

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E DÜZENLENEN SUİKASTLAR VE
İHBARLAR**

HAMİYET KÜÇÜKYAĞCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞÜKRİYE PINAR ÖZYALVAÇ

KONYA – 2021

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	HAMİYET KÜÇÜKYAĞCI		
	Numarası	17810501064		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH ANABİLİM DALI YAKINÇAĞ TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tezin Adı	SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E DÜZENLENEN SUİKASTLAR VE İHBARLAR		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Hamiyet KÜÇÜKYAĞCI

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	HAMİYET KÜÇÜKYAĞCI		
	Numarası	17810501064		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH ANABİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tez Danışmanı	DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞÜKRİYE PINAR ÖZYALVAÇ		
	Tezin Adı	SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E DÜZENLENEN SUİKASTLAR VE İHBARLAR		

Sultan Abdülaziz'in Midhat Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Mütercim Rüşdü Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin kurduğu bir komite tarafından darbe ile tahtan indirilmesi ile V. Murad padişah olmuş, II. Abdülhamid veliaht şehzade konumuna yükselmiştir. Sultan Aziz'i tahttan indirip yerine V. Murad'ı tahta çıkartan komitenin beklemediği bir olay gerçekleşmiş ve V. Murad akli melekelerini kaybederek ülkeyi yönetemeyecek hale gelmiştir. Bu durum veliaht şehzade olan II. Abdülhamid'i padişah konumuna yükseltmiştir. 1876 yılında Kanûn-i Esâsi'yi ilan etme şartıyla tahta çıkmış, bir süre mevcut kadrolar ile ülkeyi yönetmiş, zamanla ülkenin yönetim merkezini Yıldız Sarayı'na taşımıştır. Yönetimi kendi elinde toplaması kendisine karşı bir muhalefetin oluşmasına sebep olmuştur. Hafiye teşkilatı sayesinde hem yurt içinde hem yurt dışında örgütlenen muhalifler kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Böylece kendisine düşman olanları görmeyi amaçlamıştır. Alınan önlemler, muhalifler tarafından daha çok tepki çekmiş ve muhaliflerin hem sayısında hem de kendisine karşı giriştikleri faaliyetlerde artış olmuştur. Nitekim verilen jurnaller sayesinde iç muhalefet ve yabancı komiteler tarafından şahsına yönelik tasarlanmış pek çok suikast planı eyleme geçirilemeden ortaya çıkarılmıştır. Alınan önlemlere rağmen yine de bazı suikast planları uygulamaya konulmuştur. 1905 yılında Ermeni komiteciler tarafından düzenlenen suikast planı faaliyete geçmiş nadir girişimlerden biri olmuştur. Bununla birlikte kurulan hafiye teşkilatı bazı sakıncaları da beraberinde getirmiş, para, rütbe, nişan gibi kazanımlar elde etme niyetinde olan kişiler tarafından sahte suikast ihbarları da yapılmıştır. Avrupa'da çıkarılan gazeteler de II. Abdülhamid'e yapıldığı iddia edilen suikast haberleri ile dolmuş, sahte suikast ihbarları çok sık aralıklarla gazetelerdeki yerini almıştır. Siyasi kaygılarla yapılan bu haberler gerekli merciler tarafından yalanlanmış, haberin çıktığı gazetenin ilgili nüshasının ülkeye girmesi yasaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, suikast, hafiye, jurnal, muhalefet, asılsız ihbar, gazete

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	HAMİYET KÜÇÜKYAĞCI		
	Student Number	17810501064		
	Department	HISTORY		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞÜKRİYE PINAR ÖZYALVAÇ		
	Title of the Thesis/Dissertation	THE ASSASSINATION ATTEMPT ON ABDULHAMID II		

Sultan AbdulAziz, Midhat Pasha, Hüseyin Avni Pasha, Mütercim Rüşdü Pasha and Şeyhülislam Hayrullah Efendi were deposed in a coup by a committee established by. Murad became Sultan, II. Abdulhamid was elevated to the position of Crown Prince. The Sultan deposed Aziz and replaced him with V. an incident occurred that the committee that put Murad on the throne did not expect, and V. Murad lost his mental Angels and was unable to rule the country. thus II. Abdulhamid elevated him to the Sultanate in 1876, ascended the throne on the condition that he declared Kanun-i Esasi, ruled the country for a while with existing cadres, and eventually moved the administrative center of the country to the Yildiz Palace. His rule in his own hands caused opposition to him. Thanks to the detective organization, dissidents organized both at home and abroad were tried to keep under control. So he wanted to see those who were hostile to him. These measures attracted more backlash from opponents, and there was an increase in both the number of dissidents and their activity against them. Indeed, thanks to the jurnals given, many assassination plots developed against him by internal opposition and foreign committees were uncovered before he was put into action. Despite the measures taken, some assassination plans were still implemented. An assassination plot orchestrated by Armenian committees in 1905 was one of the rare attempts to get into the operation. However, the established detective organization brought some drawbacks, and fake assassination reports were also made by people who wanted to make gains such as money, ranks, and insignia. Newspapers published in Europe are also II. It was full of news about Abdulhamid's alleged assassination, and often fake assassination reports appeared in newspapers. These reports, made out of political concerns, were

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

rejected by the necessary authorities and the relevant copy of the newspaper in which the news was published was banned from entering the country.

Keywords: Abdulhamid II, assassination, spy network, jurnal, opposition, unfounded reporting, newspaper.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iv
KISALTMALAR	v
RESİMLER LİSTESİ.....	1
GİRİŞ.....	2

I. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD VE POLİTİK HAYATINA KISA BİR BAKIŞ	4
1.1. II. Abdülhamid'in Çocukluğu ve Şehzadeliliği	4
1.2. II. Abdülhamid'in Tahta Çıkması ve Benimsediği Dahilî Politika Esasları	10
1.2.1. Doğu Rumeli ve Makedonya Politikası.....	16
1.2.2. Ermeni Meselesi ve Sultan'ın Politikası.....	20
1.2.3. Merkezî Yönetim Anlayışının Benimsemesi.....	25
1.2.3.1 Merkezî Yönetim Silahı: Hafiyelik	30
1.3. Haricî Politikalar	39
1.4. II. Abdülhamid'e Karşı Oluşan Muhalefet.....	42
1.4.1. Jön Türk Muhalefeti	43
1.4.2. Ayrılıkçı Unsurların Muhalefeti	48
1.4.2.1. Bulgar Komitelerinin Muhalefeti	49
1.4.2.2. Ermeni Komitelerinin Muhalefeti	52

II. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD'E DÜZENLENEN SUİKASTLAR.....	53
2.1. İhtilal Komitesi'nin Yıldız Suikastı.....	53
2.1.1. Suikast Planının Hazırlık Süreci.....	53
2.1.2. Arabanın Temin Edilmesi ve İstanbul'a Getirilmesi	56
2.1.3. Bombanın Hazırlanması	57
2.1.4. Suikast Planının Hayata Geçirilmesi	61
2.1.5. Olay Yeri Hakkında Hazırlanan İlk Rapor	64
2.1.6. İhmalkâr Davranan Memurlar	66
2.1.7. Suikastın Failleri.....	67
2.1.8. Suikast Hakkında Gelen İhbarlar.....	73

2.1.9. Yıldız Suikastına Tepkiler	74
2.1.10. Belçika ile Diplomatik Kriz.....	77
2.1.11. İhtilal Komitesi'nin Yeni Planları	79
2.1.11.1. Dehşetçiler Komitesi Suikast Planları	80
2.1.11.2. Necip Melhame Paşa'ya Suikast ve Almanya Sefareti'ne Saldırı.....	82
2.2. Kostantin Karayanopulo Suikastı	82
2.3. Yorgi'nin Suikastı	87
2.4. Etnik-i Etery Cemiyeti Suikast Planı	88

III. BÖLÜM

SUIKAST İHBARLARI	89
3.1. Yurt Dışından Gelen İhbarlar	89
3.1.1. Rakozalı Mirkoviç'in Viyana Sefareti'ne İhbarı	89
3.1.2. Sofya'dan Yıldız Sarayı Baş Kitâbet Dairesi'ne Gelen İhbar	90
3.1.3. Doktor Vikont Set Andry'in Atina Sefareti'ne İhbarı	90
3.1.4. Stephan Perces'in Tmaşvar Sefareti'ne İhbarı	91
3.1.5. Paris Sefareti'nin İtalyan Anarşistler Hakkındaki İhbarı	92
3.1.6. Avusturya, Almanya, Fransa ve Rusya Sefareti'nden Gelen İhbar	93
3.1.7. Paris Sefareti'nin Mahmud Paşa, Paşa'nın Oğulları ile Beşiktaş'lı Nuri'yi İhbarı	94
3.1.8. Bükreş Sefaret'inin İhbarı	94
3.1.9. Priştine Mutasarrıflığı'nın İhbarı.....	95
3.1.10. Rusçuk Şehbenderliği'nin İhbarı	96
3.2. Muhalefet İhbarları	97
3.2.1. Nişli Mahmud'un İhbarı	97
3.2.2. Vidinli Yusuf'un Hal' Amaçlı Suikast İhbarı	98
3.2.3. İhtilalci Asker Cemiyeti'nin Suikast Girişimi	101
3.2.4. İttihat ve Terakki'nin Suikast Planı	101
3.2.5. Damat Mahmud Paşa'nın Suikast Planı	101
3.2.6. Damad Ahmed Zülfikl Paşa'nın İhbarı	102
3.2.7. Ermeni ve Bulgar Komitelerinin Ortak Suikast Planları	102
3.3. Asılsız Suikast İhbarları	104
3.3.1. Kaptan Narni'nin İhbarı	105

3.3.2. İsimsiz Bir İhbar	108
3.3.3. Ahmed Hulusi Bey'in İhbarı	109
3.3.4. Madam Yoka'nın İhbarı	110
3.3.5. Şaban Efendi'nin İhbarı.....	112
3.3.6. Mehmed oğlu Şerif'in İhbarı	114
3.3.7. Ohannes Karabetyan'ın İhbarı.....	115
3.3.8. Rus, Ermeni, İtalyan, İspanyol ve İngiliz Anarşistleri ile İlgili İhbar	117
3.3.9. Della Croce'ın İhbarı.....	119
3.3.10. Bir Anarşistin İhbarı	120
3.3.11. Avrupa Basınında II. Abdülhamid'e Yapıldığı İddia Edilen Suikast Planları ..	121
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA	132
a. Arşiv Kaynakları	132
b. Süreli Yayınlar	134
c. Devlet Salnameleri.....	135
d. Kitaplar.....	135
e. Makaleler	138
EKLER	141

ÖN SÖZ

II. Abdülhamid dönemi, Osmanlı Devleti'nin “*en uzun yüzyılı*” olarak adlandırılan bir devresidir ve 33 yıllık sürede devlet eski ihtişamından oldukça uzaktır. II. Abdülhamid, iktidarının başlarında Tanzimat ideallerine bağlı kamış, Meclis-i Mebûsan'ı açmış, tahta çıkmasında etkili olan Midhat Paşa ve ekibi ile çalışmıştır. Doğuştan gelen vehmi ile hiç kimseye itimat etmemesi, yönetim anlayışının zamanla farklılaşmasına sebep olmuştur. Meclis-i Mebûsan tatil edilmiş, Midhat Paşa ve ekibi yönetimden uzaklaştırılmış, devletin yönetim merkezi II. Abdülhamid'in ikametgâhı Yıldız Sarayı olmuştur. Benimsediği yönetim anlayışından dolayı farklı çevreler tarafından muhalif gruplar ortaya çıkmıştır. Ülkenin kötü gidişinin sebebi olarak II. Abdülhamid'in şahsını gören Jön Türkler, Osmanlı'dan ayrılmaya çalışan azınlıklar II. Abdülhamid'i yönetimden uzaklaştırmak için darbe ve suikast planları hazırlamıştır. Sultanın kurduğu haber alma teşkilatı sayesinde ülke içinde ve dışında zararlı faaliyette bulunduğu düşünülen kişi ve gruplar kontrol altına alınmaya, engellenmeye çalışıldığı bilinmektedir. Ancak kendisine düzenlenen suikast ve ihbarlar üzerine detaylı bir çalışma bulunmadığı farkedilmiştir. Bu amaçla II. Abdülhamid'e düzenlenen suikast planları ile ihbarlarının hangi amaçlarla kimler tarafından yapıldığı, tahkikat süreçleri ve alınan önlemlerin arşiv kaynaklarından faydalanılmak suretiyle ortaya çıkarılmaya çalışıldığı yüksek lisans tezimde konu seçime ve çalışma sürecinde yardımlarını esirgemeyen danışman hocam, Dr. Öğr. Üyesi Şükriye Pınar ÖZYALVAÇ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hamiyet KÜÇÜKYAĞCI

Konya, 2021

KISALTMALAR

A.}MKT.NZD.	:Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Deva'ir Evrakı
A.}MTZ(04).	:Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı
A.}MTZ.(05).	:Sadaret Eyalet-i Mümtaze Mısır Evrakı
a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
BEO.	:Bâb-ı Âlî Evrak Odası
Bk.	:Bakınız
BOA	: T.C. Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
DH.EUM.	:Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri
DH.MKT.	:Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî
DH.ŞFR.	:Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî Belgeleri
DH.TMIK.M	:Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Müteferrik Evrakı
Ed.	:Editör
H.	:Hicrî
Haz.	:Hazırlayan
HR. SFR.04.	:Haricîye Nezareti Sofya Sefareti Belgeleri
HR. SFR.3.	:Haricîye Nezareti Londra Sefareti Belgeleri
HR. SYS.	:Haricîye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri
HR. TH.	:Haricîye Nezareti Tahrirat Belgeleri
HR. TO.	:Haricîye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
HR.UHM.	:Haricîye Nezâreti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti
İ.DH.	:İrade-i Dahiliye

İ.HUS.	:İrade-i Hususi
İ.MMS.	:Meclis-İ Mahsus
İ.MTZ. GR	:İrade-i Girid
İ.TAL.	:İrade-i Taltifat
M.	:Milâdî
ML. EEM.	:Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdiriyeti
MV.	:Meclis-i Vükelâ Mazbataları
R.	:Rûmî
s.	:sayfa
ss.	:makale sayfa aralığı
S.	:Sayı
ŞD.	:Şura-yı Devlet
TFR. I. ED.	:Rumeli Müfettişliği Edirne Evrakı
TFR. I.MN.	:Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı
TFR. I.SFR.	:Rumeli Müfettişliği Sefaretler Evrakı
TFR. I.UM.	:Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı
TS. MA.e.	:Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı
vb.	:ve benzeri
Y. MTV.	:Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.A. HUS.	:Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y.A.RES.	:Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı
Y.EE.	:Yıldız Esas Evrakı
Y.EE. KP.	:Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı
Y.EE.d.	:Yıldız Esas Defterleri
Y.PRK. ASK.	:Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat

Y.PRK. AZJ.	:Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal
Y.PRK. AZN.	:Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı
Y.PRK. BŞK.	:Yıldız Perakende Evrakı Başkitâbet Dairesi Maruzatı
Y.PRK. EŞA.	:Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y.PRK. HR.	:Yıldız Perakende Evrakı Haricîye Nezareti Maruzatı
Y.PRK. MK.	:Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı
Y.PRK. MYD.	:Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi
Y.PRK. NMH.	:Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Name-i Hümayunlar
Y.PRK. PT.	:Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı
Y.PRK. ŞD.	:Yıldız Perakende Evrakı Şura-yı Devlet Maruzatı
Y.PRK. TKM.	:Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği
Y.PRK. UM.	:Yıldız Perakende Evrakı Umumi
Y.PRK. ZB.	:Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.KOM.	:Yıldız Perakende Evrakı Komisyanlar Maruzatı
ZB.	:Zabtiye Nezareti Evrakı

RESİMLER LİSTESİ

Resim.2.1. Yıldız Suikastı'nda Kullanılan Araba	57
Resim 2.2. Yıldız Suikast Planı Gösteren Çizim	62
Resim. 2.3. Talimhane Meydanı	65

GİRİŞ

Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığı günden günümüze kadar şahsiyeti ve politikaları ile tartışma konusu olmuş bir padişah'tır. Bazı araştırmacılar yanında yer alıp politikalarını savunurken bazıları karşısında durmuştur. Bu birbirine zıt iki görüş aynı kişinin hem “*Kızıl Sultan*” hem de “*Ulu Hakan*” olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Devletin içerinden ve dışarıdan parçalanmaya çalışıldığı dönemde II. Abdülhamid bu durumu engellemek için birçok tedbir almış, bu tedbirler herkes tarafından farklı algılanıp yorumlanmıştır. Merkezî idare ile bağımsızlık isteyen azınlıklara karşı mücadeleyi güçlendirmek için Meclis-i Mebûsân'ı kapatması, yönetimi kendi idaresi altına alması gibi önlemleri kendisinin müstebit olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. II. Abdülhamid'e muhalif olanlar, kendisini tahttan indirmenin son yolunun suikast olduğunu düşünerek bu yolu da denemiş ve çeşitli planlarlagündeme gelmişlerdir. Bu dönemde suikast düzenlenen tek yönetici kendisi değildir. Dünya'yı kasıp kavuran suikast planları 1900 yılında Avrupalı devletlerin Roma'da bir konferans düzenlemesine sebep olacak derecede büyük boyutlara ulaşmıştı. Suikastlara karşı ortak tavır sergileme ve birlikte hareket etme kararı alınan bu konferansın katılımcıları arasında Osmanlı Devleti de yer almıştır.

Araştırmacıların üzerinde durduğu II. Abdülhamid dönemi siyasal, sosyal, ekonomik, eğitim vb. pek çok açıdan ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Fakat tahta çıktığı andan itibaren II. Abdülhamid'in en büyük korkusu olduğu bilinen suikastlar konusu hakkında Nurdan İpek Şeber'in “*Namlunun Ucundaki Padişah: II. Abdülhamid'e Karşı Planlanan Suikastlar*” adlı makalesi ile İBB Kültür Yayınları tarafından basılan “*Sultan II. Abdülhamid'e Sunulan Bomba Hadisesi Fezlekesi*” dışında pek bir çalışmaya rastlanmamıştır. Oysa suikastlar dünya çapında bir nevi sorun çözme yöntemi haline gelmiş, Osmanlı coğrafyasında da sıkça kullanılmıştır. Söz konusu dönemin daha iyi anlaşılması amacıyla *Sultan II. Abdülhamid'e Düzenlenen Suikastlar ve İhbarlar* başlıklı çalışmamız ile bu alandaki boşluğun bir nebze olsun doldurulmasına gayret sarfedilmiştir.

Çalışma yürütülürken öncelikli olarak Osmanlı Arşivi'nden istifade ile konunun belgelere yansıyan kısmı anlaşılmaya çalışılmıştır. Suikast düzenleyen kişilerin cezalarının tasdiki ile ilgili padişah iradelerinin yer aldığı iradeler fonundaki

dâhiliye (İ. DH.), hususi (İ. HUS.), taltifat (İ. TAL.), Meclis-i Mahsus (İ. MMS.) belgeleri özellikle suikastçıların akıbetlerini belirten kararların irade-i seniyye ile onaylandığı önemli belgeler olarak karşımıza çıkmıştır. Dâhiliye Nezareti fonundaki bilgilerden ise yurt içinden gelen suikast ihbarları ile hem yurt içi hem yurt dışından gelen ihbarlara yönelik ülke çapında alınan önlemler hususunda kıymetli oldukları farkedilmiş, bu fonda yer alan Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH. EUM.), Mektubî Kalemi (DH. MKT.), Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) belgelerinden yararlanılmıştır. Yurt dışından gelen ihbarlar sefaretler aracılığıyla yapıldığından Hariciye Nezareti fonundan da (siyasi (HR. SYS.), sefaret belgeleri (HR.SFR.), tercüme odası evrakı (HR. TO.)) faydalanılmış, ayrıca Bâbîâli Evrak Odası (BEO.), Yıldız (Y. EE., Y. A. HUS., Y. MTV., Y.PRK. ASK., Y.PRK. KOM., vs..alt fonlar) ve Zabtiye Nezareti (ZB.) evrakları suikast, ihbar ve alınan önlemler yönünden değerlendirilmiştir.

Konumuzun ikinci ve üçüncü bölümleri ana kaynakların değerlendirilmesi suretiyle oluşturulurken, birinci bölümde II. Abdülhamid'in kişiliğini oluşturan şehzadeliği, saltanata geliş süreci ile yönetim anlayışına karşı oluşan muhalefetten bahsedilerek suikast planları ve ihbarlarının ortaya çıktığı psikolojik ortam anlaşılmaya çalışılmıştır. Böylece tezin ana bölümünü oluşturan ikinci ve üçüncü bölümde Sultan Abdülhamid'in idaresini beğenmeyen kişi veya grupların kendisini öldürmek için düzenledikleri planlara, hafîye teşkilatı sayesinde önceden haber alınan suikast hazırlıklarına, padişahın vehminden faydalanarak nişan, taltif, para kazanmak için ortaya atılan asılsız suikast ihbarlarına, ihbarların tahkikat süreçlerine ve alınan önlemlere değinerek sürece bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD VE POLİTİK HAYATINA KISA BİR BAKIŞ

1.1. II. Abdülhamid'in Çocukluğu ve Şehzadeliği

Sultan II. Abdülhamid 22 Eylül 1842'de doğmuş, 31 Ağustos 1876 tarihinde saltanata gelerek Osmanlı padişahlarının otuz dördüncüsü olmuş, 27 Nisan 1909'da tahtan indirilerek sürgüne gönderilmiştir.¹ Kendisi Sultan Abdülmecid'in (Sultan V. Murad'tan sonra) ikinci oğludur. Annesi Tirimüjgan Kadın Efendi Çerkezlerin Şapsığ kabilesinden olup Kafkasya'da doğmuş, 1839 yılında Abdülmecid'in kadınları arasına girmiştir.² Abdülhamid henüz on bir yaşındayken (1853) veremden vefat edince, bakımı Sultan Abdülmecid'in dördüncü haremî ve çocuğu olmayan Perestu Kadınefendi'ye verilmiştir.³ Perestu Kadın II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra manevî annesi olarak, "Mehdî-i Ulyâ-yı Saltanat-ı Seniyye" unvanını almış⁴ ve 28 yıl boyunca valide sultanlık yapmıştır. Ayrıca Padişah doğurmadığı halde valide sultan olan tek kadın ve Osmanlı tarihinin son valide sultanı olarak tarihe geçmiştir.⁵

II. Abdülhamid'in çocukluğu oldukça kalabalık bir saray ortamında ve Osmanlı tarihinin en önemli değişim hamlesi olan Tanzimat döneminde geçmiştir. Şehzade Abdülhamid, lüks tüketimin arttığı, savurganlığın çoğaldığı bir devirde kendi halinde sakin bir hayat yaşamıştır.⁶ Çocukluğunda utangaç, ağırbaşlı, ketum, hayalperest bir karakter sergilemiş, erkek ve kız kardeşleri sevilip şımartılırken babasının kendisine iyi muamele etmediğini düşünmüştür.⁷ Annesinin vefatıyla

¹ BOA, HR. UHM, nr. 368/14.

² Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, Güven Basımevi, İstanbul, 1960, s. 258.

³ Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, 2. Baskı, Gür Yayınları, İstanbul, 1987, s. 26.

⁴ Osmanoğlu, a.g.e., ss. 15-18.

⁵ Yılmaz Öztuna, *II. Abdülhamid*, Ötüken Neşriyat, 5. Basım, İstanbul, 2007, s. 18.

⁶ Engin Akarlı, "II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 253-264.

⁷ Francois Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2006, s.30.

birlikte kardeşlerinden uzaklaşmış, ihtiyaç duyduğu baba ilgisi⁸ ve öz anne sevgisinin eksikliği içine kapanmasında etkili olmuştur.⁹

Amcası Abdülaziz ve ağabeyi Murad'ın ardından tahtın üçüncü varisi olan Abdülhamid'in terbiyesi ile Perestu Kadın'nın yanı sıra Sultan Aziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan da ilgilenmiştir. Eğitim çağına geldiğinde ağabeyi Murad ve kız kardeşleri Fatma ve Cemile sultanlarla birlikte Topkapı Sarayı'ndaki şehzade dershanesinde ilk eğitimini almıştır. Ardından Gerdankıran Ömer Efendi'den Türkçe, Ali Mahvı Efendi'den Farsça, Ferid Efendi ve Şerif Efendi'den Arapça ve diğer ilimleri, Vak'anüvis Lütü Efendi'den Osmanlı tarihi, Fransız Gardet'ten Fransızca, İtalyan Guatelli Lombardi'dan musiki derslerini görmüştür.¹⁰ Klasik bir Osmanlı eğitimi alan padişah bununla birlikte marangozluk, tahta oymacılığı ve kakmacılığında da merak sarmış ve bu becerilerini de zamanla geliştirmiştir. Özellikle Halil Efendi'den marangozluk öğrendiği bilinmektedir.¹¹ Hocalarının, genç şehzadenin eğitime çok meraklı olmadığı ve hayalperest olduğu yönündeki şikâyetlerine karşın kendisi “*Saltanat için bir gün tehlikeli olabilirim korkusuyla hiçbir şey öğrenmeme müsaade etmedikleri için ne kadar bedbaht*” olduğunu belirtir.¹² Abdülhamid'i yakından tanıyan Vambéry'nin de, güzel yazı, din, tarih, coğrafya ve edebiyat alanlarında bilgisinin yetersiz olduğunu dile getirmesi dikkat çekicidir.¹³ Abdülhamid'in padişah olduktan sonra kurduğu eğitim kurumları ile 2-3 Avrupa dilini konuşan, evrensel tarih, coğrafya ve doğa bilimlerinde yetkin birçok Genç Osmanlı'nın yetişmesine öncülükmesi söz konusu eğitimdeki yetersizliğinin farkında olduğunun bir diğer göstergesidir.¹⁴

⁸ Azmi Özcan, “Sultan II. Abdülhamid”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.12, Ankara, 2002, s. 909.

⁹ Süleyman Kocabaş, *Sultan II. Abdülhamit Şahsiyeti ve Politikası*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.16.

¹⁰ Cevdet Küçük, “Abdülhamid”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yayınları, Ankara, 1988, s. 217., Georgeon, a.g.e., s.30.

¹¹ Akarlı, a.g.e., s. 26.

¹² Michel de Grece, *II. Abdülhamid Yıldız Sürgünü*, Çev. (D. Bayaldı), Milliyet Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 27.,

Georgeon, a.g.e., s.31.

¹³ Georgeon, a.g.e., s.31.

¹⁴ BOA, HR. SYS, nr. 185/8.

II. Abdülhamid her ne kadar içine kapanık, yalnızlığı seven, kendi kendine yeterli olmayı tercih eden, mücadeleci bir ruh haline sahipse de¹⁵ etrafını çok iyi gözlemler ve tarihe, özellikle de yakın tarihe çokmerak duyardı. Yakın tarihin önemli olay ve kişilerini, bunları bilen kimselerden dinlemeyi sever,¹⁶ sık sık tarih sohbetleri düzenleyerek evini gece gündüz ziyaretçilere açık tutar, yerli ve yabancı devlet adamları ile yaşadıkları devrin olaylarını değerlendirir, onlardan bilgi alırdı.¹⁷ Özellikle ecnebler hakkındakimalumatı Tarabya'daki çiftliğinin yakınında yer alan köşkün sahibi Mösyö Tomson'dan alırdı. Malî konularda ise Mösyö Zari'î dinlemeyi tercih ederdi.¹⁸

II. Abdülhamid, gençliğinde tasavvufa da ilgi duymuştur. Hamza Zafir Efendi ile olan ahabplığı vesilesiyle Şazeli tarikatına dâhil olmuş, Yahya Efendi Tekkesi'nin şeyhi olan Abdullah Efendi vasıtasıyla da Kadiri tarikatına girmiştir.¹⁹

1856 yılına gelindiğinde devletin merkezi Topkapı'dan Dolmabahçe Sarayı'na taşınmışsa da, dairesi bulunmasına rağmen burada çok fazla ikamet etmemiştir. Tarabya'daki çiftlik, Maslak'taki köşk ve Perestu Kadın'ın Maçka'daki sarayı kaldığı yerler arasındadır.²⁰ Babasının ölümünden (1861) sonra ise Dolmabahçe'den tamamen ayrılmış Maslak'taki köşk, Tarabya'daki yazlık ve Kâğıthane'deki çiftliği arasında kendi halinde bir hayat yaşamıştır. Tutumlu olduğu için kendisine tahsis edilen aylıkla birlikte çiftliğini işleterek hem servet elde etmiş hem de para piyasaları ve işletmecilik hakkında önemli bilgiler edinmiştir.²¹ Diğer şehzade ve sultanlari gibi eğlence hayatı da bulunmadığından geçimini kolaylıkla sağlamış ve şahsi servetini arttırmıştır. Tutumlu olması, para yönetimi ve bir çiftliğin

¹⁵Özcan, *a.g.m.*, s. 909.

¹⁶Akarlı, *a.g.e.*, s. 253.

¹⁷Özcan, *a.g.m.*, s. 909.

¹⁸Tahsin Paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1931, s. 10.

¹⁹Osmanoğlu, *a.g.e.*, s. 25.

²⁰Öztuna, *a.g.e.*, s. 19.; Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 10.

²¹Akarlı, *a.g.e.*, s. 26.

idaresi gibi konulara hâkimiyeti ileride işine yaramış²² tahta çıktığında sahip olduğu 80.000 liralık mal varlığını tasarrufları sayesinde artırmıştır.²³

Aile hayatına baktığımızda Abdülhamid'in çoğu Kafkasyalı ve Abhaz asıllı on üç tane zevcesi olduğunu görürüz. Bunlar cariyeye asıllı veya hür hanımlardır.²⁴ Bu eşlerinden on üç kızı ve sekiz oğlu olmuştur. Kızları; Samiye Sultan, Zekiye Sultan, Naile Sultan,²⁵ Ulviye Sultan, Fatma Naime Sultan, Seniyye Sultan, Seniha Sultan, Şadiye Sultan, Hamide Ayşe Sultan, Refia Sultan, Hatice Sultan, Aliye Sultan, Cemile Sultan²⁶ oğulları; Selim Efendi, Abdülkadir Efendi, Ahmed Nûrî Efendi,²⁷ Mehmed Burhâneddîn Efendi, Abdürrahîm Hayrî Efendi, Ahmed Nûreddîn Efendi, Mehmed Bedreddîn Efendi, Mehmed Âbid Efendi idi.²⁸ Birader ve hemşireleri ise; Murad Efendi, Mahmudi Süleyman Efendi, Kemalleddin Efendi, Vahdettin Efendi, Süleyman Efendi, kendinden sonra veliaht olan Reşat Efendi, Mahmut Paşa'nın (Damat Gürcü Halil Rifat Paşa'nın oğlu) eşi Cemile Sultan, Mahmud Paşa'nın (Damat Fethi Ahmet Paşa'nın oğlu) eşi Seniha Sultan, Necip Paşa'nın eşi Mediha Sultan'dır.²⁹

Babasının vefatıyla ağabeyi Murad Efendi veliaht olmuş dolayısıyla tahta çıkma ihtimali düşük olan II. Abdülhamid'in şehzadelik dönemi oldukça sönük geçmiştir. Murad Efendi hürriyetperver gençler ve şair kişilerle görüşerek taraftar kazanırken kendisi Saray'dan ayrılarak kendi sakin hayatına çekilmiştir.³⁰ Kocabaş hanımı, iki çocuğu ve birkaç cariyesi ile müşfik bir baba ve aile reisi olarak düzenli bir hayat yaşadığını³¹, Georgeon ise, bu dönemde bir ara kendisini aylaklığa ve

²²Engin, *a.g.e.*, ss. 12-14.

²³BOA, HR. SYS. nr. 185/8.

²⁴Ekrem Buğra Ekinci, *Sultan Abdülhamid'in Son Zevcesi: Behice Sultan'la Altı Ay*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 180-182.

²⁵BOA, Y. PRK. ZB, nr. 4/116.

²⁶Öztuna, *a.g.e.*, s. 256-277.

²⁷BOA, Y. PRK. ZB, nr. 4/116.

²⁸Öztuna, *a.g.e.*, ss. 256-277.

²⁹BOA, Y. PRK. ZB, nr. 4/116.

³⁰Özcan, *a.g.m.*, s. 909.

³¹Kocabaş, *a.g.e.*, s. 21.

içkiye veditğini, özel hekimi Mavrayeni Bey sayesinde kendini toparladığını da yazar.³²

Tahtın varisi olan ağabeyi Murad'ın tahta çıkışı Sultan Abdülaziz'in 1876 yılında Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Midhat Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmed Paşa, Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi, Mekteb-i Harbiye Komutanı Süleyman Paşa'nın müdahil olduğu bir darbe ile tahttan indirilmesi ile gerçekleşmiştir. II. Abdülhamid veliaht şehzade konumuna yükselmiş.³³ V. Murad'a gönderdiği tezkerede *"hidmet-i milletde mesâi' itmiş isem de hoşnudî hâsıl idemediğimi beyân ve zât-ı şâhânelerinin hoşnudî-i milleti müstelzim saltanatımıza olacak hayırlı işlere muvaffakiyetini temenni ile beraber... ve saltanat-ı âl-i 'osmânî Sultan Mecid Hân hazretlerinin hanedanına tebrik eylerim."*³⁴ diyerek saltanatını kutlamıştır. Yine aynı tezkerede can güvenliği için yerinin değiştirilmesini istemesi korkularının başladığını göstermektedir. V. Murad'ın bu talebe olumlu yanıt verdiği görülür.³⁵

Sultan Abdülaziz'e karşı planlanan darbenin bir gün önce yapılması V. Murad'ı dakorkutmuş, Sultan'ın darbeden haberdar olup kendisini cezalandıracağı düşüncesi ruhsal dengesini bozmuştu.³⁶

Osmanlı kamuoyunda henüz meşrutî idare tartışılmadığı bu dönemde sadece Midhat Paşa ve taraftarları Kanun-ı Esasî'yi hazırlamaları önemli bir gelişmedir. Celaledin Paşa'nın ifadesiyle *"halkın gözündeki şan ve şöhretlerini"* artırmak isteyen³⁷ Midhat Paşa ve taraftarları, Sultan V. Murad'ın cülûsunu müteakip yayımlanan Hatt-ı Hümayun'da Kanun-ı Esasî'nin açıkça belirtilmesine çok çalışmışlardır. Ancak, sadece devletin yönetim usulünde temel bir metin olması gerekliliği vurgulanmış, halkın temsili ve Kanun-ı Esasî konularına değinilmemiştir. Bunun temelinde, Osmanlı devlet adamlarının meşrutî idareye geçilmesine muhalefet

³²Georgeon, a.g.e., s.35.

³³Kocabaş, a.g.e., s. 23.

³⁴BOA, TS. MA.e, nr. 860/16.

³⁵BOA, Y. EE, nr. 21/36.

³⁶İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, s. 118.

³⁷Mahmud Celaledin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, Kervan Kitapçılık Basın Sanayi Ve Ticaret A.Ş.İstanbul, 1979, s. 187.

edip, bürokratik reformların sürdürülmesinde ısrar etmeleri vardır.³⁸ Nihayetinde Midhat Paşa'nın sayesinde yeni sistemin tesisi için Fetva Kapısı'nda Vükela Meclisi toplanmıştır. Midhat Paşa “*Divan-ı Memleket*” isminde bir meclisin açılması gerekliliğini vurgulamış, bu sözlerine karşılık Kara Halil Efendi, “*Öyle meclise lüzum yoktur, şer‘î hükümlerle amel olmak hakkımızda hayırlıdır. Fetvahane’de şeriat işleriyle uğraşan memurlardan mürekkebi ilmi bir heyet teşkiliyle bütün devlet işlerinin yerine getirilmesinde, fetva istemek usulüne riayet olunsun*” demiştir. Sadrazam da, “*Biz millet meclisini yapmayacağız. Padişah’ın hattındaki emirlerden murad bu değildir, bize lazım olan ancak maliye işlerinde safahatı önlemeye ve menfaat sağlamaya muktedir bir heyet kurmaktır*” cevabını vermiş, bunun üzerine Midhat Paşa Kanun-ı Esasî üzerine konuşmamıştır.³⁹

Midhat Paşa’nın meşrutiyet hareketine ivme kazandıran hareket Çerkez Hasan Vak’ası olmuştur.⁴⁰ Abdülaziz’in tahttan indirilmesinde dâhili olanlar arasında Serasker Hüseyin Avni Paşa da vardı. Abdülaziz’in kayınbiraderi olduğu söylenen Kolağası Çerkez Hasan Bey, eniştesinin onu tahttan indiren kişiler tarafından öldürüldüğüne inanmış, öç almak üzere Midhat Paşa’nın konağına bir baskın düzenleyerek ve Hüseyin Avni Paşa’yı öldürmüştür.⁴¹ 16 Haziran 1876 meydana gelen ve Çerkez Hasan Vak’ası adıyla anılan bu olay sonrasında Midhat Paşa ve ekibi bürokrasi üzerinde baskısını artırmıştır.⁴²

Kanun-ı Esasî’nin bir türlü yürürlüğe girmesini sağlayamayan Midhat Paşa, akli durumunu bahane ederek V. Murad’ın yerine Abdülhamid Han’ın tahta çıkarılması amacıyla Sadrazam Mehmet Rüşdü Paşa’yı sıkıştırmaya başlamıştır.⁴³ Midhat Paşa, önce tek başına sonrasında Rüşdü Paşa ile birlikte, Şehzade Abdülhamid ile Kanun-ı Esasî hakkında Maslak çiftliğinde görüşmüştür. Bu görüşmelerde Abdülhamid meşrutiyet taraftarı olduğunu beyan etmiş, hal’inden

³⁸M.Şükrü Hanioglu, “Meşrutiyet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara, 2004, ss. 388-393.

³⁹Mahmud Celaleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 188.

⁴⁰Baykal, *a.g.e.*, s. 50.

⁴¹Ali İhsan Gencer, “Hüseyin Avni Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.18, TDV Yayınları, Ankara, 1998, ss. 526-527.

⁴²Baykal, *a.g.e.*, s. 50.

⁴³Çabuk, *a.g.e.*, s. 14.

sonra dasöz konusu görüşme hakkında Selanik'teki muhafızı kolağası Rasim Bey'e şunları söylemiştir. *"benim şimdiki kanaatim şekli meşrû olan meşrutiyettir. Çünkü mutlakiyet idaresinde iyi kötü her işte mesuliyet hükümdara aittir. Fakat meşrutiyet öyle değildir."*⁴⁴ Yine hal'i sonrasındaki özel doktoru Atıf Hüseyin Bey'e de Midhat Paşa ve Rüşdü Paşa'ya meşrutiyeti ilan edeceğine dair söz verdiğini belirtir.⁴⁵ Görüşme sonrasında Kanun-ı Esasî'nin ilanı, devlet işlerinde yalnız sorumlu kişilerin oylarının alınması, V. Murad'ın saltanatında sarayda göreve başlayan Sadullah (d.1838-öl.1891), Ziya Paşa (d.1829-öl.1880) ve Namık Kemal'i (d.1840-öl.1888) görevlerinde bırakmaya söz vermiştir.⁴⁶

1.2. II. Abdülhamid'in Tahta Çıkması ve Benimsediği Dahilî Politika Esasları

Meşrutiyet garantisi alan Midhat Paşa, bundan sonra Heyet-i Vükela'yı ikna için 30 Ağustos'ta Bâbiâli'de toplamış, Sırbistan'la hızla barış yapılması konusunda Osmanlı devletine baskı yapıldığını ama bu konuda yetki sahibi olan sultanın bunu kullanmaktan aciz olduğunu dile getirmiştir. Sadrazam Rüşdü Paşa da Sultan'ın tedavisinin işe yaramadığını belirterek var olan durumu anlatmış ve nazırlar V. Murad'ın hal' edilmesinden yana görüş belirtmişlerdir.⁴⁷ Mecliste hal' fetvası okunan V. Murad'ın yerine biraderi Abdülmecid Han oğlu Abdülhamid-i Sâni şeyhülislamın fetvası⁴⁸ (H.1293/M.1876) ile tahta çıkmıştır.⁴⁹

Midhat Paşa tarafından hazırlanan Cülûs Hatt-ı Hümayunu'nda Abdülhamid bir takım düzenlemeler yapmış, *"usul-i meşveret usul-i adet-i mülkiyemize uygun olduğundan usul-i mezkûrenin kabulünü ilan ederim."* cümlesi tamamen kaldırılmış ve bu maddenin görüşülmesi Meclis-i Vükela'ya havale edilmiştir.⁵⁰ Vükela arasında Midhat Paşa'dan başka tam manasıyla meşrutiyeti savunan kimse yoktu. Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa Kanun-i Esasi değil, sadece bir ıslahat taraflısıydı. Ahmed Vefik Paşa tamamen meşrutiyet karşıtıydı. Saffet ve Edhem Paşalar ise tarafsız

⁴⁴Kocabaş, a.g.e., s. 30.

⁴⁵Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 8, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1982, s. 215.

⁴⁶Georgeon, a.g.e., s. 60., Kocabaş, a.g.e., s. 26-30.

⁴⁷Georgeon, a.g.e., s. 60.

⁴⁸BOA, Y.PRK. MŞ, nr. 1/2.

⁴⁹BOA, TS. MA.e, nr. 1181/37.

⁵⁰Ahmed Saib, *Abdülhamid'in Evali-i Saltanatı*, Kahire, 1326, s. 25-27.

idiler.⁵¹ Bu yüzden Cülûs Hatt-ı Hümayunu'nda meşrutiyet kavramına yalnız memleket ve ahalinin ahlak ile kabiliyetine uygun bir Meclis-i Umumî'nin açılması şeklinde vurgu yapılmıştır.⁵² 31 Ağustos'ta gerçekleşen cülûs sonrasında da meşrutiyet yönetimine yönelik faaliyetler hızlanmıştır.⁵³

Cülûstan bir yıl evvel, 1875 yılında, Hersek ayaklanması ile başlayan ve Bulgarların ayaklanması devam eden problemler iyice artmış, Rusya İstanbul ve Boğazlar'a yerleşmek için Balkanlardaki bütün Slav unsurları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya devam etmiştir.⁵⁴ Osmanlı Devleti'nde Bulgar ihtilali ile beraber yabancı devletlerin tahrikiyle Sırbistan-Karadağ meseleleri de alevlenmiş ve buralarda da isyanlar ortaya çıkmıştır.⁵⁵ Rusya'nın Osmanlı iç işlerine karışması ve Panslavizm politikası, İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupa devletlerini korkutmuştur.⁵⁶ Avrupalı büyük devletler bu konuyu görüşmek için 1876 yılında İstanbul'da bir konferans toplanmasını teklif etmişler, Bâbıâli de bu isteği kabul etmiştir.⁵⁷ Tersane Konferansı toplanmadan önce Mütercim Rüşdü Paşa istifa etmiş yerine sadrazam olarak Midhat Paşa atanmıştır.

Meşrutiyetin ilanını bir an önce gerçekleştirmeye çalışan Midhat Paşa, hazırladığı Kanun-ı Esasî layihasını gayri resmî olarak Padişah'a sunmuş, II. Abdülhamid memlekete uygun olmayan maddeler olduğunu dile getirerek reddetmiş ve fazla acele edilmemesini tavsiye etmiştir. Midhat Paşa hazırladığı layihanın eksikleri olduğunu bilmekle beraber konferans toplanmadan önce Kanun-ı Esasî'nin ilan edilmesi gerektiğini eğer ilan edilmezse konferansta Avrupalı devletlerin teklifini kabul edip onların vesayeti altında yaşamak zorunda kalınacağını belirten bir arizayı Mâbeyn Başkitâbet'ine göndermiştir.⁵⁸

II. Abdülhamid, 7 Ekim'de verdiği irade ile Kanun-ı Esasî için çalışmaları başlatmış, çeşitli kişi ve komisyonlar tarafından 20 adet müsvedde layiha

⁵¹Baykal, *a.g.m.*, s. 53.

⁵²Kocabaş, *a.g.e.*, s. 36.

⁵³Hanioğlu, *a.g.m.*, 2004,ss. 388-393.

⁵⁴Kocabaş, *a.g.e.*, s. 37.

⁵⁵Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 123.

⁵⁶Öztuna, *a.g.e.*, s. 27.

⁵⁷Kocabaş, *a.g.e.*, s.37.

⁵⁸Baykal, *a.g.m.*, s. 54.

hazırlanmıştır. Bu layihalar genel olarak Fransa, Belçika anayasaları ve İngiliz kanunları ile benzerlik göstermiştir.⁵⁹ II. Abdülhamid, Midhat Paşa'nın sunduğu layihanın temel alınmasını istemiş, bu layihaya bazı maddeler ekleyip çıkarmıştır. Çıkarılan maddelerden biri de Osmanlı'da yaşayan her halkın kendi lisanını kullanması gerektiğini belirten maddedir. II. Abdülhamid bunun yerine ana dilin Türkçe olarak kabul edilmesini sağlayan bir madde eklemiştir.⁶⁰

Saffet Paşa, halk tarafından seçilecek bir meclisle sultan tarafından tayin edilecek kişilerden oluşacak bir âyan meclisinin tesisi konusunda kesin kararın alındığını 12 Ekim'de Tersane Konferansı'na katılacak Avrupa devletleri temsilcilerine bildirerek hemen kanun çalışmalarına başlanmıştır. Midhat Paşa başkanlığında kanun hazırlamak için 28 kişilik bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyondaki tartışmalar Midhat Paşa, Ziyâ Paşa, Nâmık Kemal, Odyan, Karatodori, Yanko Efendiler gibi anayasa taraftarları ile Ahmed Cevdet Paşa, Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa(d.1811-öl.1882) ve Nâmık Paşa (d.1804-öl.1892) gibi muhalifler arasında geçmiştir. Komisyon çalışmalarına katılan Âsım Yâkub ve Mehmed Sâhib Efendilerin başını çektikleri ulema ise temelde meşrutî idarenin şeriata uygunluğunu belirtmiştir.⁶¹ Ulemada bulunan muhaliflerin bir kısmı Kanun-ı Esasî ilanını bid'at saymış, bir kısım ulemada bid'at değil, siyaseten zararlı olduğunu dile getirmiştir.⁶²

Kanun-ı Esasî'nin en çok itiraz edilen ve tartışılan maddeleri arasında 113. madde gelmektedir. Padişah, hükümetin emniyetini ihlâl ettikleri tahkikat ile kesinlik kazananları ülke dışına ihraç ve sürgün yetkisi veren bir paragrafı 113. maddeye ilâve ettirmiştir. Bu madde Kanun-ı Esasî'nin gerçek anlamda bir meşrutî idare tesis edip etmediği hususunu gündeme getirmiş ve tartışma konusu olmuştur.⁶³

Komisyonun çalışmaları sonucu Kanun-ı Esasî 23 Aralık 1876 günü ilan edilerek yürürlüğe konmuştur.⁶⁴ Aynı gün, Balkan Krizi'ne çözüm üretmek amacıyla

⁵⁹Karal, *a.g.e.*, s. 8.

⁶⁰M. Zeki Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, C.1, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1940, s. 340.

⁶¹Hanioğlu, *a.g.m.*, 2004, ss. 388-393.

⁶²Kocabaş, *a.g.e.*, s.35.

⁶³Hanioğlu, *a.g.m.*, 2004, ss. 388-393.

⁶⁴Baykal, *a.g.e.*, s. 58.

toplanan İstanbul'daki Tersane konferansı altı Avrupa devleti delegelerinin katılımıyla sürerken 101 pare top atışı ile Kanun-ı Esasî'nin ilanı duyurulmuştur.⁶⁵ Top seslerinin duyulmaya başlamasıyla Haricîye Nazırı Saffet Paşa: “*Bu top sesleri, Zat-ı Hazret-i Padişahî'nin millete ita' ettiği Meşrutiyet'in ilanını ihbar ediyordur. Altı yüz seneden beri devam eden usul-i hükümet bu anda tebdil olunuyor. Ve akvam-ı Osmaniye'nin saadet hali için bir yeni devir açılıyor. Bundan böyle Şark Meselesi'nin kapayacak tabii ve müessir bir tedbirdir.*”⁶⁶ sözleriyle artık konferansa gerek kalmadığını belirtmişse de Avrupalı devletler, daha önce yapılan ıslahat fermanlarından pek bir farkı olmadığını ifade ederek Kanun-ı Esasî'yi dikkate almamışlardır.⁶⁷ Bu durumun oluşmasında Rusya Büyükelçisi General İgnatiyef'in büyük rolü vardır. Bu tarz konuların konferansın çalışmasına mani olamayacağını belirterek gündem maddelerinin görüşülmesine devam edilmesini istemiştir.⁶⁸ Diğer konferans üyeleri de İgnatiyef'i destekleyerek konferansa devam etmek istediklerini söyleyince Türk delegeleri salonu terk etmiştir.⁶⁹ Nitekim İngiltere'nin İstanbul Konferansı baş delegeşi Salisbury, “*113. madde mevcud iken yaptığınız kanunun hükmü olmaz.*” diyerek tenkit etmiştir.⁷⁰

Konferans sonucunda alınan kararlara göre; Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ve Karadağ ile antlaşma yaparak onlara toprak verilecek, Bulgaristan beşer yıllık sürelerle tayin edilecek Hristiyan vali tarafından yönetilecek ve muhtariyet idaresine sahip iki eyalet haline getirilecek, Bulgarca resmî dil olarak kabul edilecek, mahallî milis askeriye oluşturulacak, yeni vergi ve muhakeme usulü ihdas edilecek, Türk askeri yalnız büyük merkezlerde bulundurulacak, Bulgarlar için genel af ilân edilecek, Müslüman ahalinin elindeki silâhlar toplatılacak ve bu hususların uygulanması için milletlerarası bir komisyon görevlendirilecekti.⁷¹ Osmanlı Devleti'ne bildirilen konferans tekliflerini incelemek ve karar vermek için Bâbiâli'de

⁶⁵Kocabaş a.g.e., s. 46.

⁶⁶Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 202.

⁶⁷Kocabaş, a.g.e., s. 46.

⁶⁸Ahmed Saib, *Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı*, Kahire, 1337, s. 76.

⁶⁹Baykal, a.g.m., s. 59.

⁷⁰Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., s.212., Karal, a.g.e., s.8.

⁷¹Mahir Aydın, “93 Harbi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.9, TDV Yayınları, Ankara, 1994, ss. 488-489., Kocabaş, a.g.e., s. 47.

250 kişilik olağan üstü bir meclis toplanmıştır. Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne aykırı olan bu teklifler Bâbîâli'de kurulan mecliste görüşüldükten sonra reddedilmiştir.⁷²

Ertes yıl (1877) 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşı başlamıştır. Padişah II. Abdülhamid mütareke isteğinin bir an önce kabulü için Rus Çarı'na mektup göndermiştir. Rus Çarı, II. Abdülhamid'in mütareke isteğine “*Biraderinin mütareke yapmaya yetkili olduğu ve her iki ülkenin devamlı ve kavi bir barışa muhtaç olduğu*” yönünde görüş belirtmiş, fakat 23 Ocak'ta Edirne'ye girmiştir.⁷³ Konu hakkında arabuluculuk yapması için İngiltere Kraliçesi'ne de haber gönderilmiştir. İngiltere Kraliçesi Viktorya'nın Rus Çarı'na telgraf çekerek araya girmesinden sonra mütareke, Grandük Nikola tarafından kabul edilmiştir. Bunun üzerine 31 Ocak 1878'de Edirne'de mütareke imzalanmıştır.⁷⁴ Bu mütarekeyi 3 Mart 1878'de Yeşilköy'de imzalanan Ayastefanos Barış Antlaşması izlemiştir. Ayastefanos Barış Antlaşması'nı kendi çıkarlarına karşı bulan İngiltere ve Avusturya'nın önerileri, Almanya'nın da desteği ile meseleyi yeniden ele almak ve her tarafı mutlu edecek bir barışa ulaşmak amacıyla Berlin'de bir kongrenin toplanmasına karar verilmiş ve 13 Temmuz 1878'de Berlin Barış Antlaşması imzalanmıştır.⁷⁵

Osmanlı Hükümeti, savaşta Rusların işgal ettiği toprakların çoğunluğunu geri almış, fakat Kıbrıs'ın idaresi İngiltere'ye bırakılmıştır. İdari reformların yapılmasının garantiedilmesibüyük devletlerin Osmanlı'ya daha rahat karışmasına sebep olmuştur. Özellikle Rumeli'deki Bulgar, Yunan ve Sırp azınlıklar kendi hükümetlerinin kıskırtmalarından güç alarak sık sık olay çıkarmıştır.⁷⁶

⁷²Aydın, a.g.m., 1994, ss. 488-489.

⁷³*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Deniz Harbi*, C. III., Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1980, s.65.

⁷⁴*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekatı*, C. II., Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s.192-193.

⁷⁵*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekatı*, C. II., Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s.196..

⁷⁶*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekatı*, C. II., Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s.203.

31 Ocak 1878 Edirne Ateşkesi ile 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması arasındaki yaklaşık altı aylık dönem Sultan II. Abdülhamid'in oluşturacağı rejiminin temel özelliklerini belirlediği kritik bir zamandır. Nitekim Edirne Ateşkesi imzalandıktan sonra Sultan 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebûsân'ı tatil etmiştir.⁷⁷ Meclis-i Mebûsân'ın tatil edilmesinden sonra toplanmanın mümkün olmadığını belirten 13 Kasım 1878 tarihli sadaret tezkeresi vilâyetlere yazı ile duyurulmuştur.⁷⁸

I. Meşrutiyet olarak adlandırılan dönemin 13 Şubat 1878 tarihinde Meclis-i Mebûsân'ın tatiliyle sona erdiği genel kabul gören bir husus olmakla birlikte, Kanun-ı Esasî'nin devlet salnamelerinde düzenli biçimde yayımlanması; hukukî açıdan devletin bu dönemdeki rejimi hakkında tartışmaya sebep olmuştur.⁷⁹ Sultan Abdülhamid 1881'e kadar meclisi tekrar toplama fikri ve eğilimine sahip olmuştur. Başvekillik kurumu aralıklı olsa da devam etmiş, Meclis-i Âyan'a atamalar Nisan 1880'e kadar yapılmış ve Meclis-i Mebûsân'ın tekrar faaliyete geçmesine ön hazırlık olarak Kanun-ı Esasî'yi düzenlemek için bir komisyon kurulmuştur.⁸⁰

Meşruti idare taraftarları 1878 sonrasında rejime yönelik muhalefete katılmıştır. 1895'ten itibaren hız kazanan Jön Türk hareketi Kanun-ı Esasî'nin yeniden uygulanmasını talep etmiş, ulema da meşruti idarenin şeriata uygunluğunu savunmuştur.⁸¹

II. Abdülhamid cülusundan 93 Rus Harbi'nin sonuna kadar Tanzimat ideallerine bağlı kalmıştır. Özellikle savaşın sevk ve idaresi konusunda mevcut kadroların önerilerine itibar edilmiş,⁸² Tanzimat döneminin farklı ekollerine mensup yöneticilerle çalışmaya devam edilmiştir. Bu durum II. Abdülhamid'e hem yöneticileri tanıma hem de politikaları sorgulama, test etme, bir başka ifadeyle oyunun kurallarını öğrenme fırsatı vermiştir.⁸³ Örneğin iç politikada, genel olarak

⁷⁷Gökhan Çetinsaya, "II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 1, S. 39, s. 358.

⁷⁸Hanioğlu, *a.g.m.*, 2004, ss. 388-393.

⁷⁹Hanioğlu, *a.g.m.*, 2004, ss. 388-393.

⁸⁰Çetinsaya, *a.g.m.*, s. 358.

⁸¹Hanioğlu, *a.g.m.*, 2004, ss. 388-393.

⁸²Halil İbrahim Çelik, "II. Abdülhamid Döneminde Yönetimde Değişim", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, Haziran, 2015, s. 86.

⁸³Çetinsaya, *a.g.m.*, ss. 353-409.

meşrutiyet idealleri korunurken, dış politikada geleneksel Tanzimat politikası olan İngiltere odaklı politika devam etmiştir.⁸⁴ Diğer yandan saray Mâbeyn kâtipliği görevine Tanzimat bürokrasinin isteğinin dışında atamalar yapılmıştır.⁸⁵

1. 2.1. Doğu Rumeli ve Makedonya Politikası

Sultan Abdülhamid'i en çok uğraştıran konulardan biri Makedonya sorunu olmuştur.⁸⁶ Makedonya toprakları Tersane Konferansı'na konu olmuş, konferansta Bosna Hersek ve Rumeli için ayrı ayrı ıslahat raporu hazırlanmıştır. Bâbiâli, devletin bağımsızlığı ile bağdaşmayan bu teklifleri kabul etmemişse de kısa zaman sonra da 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı başlamış,⁸⁷ zaferle savaştan çıkan Rusya'nın şarktaki nüfuzu artmış, Balkanlarda desteği ile kurulan küçük hükümetlerin ve Hristiyanların koruyucusu sıfatını da takınmış idi.⁸⁸

Savaş sonunda devletin mali sıkıntılarına Rusya'nın istediği tazminat da eklenmiş⁸⁹ imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nda Bulgaristan Prensliği'nin sınırları yeniden belirlenmişti. Bulgarlar için ideal olan bu sınırlar İngiltere'nin işine gelmedi. Büyük Bulgaristan'ın kurulmasına tepki gösterdi. Rusya, Berlin Antlaşması ile büyük Bulgaristan topraklarının bir kısmında "Doğu Rumeli" adıyla muhtar bir vilayet oluşturulmasını kabul etti ve antlaşmaya (23.madde) Bâbiâli'nin bu bölgede ıslahat yapması ile ilgili bir madde ekledi.⁹⁰ Böylece Doğu Rumeli tabiri ilk kez Ayastefanos Antlaşması'nda İngiliz Başvekili tarafından ortaya atılmış oldu. 1878 Berlin Antlaşması ile büyük Bulgaristan'dan ayrılan Doğu Rumeli

⁸⁴Çetinsaya, *a.g.m.*, s.357.

⁸⁵Çelik, *a.g.m.*, s. 86.

⁸⁶Kocabaş, *a.g.e.*, s. 335.

⁸⁷Buna göre, Rumeli toprakları iki bölgeye ayrılacaktı. Birinci bölge Bulgaristan'ı, ikincisi ise Makedonya'yı içermekteydi. Buralarda yaşayan ahalinin din-mezhep, ırk-dil vs. farkı gözetilmeden seçilmek suretiyle idareye iştirak edebilecekleri özerk bir idare öngörülmekteydi. Bölgelerde yaşayanların milli özellikleri korunacaktı. Bu geniş ıslahatın tatbiki ise, bir Avrupa askeri gücüne dayanacak uluslararası bir komisyonun kontrolünde gerçekleştirilecekti. Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesi'ne Dair" *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 9, 1989, ss. 80-81.

⁸⁸Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 182.

⁸⁹Bu koşullarda imparatorluk gitgide Avrupa'nın bir yarı sömürgesi haline gelmiş, sonunda iflas 20 Aralık 1881 tarihli Muharrem Kararnamesi ile açıklanmıştır. Kararname ile kurulan Düyûn-ı Umûmiyye, XX. yüzyılın başına kadar, deyim yerindeyse, ikinci bir Maliye Bakanlığı konumuna gelmiştir. Bkz. Adanır, *a.g.e.*, ss. 96-99.

⁹⁰Kocabaş, *a.g.e.*, s. 342.

Osmanlı devletine bağlı bir vilayet haline getirilirken⁹¹ Rumeli ıslahatı zorunlu bir şekilde gündeme getirildi⁹².

Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile Makedonya arasında bulunması, Bulgarların rahatsız etmişti.⁹³ Bulgaristan Prensiği ilk başta Berlin Antlaşmasını mecburen kabul etmiş fakat her fırsatta bu toprakların kendine ait olduğunu iddia ederek⁹⁴ karışıklık çıkarmışlar ve bölgenin kendilerine ait olduğunu iddia etmişlerdir. Nitekim Filibe'de meydana gelen olaylarda ele geçirilen Bulgarca evraklarda Osmanlı arması yerine Bulgar armasının kullanıldığı görülmektedir.⁹⁵

II. Abdülhamid oluşturulan Şarkî Rumeli Vilayeti'ne Rum asıllı Aleko Paşa'yı vali olarak atamıştır.⁹⁶ Fakat büyük Bulgaristan'dan ayrılıp Bâbüâlî'nin yönetimine bırakılan bölgedeki halk, Bulgaristan'la birleşmeyi istemiş ve Osmanlı askerini kabul etmeyerek Bulgar Prensi Aleksandr'ı vali olarak kabul etmişlerdi.⁹⁷ Bölgede hâkimiyeti artırmak için kültürel ve dini faaliyetlere başlanırken olumsuz hava giderek sertleşmiş ve sonunda silahlı çete savaşları halinde bir terör ve anarşi ortamı oluşmuştu.⁹⁸ Bulgarlar'ın kurduğu çetelerin amaçlarından bir diğeri de Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı bir kilise olmaktan çıkıp yeni kurulan (1870) Bulgar Eksarhlığı⁹⁹na bağlanmaktı. Nitekim 14 Kasım 1885'te Filibe yakınlarında Bulgaristan ile birleşmek için isyan çıkarıldı. Bulgar Prensi Aleksandr isyanı destekledi ve aynı yılın sonunda bölge, Bulgaristan tarafından ilhak edildi. II.

⁹¹Kocabaş, a.g.e., s. 168.

⁹²Muhtariyet statüsünün hazırlanması, Berlin Antlaşmasını imzalayan devletlerin temsilcilerinden kurulan bir komisyona havale edilmiş, 228 sayfadan oluşan bir nizamname yayımlanmıştı. Böylece sözü geçen ile vilayet hakkında ana hükümler belirlenmiş oldu. Bu maddeler; Doğu Rumeli Vilayeti Padişah'ın siyasi ve askeri hâkimiyetinde bırakılmıştır. Padişah vilayetin kara ve deniz hudutlarının emniyetini sağlamak için sınır üzerinde tahkimat yapabilecek ve orada kuvvet bulundurabilecektir. Genel Vali, vilayetin iç ve dış güvenliğinin tehdit edilmesi halinde kuvvet isteyebilecektir. Padişah, bu hususta teşebbüse geçerken, Berlin muahedesi imzalamış olan devletlerin İstanbul'daki elçilerini durumdan haberdar edecektir. Karal, a.g.e., s. 102

⁹³Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.9, İstanbul, 1989, s. 209.

⁹⁴Kocabaş, a.g.e., s. 169.

⁹⁵BOA, Y. PRK. MK, nr. 2/1.

⁹⁶BOA, Y. A. RES, nr. 3/24.

⁹⁷Karal, a.g.e., s. 111-112.

⁹⁸Beydilli, a.g.e., s. 80., Karal, a.g.e., s. 142.

⁹⁹XIX. yüzyıl'da İstanbul'da Patrikhane'den ayrılıp bağımsız bir kuruluş haline getirilen Bulgar kilisesinin başpazlarına verilen unvan. Ramazan Erhan Güllü, "Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, C.17, 2018, s. 352.

Abdülhamid yönetimi aldığı tedbirler sayesinde çete gruplarının tüm hal ve hareketlerini yakından takip etmekte¹⁰⁰ ise de Rusya ile yapılan savaştan sonra ordunun toparlanamaması ve hazinede para bulunmaması nedenleriyle askerî müdahalede bulunulamadı.¹⁰¹ Böylece yeni kurulan Bulgaristan ve özerk Doğu Rumeli dışında Bâbiâli'nin idaresine verilen bölgelerde ıslahat yapılması, devletlerarası bir antlaşmada bağlayıcı bir nitelik kazandı.¹⁰²

Özerk Doğu Rumeli'nin ilhak edilmesi ile Bulgaristan, Makedonya'nın geniş cepheli bir komşusu oldu. Başta Bulgaristan olmak üzere Sırbistan ve Yunanistan, Şarkî Rumeli'nin ilhakından güç alarak Makedonya'yı kendi sınırlarına dâhil etmek istedi. Bunun için mücadeleye girişen devletler Makedonya Meselesi'ni başlattı.¹⁰³ Rusya, Berlin Antlaşması'nın 23. maddesine isnat ederek Makedonya'da ıslahat adı altında muhtariyetler tesisine çalıştı.¹⁰⁴

Bulgarlar, Makedonya meselesini gittikçe alevlendirerek Avrupalı devletlerin müdahalesi ile birlikte büyük Bulgaristan'ın kurulmasına gayret ederken Bâbiâli, bunu önlemek ve Avrupalı devletlerin, Osmanlı iç işlerine müdahalesini engellemek adına "Rumeli Vilayetleri Nizamnamesi" adıyla bir ıslahat programı hazırlamış,¹⁰⁵ sonrasında daha önemli sorunların ortaya çıkmasıyla Makedonya ıslahatı unutulmuş, II. Abdülhamid tarafından onaylanmadığı için de yürürlüğe girmemiştir.¹⁰⁶

Büyük toprak kayıplarına neden olan 1877-78 Rus savaşı yenilgisi, merkezî iktidarda itibar kaybına neden olmuş, Sultan Abdülhamid iktidarını sağlamlaştırmak için bazı tedbirler almıştır. Osmanlı'da Müslüman burjuvazi oluşamadığı ve gayrimüslim burjuvazi de kendi hedeflerini izlediği için oluşan boşluk, taşradaki feodal gruplarla doldurulmaya çalışılmış, Arnavut ve Arap feodal yapıları devlete

¹⁰⁰Rahman Ademi, "II. Abdülhamid'in Balkan Siyaseti" *Sultan II. Abdülhamid Dönemi*, Ed.Mehmet Bulut, Muhammet Enes Kala, Nuri Salık, Maşallah Nar, Erkam Matbaası, İstanbul, 2019, s. 148.

¹⁰¹Kocabaş, *a.g.e.*, ss. 169-171.

¹⁰²Beydilli, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁰³Beydilli, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁰⁴Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 182.

¹⁰⁵Beydilli, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁰⁶Mim Kemal Öke, "Şark Meselesi ve II: Abdülhamid", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1982, s. 260.

adapte etmeye uğraşmıştır.¹⁰⁷ Sultan'ın kullandığı en önemli politika ise hilafet ve İslâm kardeşliği fikri olmuştur.¹⁰⁸

II. Abdülhamid bölgede asayiş sağlaması için askeri ve idari önlemler alarak birtakım yasaklar getirdi. Nitekim 18 Mart 1905 tarihli bir genelge ile şehir, kasaba, köy ve pazar yerlerinde kimsenin silahla gezemeyeceği ilan edildi. Bu karara karşı gelen veya bunu ihlal eden kimselerin derhal tutuklanarak adliyeye sevk edilmesi istendi.¹⁰⁹ Osmanlı Devleti, komitecilere karşı sert tedbirler alırken Makedonya ahalisine karşı bir o kadar hoşgörülü davranmış, halkın küstürülmemesi için elinden geleni yapmıştı.¹¹⁰ Bu maksatla ıslahatlarla birlikte bölgeyi elinde tutmak, isyanları ve devleti sıkıntıya sokan diğer problemleri ortadan kaldırmak için askerî ve idarî tedbirler ile nasihat yöntemi uygulanmıştır.¹¹¹

Diğer yandan Rusya, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve diğer Avrupalı devletler, Makedonya'yı ve bölge devletlerini kendilerine bağımlı hale getirerek çıkarları için kullanmak istemiştir.¹¹² Örneğin İngiltere Makedonya'daki mevcut karışıklığı arttırmak ve bir ayaklanmaya yol açmak için Bulgarlar'a Girit'i örnek göstermiştir. Bu adadaki Rumların, çete faaliyetleri ve ayaklanmalar ile istiklallerini elde ettiklerini, Makedonya'da da bu usulle Osmanlı idaresine son verilebileceği fikri yerleştirilmiştir.¹¹³ Sultan Abdülhamid hafiye teşkilâtı sayesinde silahlı grupların eylemleri ve yapmayı planladıkları faaliyetlerin çoğundan haberdar oluyordu.¹¹⁴ Bölgede terörün artmasıyla birlikte Makedonya'da hayat da gittikçe zorlaşmıştı. Ekim 1904'te Rusya ve Avusturya dışişleri bakanları Balkanlar'da barış ortamının oluşturulması ve barışın devamlılığını sağlamak iddiasıyla Münzsteg'de bir program hazırladılar.¹¹⁵ Programın uygulanması için bölgeye genel müfettiş olarak Hilmi Paşa atandı. Fakat Bulgar çeteciler bölgenin Osmanlı'da kalmasını sağlayacak hiçbir

¹⁰⁷ Adanır, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁰⁸ Ademi, *a.g.m.*, s. 150.

¹⁰⁹ Ademi, *a.g.m.*, s. 148.

¹¹⁰ Aydın, *a.g.m.*, 1989, s. 227.

¹¹¹ Ademi, *a.g.m.*, s. 150.

¹¹² Beydilli, *a.g.e.*, s. 80., Karal, *a.g.e.*, s. 142.

¹¹³ Beydilli, *a.g.e.*, s. 84.

¹¹⁴ Ademi, *a.g.m.*, s. 146.

¹¹⁵ Öke, *a.g.m.*, s. 262.

ıslahata sıcak bakmamış ve faaliyetlerine amaçlarına ulaşana kadar devam etmiştir.¹¹⁶

1.2.2. Ermeni Meselesi ve Sultan'ın Politikası

Ermeni meselesi her ne kadar II. Abdülhamid dönemini yoğun olarak meşgul etse de temeli önceki yıllarda atılmıştı. Ermenilerin Avrupalı devletler tarafından kolay bir şekilde kışkırtılmasının zemininde aynı dine inanmaları gelmektedir. Ermeniler, miladi 301 yılına kadar putperest¹¹⁷ iken bu tarihte Aziz Gregory'nin misyonerlik faaliyetleri sonucu Katolik Hristiyan olmuştur. Katolikliğin hamisi Fransa ve Avusturya iken Ortodokslarınki Rusya idi. İngiltere de bu devletlerin nüfuzunu kırmak için Protestan hamiliğine soyundu. Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Doğu Anadolu bölgesinde söz sahibi olmak, Osmanlı'nın iç işlerine karışmak için, Protestan misyoner çalışmalar 1840'tan sonra artırıldı. İlk olarak Kudüs'te bir Protestan Kilise inşa etmek isteğine Sultan karşı çıkmıştı. Yine de 1842'de İngiltere'ye müsaade verildi. Anadolu'da da İngiltere, Almanya ve Amerika'dan gelen Protestan misyonerler farklı din ve mezhepte olanları Protestan yapmaya giriştiler. Bu amaçla kolejler açan misyonerler en çok Ermeniler üzerinde başarı sağladılar. İngiltere böylece Osmanlı içinde hamilik yapabileceği küçük bir gruba sahip oldu.¹¹⁸

1860'lı yıllar Osmanlı'da yaşayan Ermeniler için dönüm noktası sayılabilir. Nitekim bu yıllardan sonra ayrılık amacı güden cemiyetler kurulmuş, Osmanlı topraklarında faaliyete başlamıştır. Fedakârlar Cemiyeti ve Hayırseverler Cemiyeti gibi eğitim ve hayırseverlik adı altında kurulan cemiyetlerin programlarında muhtariyet veya bağımsızlık vardı.¹¹⁹ 1862 Ermeni Millet Nizamnamesi ile verilmiş

¹¹⁶Kocabaş, *a.g.e.*, s. 343.

¹¹⁷Zeynep İskefiyeli, "Ermeni Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü: Hristiyanlık, Kilise ve Misyonerler", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 2, S. 1, 2007, s. 234.

¹¹⁸Karal, *a.g.e.*, ss. 128-129.

¹¹⁹Erdal İlter, *Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytin İsyanları(1780-1880)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, ss. 103-104.

olan izinlerden yararlanan Patrikler, çalışmaya başlamış, bu durum Ermeniler için bağımsızlığa doğru atılan bir adım olmuştur.¹²⁰

1877-78 Osmanlı- Rus savaşından önce Ermeni sorunu ve olayları diye bir durum söz konusu değildi.¹²¹ XVIII. Yüzyıl sonlarına doğru Polonyalı seyyah Mikosa, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenilerin durumlarını şöyle tasvir etmiştir: *"Ermenilere, Türkler tarafından, herhangi bir milletten daha çok saygı gösterilmektedir, Onlar, Rumlardan daha geniş bir din hürriyetine maliktirler."*¹²²

Rusya Doğu Anadolu'yu kolay bir şekilde işgal edebilmek için Balkanlarda benimsediği politikanın aynısını Ermenilere de uygulamak istedi. Bağımsızlık vaadiyle Bâbüâli'ye karşı kışkırttı.¹²³ Rusya'nın bu politikasından korkan İngiltere, Rusya'nın Doğu Anadolu'yu da Balkanlar gibi nüfuz altına alacağı ve bu nüfuzdan yararlanarak sıcak sulara ineceğini düşünüyordu. Rus orduları Ayastefanos'a geldiğinde Ermeni Patriği Nerses Varjabedian Rus komutanı Grandük Nikola'ya giderek, Doğu Anadolu'daki Ermeniler için muhtariyet talep etti. Bu istek ateşkes anlaşmasına Ermenilerin faydasına yenilikler içeren 16. madde olarak dahil oldu. Patrik Nerses, İngiltere'nin işin içine girmesiyle birlikte bu sefer İngiliz Elçisi H. Layard'la görüşerek İngiltere'den muhtar Ermenistan sözünü aldı.¹²⁴ Osmanlı Devleti'nin tek başına Ruslara engel olamayacağını düşünen İngiltere¹²⁵ Rusya'ya karşı tampon devlet politikasını uygulamak için, bağımsız Ermeni Devleti kurulmasını destekledi.¹²⁶ Ermeniler dışarıdan bir destek olmazsa örgütlenip bağımsız bir devlet kuracak güçte değildi. Nitekim 1897'de Amerikalı Gazeteci Dr. George H. Hepworth'a bir Ermeni isyancı şu şekilde itirafta bulunur: *"...bizzat kendimiz güçlü olmasak da, kuvvetimizi Avrupa'nın sempatisinde buluyoruz. Bizim*

¹²⁰Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1976, ss. 175-176.

¹²¹Öke, a.g.m., s. 255.

¹²²İlter, a.g.m., s. 35.

¹²³Karal, a.g.e., s. 126.

¹²⁴Erdal İlter, "Ermeni Meselesi'nin Doğuşu ve Gelişiminde İngiltere'nin Rolü", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 6, 1995, ss. 166-167.

¹²⁵Öke, a.g.e., s. 272.

¹²⁶Kocabaş, a.g.e., s. 173.

*yapamadığımızı Avrupa yapabilir. Eğer Avrupa'yı bizim için savaşmaya sürükleyebilirsek hedefimize ulaşmış oluruz.”*¹²⁷

Ermeni sorunu aslında büyük devletlerin kendi çıkarları için oluşturdukları yapay bir sorundu. Bu sorunun siyasi tarihini üç dönemde ele alabiliriz. Bunların ilki, altı büyük devletin konsoloslarının Haricîye Nezareti'ne 11 Haziran 1880 tarihinde verdikleri ortak notayla başlayıp 1883'te sona eren dönemdir. İkincisi, 1894 tarihli Sason olayıyla başlayıp 1897 tarihinde kesintiye uğrayan dönem, üçüncü safha ise 1912 tarihinde başlamış, 1914'te başlayan Dünya Savaşı nedeniyle duraklamıştır. İkinci dönemde, yabancı ülkelerin müdahaleleri en üst düzeye çıkmış ve meydana gelen olaylar Osmanlı hükümetini zor durumda bırakmıştır.¹²⁸ Ermenilerin Türkiye'de karışıklık çıkararak hem kendi amaçlarına ulaşmak hem de bazı yabancı devletlerin amaçlarına yardım etme için gerçekleştirdikleri faaliyetler, oldukça kapsamlı bir planın parçası olmuştur.¹²⁹

Berlin Konferansı'nda Osmanlı'dan ayrılan bölgelerde Türk nüfusu az olduğu için bu bölgelerde millet esasına uygun devlet kurmak zor olmamıştı. Fakat Ermeniler Anadolu'nun her tarafında yaşamakla birlikte toplu halde bulundukları Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da bile nüfusları Türklerden çok değildi. Bölgedeki nüfusun ancak % 39'u Ermeniydi.¹³⁰ Hem Makedonya hem Anadolu farklı milletlerden oluşmaktaydı.¹³¹ Bu tabloyu görmekte gecikmeyen Avrupalı devletler Berlin Antlaşmasının 61. maddesinde Ermenilerin yaşadıkları yerlerde düzenleme yapılmasını istedi. Bu düzenlemelerin yapılması şartıyla Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma garantisi verdi,¹³² ancak sözlerini tutmayan devletler Osmanlı devletinin içişlerine karışmaya devam etti. Bölgede uygulanan tahrik siyasetinden dolayı kanlı olaylar çıktı.¹³³

¹²⁷Kodaman, *a.g.m.*, s. 9.

¹²⁸Münir Süreyya Bey, *Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 2001, s. 26.

¹²⁹Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 34.

¹³⁰Karal, *a.g.e.*, s. 126.

¹³¹Karal, *a.g.e.*, s. 146.

¹³²Öke, *a.g.e.*, s. 259.

¹³³Karal, *a.g.e.*, s. 126.

Berlin Antlaşması imzalanın hemen ardından İngiliz Büyükelçisi Layard 18 Ağustos 1878’de bir nota vererek 61.maddenin bir an önce yürürlüğe konulmasını istedi. Hatta tehditvâri bir tutum takınarak, eğer ıslahatlar yapılmazsa Ermenilerin de Bulgarlar gibi ayaklanacağını dile getirdi. Verilen bu notaya karşılık II. Abdülhamid bölgede bağımsız bir devlet oluşturulacağını düşünerek ret cevabı verdi. Bundan sonra 1879-1888 yılları arasında pek çok nota İngiltere tarafından II. Abdülhamid’e gönderildi.¹³⁴ II. Abdülhamid, bu isteklerin altında yatan siyasî amaçların ilk olarak muhtariyet ardından bağımsızlığını kazanmış bir Ermeni devleti kurulmasının temelleri olduğunu biliyordu. Bu yüzden, “*Muhtariyete götürecekt ıslahatı kabulden ise ölmeyi tercih ederim*” demiştir.¹³⁵

İstediklerini elde edemeyen Ermeniler, isyanlar ve silahlı çeteler ile amaçlarına ulaşmak istemişlerdir. Zeytun’da yaşayan Ermeniler, XVIII. yüzyılın son çeyreğinden XIX. yüzyılın ortasına kadar sekiz defa isyan etmiştir. Zeytunlular 1876’da (Berlin Kongresi’nin toplandığı sene) ve 1879’da iki isyan daha çıkarmışlardır.¹³⁶

Ermeni ihtilalcı komiteleri, sorun çıkartarak Avrupalı devletlerin konu ile ilgilenmelerini sağlamak istiyordu. 1894’te İngiltere konsolosunun Van’a yaptığı geziyi fırsat bilen merkezî Tiflis olan Hınçak komitecileri sınırı geçerek, bölgede yaşayan Ermenileri kışkırtmış; Sasun kasabasındaki Müslümanlar kılıçtan geçirilmiştir. İsyanın şiddetli bir şekilde bastırılması ise Avrupalı devletlerin Abdülhamid’i kınamasına yol açmıştır.¹³⁷

Ermeniler İstanbul’daki ilk girişimlerini 1890 yılında gerçekleştirmişlerdir. Gösteri bahanesi ile Kumkapı’da toplanmış ve Bâbıâli’ye doğru yürümüşler, yürüyüş esnasında kendilerini engellemeye çalışan jandarma süvarisine saldırmışlardır.

¹³⁴Kocabaş, *a.g.e.*, s. 174.

¹³⁵Azmi Özcan, “Sultan II. Abdülhamid’in Dış Siyaseti ve Uygulamaları” *Sultan II. Abdülhamid Dönemi*, Ed. Mehmet Bulut, Muhammet Enes Kala, Nuri Salık, Maşallah Narzaim, Erkam Matbaası, İstanbul, 2019, s. 119.

¹³⁶Rey, *a.g.e.*, s. 20.

¹³⁷Öke, *a.g.m.*, s. 260.

Gösteri, zabıta gücüyle bile etkisiz hale getirilebilecekken dikkat çekici bir olaya meydan vermemek için kalabalığın üzerine su sıkılarak dağıtılmaya çalışılmıştır.¹³⁸

Sultan II. Abdülhamid, iktidarı süresince Doğu Anadolu'yu yabancı devletlerin emellerine karşı savunmuş, İngiltere'nin bölgeyi Osmanlı'dan ayırarak, Ermenistan devleti kurma çabalarına karşı direnmiştir. Nitekim bölge için; “*Kelle mi veririm, Doğu Anadolu'yu vermem.*”¹³⁹ diyerek meseleyi ne kadar önemseydiği görülmektedir. Sultan Ermeni silahlı çetelerinin giriştikleri eylemlere karşı önlem olarak bölgedeki aşiretlere gönüllü olarak “*Can Bezâr*” (Canından Bezenler) birliklerini kurdurmuştur.¹⁴⁰ İngiltere ise 1897 yılında yeni sorunlar oluşturarak bölgede karışıklık çıkarmaya devam etmiştir.¹⁴¹

Bu dönemde Hamidiye Alayları kurulmuş; Ermeni ve Bulgar meseleleri yüzünden 1885-1890 yıllar arasında Rusya ile İngiltere'nin arası açılması bu birliklerin ortaya çıkışını kolaylaştıran bir etken olmuştur.¹⁴² İlk kez Rusya sınırına destek kuvvet olması için 1890'ların ilk yarısında Doğu Anadolu'daki Kürt aşiretlerinden oluşturulmaya başlanan Hamidiye Hafif Süvari Alayları, Ermeni hadiselerinin başlaması ve kısa sürede hızla yayılması sonucunda Ermeni çetelerine karşı hem fiili hem de denge unsuru olarak kullanılmışlardır.¹⁴³ 20 Haziran 1890'da Erzurum'da ilk Ermeni isyanının çıkması ile Hamidiye Alayları'nın başına IV. Ordu komutanı olarak Müşir Mehmet Zeki Paşa atanmıştır.¹⁴⁴

II. Abdülhamid'in, benimsediği yönetim anlayışı sebebiyle adam öldürmeye düşkünlükle itham edilmesi ile ilgili ilk söylemin de Ermeni bozguncular tarafından dile getirildiği biliniyor. Fransız tarihçi Albert Sorel ile İngiltere'de Whigs Partisi lideri Gladstone bunun yaygın olarak kullanılmasını sağlamıştır. Sorel, padişaha

¹³⁸Rey, *a.g.e.*, s. 19.

¹³⁹Kocabaş, *a.g.e.*, s. 205.

¹⁴⁰Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara Ünirversitesi Yayınları, Ankara, 1987, s. 7.

¹⁴¹İlter, *a.g.e.*, 1995, ss. 64-65.

¹⁴²Kodaman, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁴³Çetinsaya, *a.g.m.*, s. 390.

¹⁴⁴Kodaman, *a.g.m.*, s. 10.

"Kızıl Sultan" (Le Sultan Rouge) lakabını takarken Gladstone siyasi bir konuşmasında ona " *Büyük Cani* " (Great Criminal) sıfatını vermişti.¹⁴⁵

1.2.3. Merkezî Yönetim Anlayışının Benimsemesi

Dolmabahçe Sarayı, halka açık olup padişahla görüşme imkânı bulunan bir mekândı. Sultan II. Mahmud'dan itibaren çağdaş monarşiyi geliştirme çabalarının bir parçası olarak da padişahlar sık sık halkın önüne çıkmışlardır. Sultan II. Abdülhamid de saltanatının ilk yıllarını Dolmabahçe Sarayı'nda geçirmiştir fakat onun tutumu klasik devrin sultanlarına benzer bir diğer deyişle nadiren halk ile fiziksel olarak bir arada bulunurdu. Şahsi görünürlüğün verdiği meşruiyet kaynağından yoksun kaldığının da farkındaydı. Daha önce hiçbir sultanın nüfuz etmediği kadar halka nüfuz etmek istese de doğuştan gelen vehmi, herkesten şüphelenmesine sebep olmuş ve bütün tehlikelere karşı emniyette olacağını düşündüğü, Yıldız Sarayı'na taşınmıştı.¹⁴⁶ Burası yıldız tepesinde eğimli bir arazi üzerinde III. Selim döneminden itibaren çeşitli yapıların eklendiği bir saraydı.¹⁴⁷ Fiziksel olarak kamu önünde bulunmasa da halk içinde kendini görünmeden hissettirmek için simgelerin gücünü kullanmış, başta mimari öğeler, hediyeler, nişanlar, dönemin özelliklerini ifade eden ve belgelerde sürekli tekrar eden kelimeler, kalıplar söz konusu simgeleri oluşturmuştur.¹⁴⁸

Sultan, Kanun-ı Esasî'yi rafa kaldırıp Meclis-i Mebûsân'ı tatil ederek merkezî yönetimin temelini atmaya başlamış, böylece ülkeyi büyük bir tehlikeden kurtardığını düşünmüştür.¹⁴⁹ II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra kızı Ayşe Osmanoglu'na şöyle demiştir: "*Biliyorsunuz ki ilk Meşrutiyet'i ben ilan etmişim ve daima meşrutiyet taraftarı olarak kaldım. Lakin biz Japonlar gibi millet-i vahide*

¹⁴⁵Rey, a.g.e., s. 16.

¹⁴⁶Tahsin Paşa, a.g.e., s. 27.

¹⁴⁷Bülent Bilgin, "Yıldız Sarayı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, s.541., Kocabaş, a.g.e, s. 47.

¹⁴⁸Selim Deringil, *Simgeden Millete II. Abdülhamid' den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 53-57.

¹⁴⁹Kocabaş, a.g.e., ss. 104-105.

değiliz. Muhtelif unsurlardan müteşekkil olan İmparatorluğumuzda yıkılmak tehlikesi bizi çok korkutmuştu. Bu sebepten bir zaman için kaldırmaya lüzum görüldü.”¹⁵⁰

II. Abdülhamid’in yönetimi kendi şahsında toplanmasında 1877-78 Türk-Rus Harbi’nin sonuçları da etkili olmuştur.¹⁵¹ Devraldığı Tanzimat kadroları arasında bir tasfiye süreci başlatmış ve tahta çıkışından itibaren yaptığı gözlemlerin ve yaşadığı tecrübelerin ışığı altında, kendine yakın bir kadro oluşturmaya başlamıştır.¹⁵²

II. Abdülhamid bunlar arasında daha çok Ahmed Cevdet Paşa ve Mahmud Nedim Paşa gibi muhafazakâr Tanzimat paşalarına dayanırken, fikren uyuşmadığı ya da tehlikeli bulduğu bazı güçlü Tanzimat paşalarını tasfiyeye tabi tutmuştur. Tasfiyenin derecesi, kişilerin 1875-1878 sürecinde, özellikle Sultan Abdülaziz’in tahttan indirilmesinde oynadıkları role göre değişmiştir. Nitekim Abdülhamid, cülûsunu müteakip Abdülaziz’in hal’i ve ölümünü gizli bir şekilde soruşturmaya başlamıştır. Bunu bazen kendisi bazen de Mâbeyn Başkâtibi Said Bey vasıtasıyla yapmıştır. Tahkikatlar sonunda Abdülaziz’in hal’ine sebep olan kişiler hakkında raporlar hazırlanmıştır.¹⁵³ Raporlarda ismi geçen bazı paşaların taşraya tayin edilerek gönderilmesiyle yetinilmiş, başta Midhat Paşa olmak üzere bir kısmıyla da ciddi bir hesaplaşma içine girilmiştir.¹⁵⁴

Tasfiye sürecinden Yeni Osmanlılar olarak bilinen ve Meşrutiyet hareketine tam destek veren entelektüeller de nasibini almıştır. Örneğin, Namık Kemal ömrünün geri kalanını mutasarrıf olarak önce Midilli’de sonra Rodos’ta, Ziya Paşa ise vali olarak sırasıyla Suriye, Konya ve Adana’da geçirmiştir.¹⁵⁵

Tahsin Paşa’ya göre Yıldız’ın tek merkez haline gelmesi, hafiyeleşimin temelini atılması Sait Paşa’nın sadarete getirilmesi ile (18 Ekim 1879) başlar.¹⁵⁶ Uzun yıllar Mâbeyn kâtipliği yapan Ahmet Reşit Bey hatıratında, Sultan Abdülhamid’in Bâbîâli’yi devre dışı bırakmasını Sadrazam Kamil Paşa’nın

¹⁵⁰Osmanoğlu, a.g.e., s. 136.

¹⁵¹Kocabaş, a.g.e., s. 105.

¹⁵²Çetinsaya, a.g.m., s. 369.

¹⁵³Uzunçarşılı, a.g.e., s. 124.

¹⁵⁴Çetinsaya, a.g.m., s. 370.

¹⁵⁵Çetinsaya, a.g.m., s. 371.

¹⁵⁶Tahsin Paşa, a.g.e., s. 28.

sadarettin ilk azli ile (4 Eylül 1891) gerçekleştiğini belirtir. Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa da Said Paşa'nın “*bütün icraatı Bâbîâli'den saraya çekmeye masruf mahareti*”nden bahseder. Ancak bu siyasetin babası olarak görülen Küçük Mehmed Said Paşa (1838-1914) bile, altıncı defa sadrazam olmasından hemen sonra padişahın kendisinden habersiz bir şekilde Kudüs mutasarrıfını Ankara valiliğine, bir Mâbeyn kâtibini de Kudüs'e atamasından oldukça rahatsız olmuştur.¹⁵⁷ Bundan sonra Bâbîâli'nin yönetimdeki etkisi giderek azalmıştır.¹⁵⁸ Diğer taraftan Sultan'ın ikinci musahibi Nadir Ağa da; sarayın ağırlığı ile birlikte hafiye ve jurnalciliğin artmasının, Süreyya Paşa, Başmabeyinci Osman Bey ve Mâbeyn Müşiri Gazi Osman Paşa'nın ölümlerinden hatta “Mahmud Nedim Paşa Avanesi” diye nitelendirilen Başkâtip Tahsin Paşa gibi bazı görevlilerin işbaşına gelmelerinden sonra olduğunu belirtir.¹⁵⁹

1881 yılından sonra iç ve dış politikanın esasları ve kadroları belli olmuş, on yıllık nispi bir istikrar dönemi başlamıştır. Bu dönemde Abdülhamid rejiminin temel prensipleri ve politikalarının oluştuğu ve uygulanmaya başladığı söylenebilir. Benimsenen temel ilkeler ise muhafazakârlık, merkezîyetçilik, ittihad-ı islam ve reformdur.¹⁶⁰

Sultan Abdülhamid saltanatı döneminde ülke, ekonomik büyüme ve sosyal değişim sürecine girmiştir. Tütün ve afyon tarımının genişlemesi, ipek böcekçiliğinin tekrar canlandırılması, demiryolu inşasının hızlanması, telgraf ağlarının kurulması vb. özellikler eski yapının değişmesine yol açan yeniliklerdir.¹⁶¹ Sultan Abdülhamid'in, kendi ifadesiyle söylersek, en önemli amacı “*devlet ve milletin saadet ve selameti ve din-i mübin-i İslam'ın bekasıdır.*”¹⁶² Bu uğurda, “*Devlet ve memleket severler için iki büyük vazife vardır: devletin toprak bütünlüğüne zarar*

¹⁵⁷ Abdülhamid Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet idaresi 1895-1908*, 2.Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008, s.100.

¹⁵⁸ Ahmet Reşit Rey, *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 9-10.

¹⁵⁹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 168.

¹⁶⁰ Çetinsaya, *a.g.m.*, s. 373.

¹⁶¹ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 102.

¹⁶² Atilla Çetin, Ramazan Yıldız, *Sultan İkinci Abdülhamid Han: Devlet ve Memleket Görüşlerim*, Çığır Yayınları, İstanbul, 1976, s. 171.

getirecek her şeye karşı durmak ve devletin bekası, kuvvet ve serveti ve halkın saadet, emniyet ve asayiş içinde yaşamalarını temin eylemektir.”¹⁶³

Sultan Abdülhamid bunun için Yıldız Sarayı’nda oluşturduğu bir danışman grubundan faydalanmıştır. Saray merkezli danışmanlar ve bunların bir kısmının oluşturduğu komisyonlar alternatif bir hükümet gibi çalışmıştır. Yıldız Sarayı’nda her alanda bir dizi danışman istihdam edilerek bunlar arasında belli bir ırk, din ya da sosyal yaşam tercih edilmemiş, genel olarak liyakat ve her şeyden önemlisi mutlak sadakat dikkate alınmıştır.¹⁶⁴ II. Abdülhamid, uzmanlık gerektiren konularda görüş belirtmekten kaçınmış ve söz konusu hususları ilgili şahıs veya kuruma havale etmiştir.¹⁶⁵ Yönetimin Bâbîâli’den Yıldız Sarayı’na kaymasıyla birlikte mâbeyn kâtip sayısında da büyük bir artış olmuştur. Daha önce 3-6 kişi arasında değişen mâbeyn kâtip sayısı 1878 yılında artırılmış ve 10’a¹⁶⁶ çıkarılmıştır. Bu sayı artarak devam etmiş ve 1890’da 19¹⁶⁷, 1894’te 24¹⁶⁸’ü bulmuştur.

II. Abdülhamid’in kendi döneminde olduğu kadar sonraki dönemlerde de en çok eleştirildiği nokta, Bâbîâli’yi devreden çıkararak sarayı devlet işlerinin merkezî haline getirmesidir.¹⁶⁹ Sultan II. Abdülhamid dönemin koşullarına uygun olarak son derece dikkatli ve savunmaya yönelik bir devlet politikası izlemiş, meseleleri günü gününe takip ve her konu hakkında en geniş bilgiyi elde etmeye çalışmıştır.¹⁷⁰ Bâbîâli’nin devre dışı bırakılması dâhilî ve haricî bütün işlerin saraydan idare edilmesi anlamına geliyordu.¹⁷¹ Padişahın siyasi konulara olan nüfuzu meşhur vehminden kaynaklanmaktaydı. Hiç kimsenin aklına gelmeyen ihtimalleri dahi gündeme getirmesi¹⁷² zamanla onu kendisinden başka kimseye güvenmeme fikrine sevk etmiştir.¹⁷³ Bütün imparatorlukta Abdülhamid’in idaresi değilse bile malumatı

¹⁶³ Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar, C.II*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982, ss. 678-680.

¹⁶⁴ Çetinsaya, *a.g.m.*, s. 377.

¹⁶⁵ Akyıldız, *a.g.e.*, s. 176.

¹⁶⁶ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, İstanbul 1296, s. 40.

¹⁶⁷ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, İstanbul 1307, s. 121.

¹⁶⁸ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, İstanbul 1312, ss. 125-126.

¹⁶⁹ Zekeriyâ Kurşun, “Küçük Said Paşa”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul 1991, s. 21.

¹⁷⁰ Kocabaş, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁷¹ Kocabaş, *a.g.e.*, s.286. , Akyıldız, *a.g.e.*, s. 165.

¹⁷² Akyıldız, *a.g.e.*, s. 186.

¹⁷³ Kocabaş, *a.g.e.*, s. 105.

haricinde geçmiş belli başlı bir hadise yoktur. İdari, siyasi, iktisadi, ilmi, dini ve içtimai bütün işler Saray'a bağlı bir şekilde idare edilmiştir.¹⁷⁴ Bütün güç saraya geçtikten sonra Bâbîâli'nin yetki ve sorumluluğunda olan sefir, vali, kumandan ve bazı mühim memurluklara da re'sen atama yapmıştır. Sultan Abdülhamid'in müdahale etmediği teksınıf hâkimler idi.¹⁷⁵ Devlet idaresinin bütün sorumluluğu Saray'da olmasına rağmen, bazı durumlarda Bâbîâli'nin de nüfuz kazanmasına göz yummuştur.¹⁷⁶

Sultan Abdülhamid Saray'a topladığı devlet işleriyle en ince ayrıntısına kadar ilgilenmiş, gerektiğinde devlet adamlarından layihalar istemiş, bazen de düşündüklerini mâbeyn başkâtibi veya münasip birisine yazdırmıştır.¹⁷⁷ Her ne kadar Bâbîâli'ye küçük tavizler verse de, iş başına getirilen devlet adamlarına fazla güven beslememiştir. Kendisi bu güvensizlik durumunu şu şekilde ifade etmektedir: *“Ben hayatımda akıllı adam aradım. Ne yazık ki bulamadım. Maneviyatı sönmüş, din, diyanet, ve hamiyet damarları kurumuş olan işbu memurların irtikap (kötü iş) ve irtişalarıyla (rüşvetleriyle) ülke nereye kadar götürülebilirdi?”*¹⁷⁸

Tanzimat döneminin gayrimüslimleri önceleyen, onları hoşnut etmeye yönelik “Osmanlıcılık” politikasının yerini bu dönemde imparatorluktaki çeşitli ırklara mensup Müslümanları ön plana çıkaran “İslamcılık” anlayışı almaya başlamış, iç politikada önemli bir yön değişimi yaşanmıştır.¹⁷⁹

Sultan'ı, merkezî otorite kurmaya sevk eden sebeplerden bir diğeri de yabancı devletlerin nüfuzudur. Bundan dış dizginleri kendi elinde bulundurarak kurtulacağına inanması,¹⁸⁰ onun yönetim anlayışına karşı muhalif olan kişiler tarafından “Müstebid Sultan” devri de “İstibdat Devri” olarak adlandırılmıştır.¹⁸¹

¹⁷⁴İsmail Müştak Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, Sertel Matbaası, İstanbul, 1940, s. 37.

¹⁷⁵Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁷⁶Kocabaş, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁷⁷İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “İkinci Abdülhamid'in İngiliz Siyasetine Dair Muhtıraları”, *Tarih Dergisi*, C. 7, S. 10, İstanbul, 1954, s. 43.

¹⁷⁸Mehmet Hocaoglu, *Abdülhamit Han'ın Muhtıraları*, Oymak Yayınları, İstanbul, s. 116.

¹⁷⁹Çetinsaya, *a.g.m.*, s. 380.

¹⁸⁰Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 185.

¹⁸¹Kocabaş, *a.g.e.*, s. 108.

1.2.3.1 Merkezî Yönetim Silahı: Hafiyelik¹⁸²

Basiret emniyetin babasıdır. Evvela basiret, sonra emniyet.

Tahsin Paşa¹⁸³

Gizlice elde etmenin tarihi insanoğlunun devlet kurumuyla tanışması kadar eskidir. Kurulan bütün devletler istihbarata önem vermiş ve devlet politikalarını belirlerken bu bilgilerden fazlasıyla faydalanmışlardır. Toplum içinde, her zaman düzeni bozmak isteyen kişilerin mevcut olacağı düşüncesi devlet yöneticilerini gizli veya açıktan bilgi almaya mecbur bırakmıştır.¹⁸⁴ Osmanlı padişahları da halkın şikâyet ve düşüncelerini öğrenmek için görevlendirdikleri kişilerden haber almış, ülkenin her tarafına yayılmış tekke şeyhleri ve dervişlerinden de bu doğrultuda faydalanmış, hatta II. Mahmud döneminde bunlara gezginci dervişleri eklemiştir.¹⁸⁵

Organize bir istihbarat örgütü; Mustafa Reşid Paşa zamanında, Paris Türk Elçiliği'nde müşavir sıfatıyla çalışan Sefels Soldenhof'un, Fransız istihbarat örgütünü esas alarak hazırladığı rapor ışığında kurulmuş ve başına da Korfulu Civinis Efendi, miralay rütbesiyle getirilmiştir. Bu gizli örgüt daha çok tanınmış paşaların, diplomatların ve ünlü simaların özel hayatlarını gözetlemekten öteye geçememiştir.¹⁸⁶

Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde de bazı kişiler bilgi toplamak için saray tarafından görevlendirilmiştir. Hafiyeler denilen bu istihbaratçıların sayısı zamanla artış göstermiş ve II. Abdülhamid dönemi hafiyeliğin en yaygın olduğu dönem olmuştur. Bunda II. Abdülhamid devrinde yaşanan iç ve dış olaylar, padişahın

¹⁸²Gizli, kapalı olma anlamındaki Arapça hafâ kökünden türeyen bir isim olan hafiye kelimesi, başkaları hakkında araştırma yapan ve bilgi toplayan gizli ajan, sivil polis ve dedektif gibi görevlileri ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁸² Bir diğer deyişle işleri gizlice soruşturan, tahkik eden kişiye hafiye memuru veya kısaca hafiye denilmiştir. Hafiyeler memuru ve hafiye kelimesi ile ilintili olarak kullanılan jurnal sözcüğü ise polis tarafından düzenlenen rapor demektir. II. Abdülhamid'in polis/hafiye ve raporları sıklıkla kullanması dolayısıyla jurnal kelimesi, yakın tarihimizde, özellikle II. Abdülhamid dönemini anlatan bir özellik kazanmıştır. Mehmet Ali Beyhan, "II. Abdülhamid Döneminde Hafiyeler Teşkilatı ve Journaller", *FSM İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. 8, İlim Yayma Cemiyeti, İstanbul, 1999, ss. 65-83.

¹⁸³Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁸⁴Beyhan, *a.g.m.*, s. 68.

¹⁸⁵Tekin, *a.g.m.*, s. 115.

¹⁸⁶Beyhan, *a.g.m.*, s. 67.

evhamlı kişilik özelliği ve herkesten şüphe etmesinin rolü büyüktür.¹⁸⁷ Örneğin Sırbistan Kralı Aleksander ile eşinin bir gece saray erkânı tarafından katledilmesini Belgrad'a kadar gönderdiği özel tahkikat memuru tarafından öğrenen II. Abdülhamid sarayda bulunan herkesten şüphelenmesi gerektiğini bir kez daha düşünmüştür.¹⁸⁸

İki padişahın hal'ine ve birinin ölümüne şahit olan II. Abdülhamid devlet çalışanlarının kendisini yönetimden uzaklaştırmak için teşkilat kurup örgütlenmelerinden çekiniyordu.¹⁸⁹ V. Murad'ı tekrar tahta çıkarmak için girişilen birkaç teşebbüs padişahın bu endişesini sabit hale getirmiş ve mizacında bulunan şüphecililiğini arttırmıştır.¹⁹⁰ İki padişahın hal'ine istihbaratsızlığın sebep olduğunu, kendisine yönelik üçüncü bir hal'in de istihbaratsızlıktan kaynaklanabileceğine kanaat getirmiştir.¹⁹¹ Bununla beraber vehmi herkesten şüphe etmesine, her türlü olaydan haber alması gerektiğini düşünmesinensebep olmuştur. Nitekim her toplantıda kendi aleyhinde konuşulduğu ve her yerde kendisine pusular kurularak suikast planları yapıldığına inanmıştır. Bu yüzden saraydan çıkması gereken selamlık alayı, bayram ve hırka-i saadet alaylarının düzenlendiği zamanlarda önemli tedbirler aldırılmıştır. Hünkârın dairesiyle Hamidiye Camii arasındaki mesafe kısa olmasına rağmen Cuma selamlıkları için de tedbiri elden bırakmamıştır. Ordu ve donanmadan kimlerin selamlık resmine katılacağı, bir gün önceden daireleri tarafından saraya bildirilir, Cuma günü ise sessiz bir şekilde bu isimler kontrol edilirdi. Ayrıca merasime gelen ecnebilerin arasına sivil memurlar yerleştirilir, padişaha her şeyin hazır olduğu bildirilirdi. Tüm hazırlıklar bittikten sonra Sultan Abdülhamid arabasına binerdi.¹⁹²

¹⁸⁷Tekin, *a.g.m.*, s. 116.

¹⁸⁸Mayakon, *a.g.e.*, s. 180.

¹⁸⁹Padişah'ın bu konuda haklı olduğunu gösterir bir belgede şu ifadelere rastlanmıştır. "Hükümdarın aleyhinde suikast itmek üzere Brüksel'de bir cemiyet-i hafiye tesis olunduğuna dair. Makam nezareti celilei hariciyeye fi 8 şubat sene 81 tarihinde waşington sefareti seniyyesiniden olan tahrirat tercümesidir. Belçika maslahatgüzarı Baron "Donaton" Boston şehrinde taab ve neşriyatda bulunan "Anarşist" nam gazetesinin direktörüne Bürükselden gönderilmiş bir mektubu dünkü gün izan itmiştir. Hükümdaran aleyhine bir suikast itmek üzere Brüksel'de bir cemiyet-i hafiye tesis ve her memlekette efkar-ı müfrid ashabında mu'âvenet-i maddesi talep olunacak..."Bkz. BOA, HR. TO, nr. 116/9.

¹⁹⁰Kocabaş, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁹¹Koloğlu, *a.g.e.*, s. 150.

¹⁹²Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 60.

Devlet idaresini Yıldız Sarayı'nda toplayıp yönetimde merkeziyetçiliği benimserken¹⁹³ idari, siyasi, iktisadi, dini bütün işleri Saray'a bağlayan II.Abdülhamid¹⁹⁴ bunun için aşamalı bir politika izlemiştir. Başlangıçta Bâbîâlî'ye gelen evrakların birer kopyasını saraya isterken; vali, elçi ve diğer üst düzeydeki kişilerden raporları doğrudan istemeye başlamıştır. Kararların Yıldız'dan çıktığını fark eden yöneticiler de Bâbîâlî yerine Yıldız Sarayı ile bağlantı kurmuşlardır.¹⁹⁵ Buradakifarklı din ve ırktan oluşan danışmanlar imparatorluğun toplumsal ve etnik mozaigini temsil etmiş ve bir parlamento gibi çalışmıştır.¹⁹⁶

Sultan II. Abdülhamid'in, Yıldız'a taşınmasının ardından jurnalcılık hanedan arasında yayılmıştır. Özellikle, kardeşi Vahdettin tarafından hanedan hakkında jurnaller verilmiştir. Bununla birlikte damat paşalardan da jurnal verenler olmuştur.¹⁹⁷ Buna paralel olarak saray muhafızları, saray mensupları da zamanla artmış; düzenli ödenen maaşların yanında sadakat derecesine göre ikram, ihsan ve rütbeler verilmiştir.¹⁹⁸ Basit bir memurdan en üst düzeydeki yöneticiye kadar herkes Sultan'a jurnal verir olmuş,¹⁹⁹ Hafiye Teşkilatı da "istibdadın bir manivelası" ve ruhu olarak görülmüştür.²⁰⁰

Ayrıca Avrupa devletlerinin Osmanlı devlet adamlarını çeşitli şekillerde elde ederek politikalarını bu yolla yürütmeleri de II.Abdülhamid'i birtakım tedbirler almaya sevk etmiştir.²⁰¹ Bunun içindir ki bütün bilgilerin kendisine ulaşmasını istemiş; ülke çapında kurulan gizli ve ayrılıkçı örgütlerin denetlenmesi, kendisine muhalif kadroların kontrolü ile ilgili olarak örgütlerin faaliyetlerinden haber alıp ortaya çıkan olaylara daha kolay müdahale etmek için gizli bir haber alma ağı oluşturmuştur.²⁰² Böylece jurnalcılık zamanla mesleki bir hal almıştır.²⁰³

¹⁹³Kocabaş, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁹⁴Mayakon, *a.g.e.*, s. 36.

¹⁹⁵Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁹⁶François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Bertkay, Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti. İstanbul, 2006, s. 175.

¹⁹⁷Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁹⁸Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, 2. Baskı, YKY Yayınları, İstanbul, 2011, s. 34.

¹⁹⁹Kocabaş, *a.g.e.*, s. 121.

²⁰⁰Karal, *a.g.e.*, s. 265.

²⁰¹Tekin, *a.g.m.*, s. 115.

²⁰²Faiz Demiroğlu, *Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1955, s. 8

Said Paşa, ilk sadrazamlığı döneminde (Ekim 1879-Haziran 1880) hafiye teşkilatını yenilemek için bir rapor hazırlamıştır.²⁰⁴ 28 Cemaziyelevvel 1293/21 Haziran 1876 tarihinde padişaha sunduğu rapor şu şekildedir:

“... hazret-i şehriyârî de ahvâl ve mesâlih-i mevcûdenin husûl-i netâyic-i ıslâhiyyesinde tâdil ve tehvin olunmak şartıyla tahkikât-ı hafîyye için şehri elli bin guruşa kadar akçe sarfı zımında zabtiye nezâret-i celîlesine mezunuyet-i muvakkate virilmesi ve kifâyetin mâliye nezâret-i celîlesine dahi bildirilmesi beyn’el-havas tezekkür olunmakla ol babda her ne vechile emrû ferman-ı hümâyûn...”²⁰⁵

Hafiye Teşkilatı'nın ıslahında ve geliştirilmesinde yerli uzmanlar kadar yabancı uzmanlardan da yararlanılmıştır. Bunlardan en önemlisi Mösyö Bonin'dir. Kendisi, Fransa polis "umûr ve nizâmâtı" hakkında bilgi vermek ve gerekli düzenlemeleri yapmak üzere, 1884 tarihinde Fransa'dan getirilmiş ve aylık elli lira maaş ve on lira ev kirası tahsis edilmiştir. Mösyö Bonin hazırladığı layihada Hafiye Teşkilatı'nın amaç ve önemine değinmiş, Zabtiye Nezareti bünyesinde bulunduğunu vurgulayarak görevini, padişahın kanunları ile saltanatını korumak ve Osmanlı tebaasının güvenli bir ortamda yaşamasını sürdürmek olarak belirtmiştir.²⁰⁶

Mösyö Bonin'in hazırladığı layihanın incelenmesi için oluşturulan komisyon 28 Şubat 1889'da Meclisi Vükela'da bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Buna göre polis ve jandarma teşkilatının esas itibariyle birbirlerine bağılı olarak vazifesinin muhafaza edilmesi ile jandarmanın Dersaadet'in güvenliği için önemli olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte Dâhiliye Nezareti, Şura-yı Hassa, Daire-i Askeriyye ve Zabıta Nezaretlerinden birer aza ile birlikte Mösyö Bonin'in bulunduğu bir komisyonun kurulması ve en kısa zamanda çalışmaya başlamasına karar verilmiştir. Bu komisyondan istenen polis efradında işe yaramaz ve okuma yazma bilmeyen kişilerin tespit edilmesi kıyafetlerde tadilata ihtiyaç olması gibi aksaklıkların giderilmesi, düzenlemelerin acilen yapılmasıydı.²⁰⁷

²⁰³ Mayakon, a.g.e., s. 152.

²⁰⁴ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 28.

²⁰⁵ BOA, İ. MMS, nr. 55/2431.

²⁰⁶ Beyhan, a.g.e., s. 69.

²⁰⁷ BOA, MV, nr. 18/40.

Hafiyeliğin devlet teşkilatı içinde şematik bir yapısı yoktu. Her yıl düzenli yayınlanan Devlet Salnamesi'nde Zabtiye Nezareti teşkilat şeması içinde görünmese de²⁰⁸, Hafiye Teşkilatı'nın, bu nezarete bağlı olduğunu 28 Cemaziyevvel 1293/21 Haziran 1876 tarihli arşiv belgesinde²⁰⁹ açıkça görmek mümkündür. Aslında hafiyeler görünüşte Zabtiye Nezâreti'ne bağlı olmasına karşın jurnallerini Mâbeyn-i Hümâyun başkâtipliğine gönderdikleri için emirleri de buradan alırdı. Mâbeyn-i Hümâyun başkâtipleri ve bazı ünlü hafiyeler “Şerhafıyye-i Şehriyârî” olarak nitelendirilirdi.²¹⁰

Hafiye Teşkilatı'nda iki tip memurun varlığı dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Zabtiye Nezareti'nin Polis Teşkilatı'na bağlı olan ve devletten bu iş için maaş alan “hafiye memuru”²¹¹ veya “polis hafiyesi”²¹² ydi. Bunlar vilayetlerde valilikler²¹³, ülke dışında sefaret ve şebenderlikler²¹⁴ bünyesinde çalışan, devlet tarafından ataması yapıp sadece hafiyelik görevini yerine getiren profesyonel memurlardı. Bu memurların yanı sıra valiler, müşirler, ferikler, ordu komutanları, mutasarrıflar, hâkimler, rütbe itibarıyla büyük-küçük bürokratlar, normal vatandaşlar, yazarlar ve gazeteciler de hafiyelik yapabiliyordu.²¹⁵ Hafiyelik getirisi güzel işler arasındaydı. Öyle ki bazılarının konakları küçük birer saray halini almıştı.²¹⁶ Özellikle Sultan'ın

²⁰⁸Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, İstanbul, 1890, s. 158.

²⁰⁹BOA, İ. MMS, nr. 55/2431.

²¹⁰Tekin, *a.g.m.*, s. 116.

²¹¹“Dersaadet polis teşkilatlarında vazifeli bir kısım hafiye memurlarıyla hırsız tebdillerine sarfedilecek beş bin kuruşunu Zabtiye Nezareti bütçesinden ödenmesi.” hakkında Bkz. BOA, DH. MKT, nr. 1382/64.

²¹²“Devr-i sabık polis hafiyelerinden olduğu ve firaren Tortum'a giderek ahaliyi birbirine düşürdükden sonra Çorum'a geçtiği bildirilen Karşlı Şerif Bey'in, yapılan tahkikat sonunda böyle birisi olmadığının anlaşıldığı.” hakkında Bkz. BOA, DH.EUM, nr. 7/1.

²¹³“İradeye tevfikân 1306 senesi memurîn muhassesâtından Aydın, Bitlis, Bağdad, Trabzon ve Kosova vilayetleri hafiye muhassesâtının tamamen kesilmesi, İşkodra, Selanik, Tarblusgarb, Yanya, Van, Diyarbekir, Mâmûretülaziz vilayetleri ile Bingazi mutasarrıflığı muhassesâtının tenzili.” hakkında Bkz. BOA, MV, nr. 55/13.

²¹⁴Örneğin, “Makedonya Komitesi'nin Romanya'daki faaliyetlerinin gözetlemek üzere oradaki sefaretlerle şebenderliklerin hafiye memuru istihdam edilebilmeleri için tahsisat ayrılması.” hakkında Bkz. BOA, HR. TH, nr. 159/3.

²¹⁵Kocabaş, *a.g.e.*, s. 118,

²¹⁶Karabekir, *a.g.e.*, s 34.

sütkardeşi ve çocukluk arkadaşı Esvapçıbaşı İsmet Bey'in oğlu Fehim Paşa²¹⁷ II. Abdülhamid'in en güvendiği hafiyeler arasındaydı.²¹⁸

Bununla birlikte dinsel donanımları,²¹⁹ bulundukları bölgedeki hâkimiyetleri ve tercümanlık yeterlilikleri sebebiyle, gayrimüslimler de hafiye memuru olarak istihdam edilmiştir.²²⁰ Örneğin İzmir'de pasaport sorumlusu Rafael Chikurel İngilizce'ye aşina olmakla birlikte Türkçe, Rumca, İspanyolca, İtalyanca ve Fransızca'yı konuşup anlayabilmekteydi.²²¹ Aynı şekilde Grebene ve Alasonya kazalarının Yunan sınırında pasaport ve vize kontrolü yapan Fransızca'ya aşina olan Felyanis Efendi'ye bakabiliriz. Bu kişinin “hafiye tahkikatı” için önceden iki bin kuruş olan ücreti, işinin yanı sıra hafiyelik ile meşgul olması amacıyla, on sekiz bin kuruşa çıkarılmış, hükümet tercümanlığı için de senelik bin beş yüz kuruş maaş bağlanmıştır. Kendisine seneliği yedi yüz ellışer kuruş ile iki tane de memur istihdam edilmiştir.²²²

Hafiyelerin meslek yelpazesi geniş olsa da devletin resmi teşkilatı içinde hafiye olmak isteyen her kişi hafiye memurluğuna kabul edilmemiştir. Nitekim Molava²²³ Kaymakam Muavini Margarid Efendi hafiye memurluğu talebinde bulunmasına karşın hükümet tarafından uygun bulunmamış isteği geri çevrilmiştir.²²⁴

Hem tercümanlık hem de hafiyelik yapan gayrimüslimlerin ait oldukları cemaatler, kendilerine ihanet ettiklerini düşündükleri içinsöz konusu hafiyeleri düşman olarak görmüş ve cemaatlerinden uzaklaştırmışlardır. Van vilayetinde hafiye ve mütercim olarak istihdam edilen Dikran Efendi, bu konuya örnek olarak

²¹⁷TahsinPaşa, *a.g.e.*, s. 84.

²¹⁸Emre Gör, “II. Abdülhamid Dönemi'nden Bir İstihbaratçı Profili: Serhafiye Fehim Paşa (1873-1908)”, *Stratejik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 1, Ocak, 2019, s. 72.

²¹⁹Emre GÖR, “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İstihbarat Ağı (1876-1909)”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1991, s. 58.

²²⁰“Karaferiye'de eşkiya ve haydutların gizlice gözetlenmesini yapmak üzere ve süresi iki ayı geçmemek üzere biri Müslim ikisi gayri Müslim üç hafiye kılavuzu istihdam edilerek maaşlarının düzenlenmesi.” hakkında Bkz. BOA, ŞD, nr. 1537/42.

²²¹Noemi Levy Aksu, *Osmanlı İstanbul'unda Asayiş 1879-1909*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 200.

²²²BOA, DH. MKT., nr. 1428/81.

²²³.XIX. yüzyılda Cezayir Bahrisefidliğine bağlı Midilli adasında bir şehir. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006, s. 173.

²²⁴BOA, DH. MKT., nr. 2321/31.

verilebilir. On beş yaşlarında bir Ermeni çocuk tarafından getirilen isimsiz bir mektupla tehdit edilmiş, bu mektupta kendisinin önceden milletperver bir muallim iken şimdi milletin aleyhinde hükümet ile işbirliği yapan bir hain olduğu belirtilerek, bu mesleği terk etmezse kesinlikle katledileceği vurgulanmıştır. Mektubu kim tarafından gönderildiği tahkik edilirken Dikran Efendi evinde rovelver ile yaralanmıştır.²²⁵

Polis Nezareti'nde çalışan hafiyeler kadar bu işi gönüllü yapanların verdikleri jurnallerde bir o kadar önemliydi. Özellikle yurt dışında teşkilatlanan ve Sultan'a muhalefet eden kişilerin tespiti ile bu kişilere karşı önlem alınması, hafiyeliği gönüllü olarak yapan kişiler sayesinde öğrenilmiştir.

İkinci tip memurların pek çoğu hafiyeliği, Saray'a jurnal vermeyi bir kazanç kapısı olarak görmüştür. Bu durum bazen; rakiplerine veya hoşlanmadıkları kişilere karşı, onları mevkiinden etmek ya da zarar vermek için kullandıkları bir yol haline gelmiştir.²²⁶

Teşkilattaki görevliler hizmetleri karşılığında padişah iradesiyle ödüllendirilmiştir. Şöyle ki İskenderiye Zabıta-i Hafiye Ser-memuru Mösyö Rişar'ın nişan ile onurlandırılması²²⁷, Sofya'da polis hafiye memuru Petraki Avradalı'ye saat veyahut bir çift kol düğmesi hediye edilmesi,²²⁸ eşkıya tarafından öldürülen hafiye Kosova Bairköylü Nikola veledi-i Vilçkon'un ailesine maaş bağlanması²²⁹ buyrulmuştur. Yeni rütbe ve görevler verilmesi, jurnalcılığı teşvik ettiğinden²³⁰ hafiyeler her gün gerçek veya düzmece jurnaller vermekten çekinmemişlerdir.²³¹

²²⁵BOA, Y. A. HUS, nr. 240/99.

²²⁶Beyhan, *a.g.m.*, ss. 70-71.

²²⁷BOA, A} MTZ. (05)., nr. 35/37.

²²⁸BOA, İ. HUS, nr. 46/80.

²²⁹BOA, DH. MKT, nr. 515/38.

²³⁰“Trieste Zabıta-i Hafiye Müdürü Mösyö Hristo Kodorboniç ile İkinci Daire-i Ceza Müdür Vekili Mösyö Civanni Budonya'ya dördüncü rütbeden nişan-ı ali Osmani ve Birankova An Hastahanesi Tabibi Doktor Nekito ile sairenin taltifleri.” hakkında Bkz. BOA, İ. TAL, nr. 35/27., “İskenderiye zabıta hafiye ser-memuru Mösyö Rişar'ın Mecidi nişan ile taltifi.” hakkında Bkz. BOA, A.}MTZ. (05), nr. 35/37.

²³¹Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 26.

Hafiyeler yalnız Dersaadet'te değil, Hicaz²³², Manastır²³³, Sofya²³⁴, Bosna²³⁵, Suriye²³⁶, Vilayet-i Selase²³⁷, Gelibolu²³⁸, İskenderiye²³⁹, Girit²⁴⁰ gibi imparatorluğun çeşitli bölgelerinde meydana gelen önemli meseleleri devlet merkezine aktarmışlardır.

Vilayetlerde, devlet aleyhindeki her hareket, hafiyeler tarafından takip edilerek İstanbul'a iletilmiştir. Bu bilgilerin muhatabı, her zaman Yıldız Sarayı veya II. Abdülhamid olmamış zaman zaman sadrazamlara da haber gönderilmiştir. Örneğin Ermenilerden para yardımı alıp Londra'daki bir anarşist cemiyetine üye olan Dembski isimli şahsın Avrupa'da zararlı faaliyetlerde bulunduğu ve Padişah'a suikast hazırlığında olduğunu belirten telgraf, Mâbeyn Kâtibi Tahsin Paşa'ya gönderilmiştir.²⁴¹ Bu tarz telgraflar, hafiye teşkilatının çalışma tarzı hakkında bilgi verirken elde edilen bilgilerin önemini de açıkça göstermektedir.

Hafiyeler, ülkenin dört bir tarafına yerleştirildiği gibi yurtdışında da temsilciliklerde görevlendirilmiştir. Dışarıda teşkilatlanıp ülke içinde faaliyet gösteren özellikle Ermeni ve Bulgar komitelerini kontrol altına almak için yurtdışındaki hafiye memurları, elde ettikleri bilgiyi Haricîye Nezareti kanalı ile Bâbiâli Tercüme odasına ya da Bâbiâli'yi atlayarak doğrudan Yıldız Sarayı'na bildirmişlerdir.²⁴²

Yurt dışındaki istihbarat yapılanması, bilhassa ülke dışında bazı merkezlerde teşkilatlanıp zararlı faaliyetlerde bulunan Ermeni ve Bulgar örgütlerini, yurtdışına gidip orada Padişah'a karşı örgütlenen "Jöntürk"leri²⁴³ ve Avrupa'ya firar eden

²³²BOA, BEO, nr. 7/524.

²³³BOA, TFR. I. MN, nr. 7/636.

²³⁴BOA, A} MTZ(04), nr. 33/67, İ. HUS, nr. 46/80.

²³⁵BOA, İ. DH, nr. 710/49700.

²³⁶BOA, İ. DH, nr. 935/74072.

²³⁷BOA, TFR. I. UM, nr. 7/666.

²³⁸BOA, TFR. I. ED, nr. 8/760.

²³⁹BOA, A} MTZ(05), nr. 35/37.

²⁴⁰BOA, İ. MTZ. GR, nr. 23/868.

²⁴¹BOA, HR. SFR(3), nr. 478/31.

²⁴²BOA, HR. SYS, nr. 1762/58.

²⁴³BOA, ZB, nr. 47/10.

kişive faaliyetlerini²⁴⁴ kontrol etmek için oluşturulmuştur. Dış merkezler Hariciye Nezareti bünyesinde Avrupa'nın neredeyse her şehrinde kurulmuştur. Nitekim *"Ermeni erbâb-ı fesadinin Memaliki ecnebiyede bazı cem'iyat-ı fesadiye ile olan muhaberelerinin suret-i cereyanına ve menba'..."* hakkında dikkat ve takip için Haricîye Nezareti tarafından şebkenderlere talimat verilmiştir.²⁴⁵ Talimat neticesinde, Londra'da Alliance Evangelic Cemiyeti,²⁴⁶ Hınçak İhtilal Cemiyeti,²⁴⁷ Ermeni Nihilist Cemiyeti,²⁴⁸ Amerika'da Hınçak komitesinin faaliyetleri,²⁴⁹ Paris'te Ermeni ve Bulgar Komiteleri'nin faaliyetlerini²⁵⁰ içeren jurnaller önemli bir yer tutmaktadır. Gelen jurnalleri bir mâbeynci veya kâtibine okutan Sultan, doğruluğuna inandığı takdirde gereğinin yapılması için ilgili daireye gönderirdi. Padişah sadrazam, şeyhülislâm, nazırlar ve önemli mevkilerde bulunan diğer devlet adamlarından gelen jurnalleri bizzat kendisi açmak isterdi. Saltanatı süresince II. Abdülhamid'e sayısız jurnal gönderilmiş, tahttan indirildikten sonra dairesinde sandıklar içinde hiç açılmamış binlerce jurnal bulunmuştur.²⁵¹

Hafiyе memurlarının maaşları görevlerinin ehemmiyetine ve bulundukları bölgenin tehlike arz etmesi durumuna göre değişmiştir. Özellikle iç karışıklıkların çok olduğu Ermeni ve Bulgar müfsidlerinin yaşadığı bölgelerde hafiyе teşkilatında istihdam edilen kişilere daha fazla maaş bağlanmıştır. Manastır, Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'da erbâb-ı fesadın çok olması sebebiyle burada görev yapan hafiyelere asgari aylık 2000 veya 1500 kuruş²⁵², Bitlis vilayetinde 1000 kuruş²⁵³, Urfa vilayetinde önemli konularda tahkikat yapmak için alınacak hafiyelere aylık 400 kuruş²⁵⁴ sarf edilmiştir. Bununla birlikte hafiyе teşkilatının genel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla vilayetlere de ödenek ayrılmıştır. Hicaz'daki hafiyе teşkilatı için

²⁴⁴“Mahmut Paşa'nın Lakurova adlı anarşistle icrasını tasarladıkları kötü bir kasıt hakkında Londra Sefareti'nin tahrirâtı.” hakkında Bkz. BOA, HR. SYS, nr. 1808/20.

²⁴⁵BOA, Y.A. HUS, nr. 299/6.

²⁴⁶BOA, Y. A. HUS, nr. 292/2.

²⁴⁷BOA, Y. A. HUS, nr. 295/81.

²⁴⁸BOA, Y. A. HUS, nr. 295/81.

²⁴⁹BOA, A. }MTZ(04), nr. 92/87.

²⁵⁰BOA, HR. SFR. 04, nr. 220/26.

²⁵¹Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 26.

²⁵²BOA, DH. MKT, nr. 2054/65.

²⁵³BOA, İ. DH, nr. 848/70077.

²⁵⁴BOA, İ. DH, nr. 1333/45.

5000 kuruş sarf edilirken,²⁵⁵ Gelibolu Mutasarrıflığı için 2000 kuruş tahsis edilmiştir.²⁵⁶

Zamanla var olan her türlü bilginin “*Jurnal*” adı altında saraya bildirilmesi teşkilatın amacı dışında kullanılmasına sebep olmuş ve hafiyeliğe olan itimadı azaltarak kimi çevrelerin nefret ettiği bir yapı haline gelmiştir.²⁵⁷ Hafiyeye Teşkilatı, bazı kişilerin elinde oyuncak olurken bazılarının da korkulu rüyası olmuştur. Buna sebep olan gelişmelerin başında padişahın vehmini bilen kişilerin asılsız jurnalleri gelmektedir. Öyle ki Saraya jurnal sunmayan devlet görevlileri, kendilerinden şüphe edilmesinden korkmaya başlamış,²⁵⁸ Padişah’ın vehmini bilen jurnalcilerin verdikleri asılsız ihbarlar korkularını daha da beslemiş ve teşkilatı zayıflatmıştır.

1.3. Haricî Politikalar

Sultan iç politikada olduğu gibi dış politikada da bütün dizginleri eline almış, Yıldız Saray’ı zamanla dış politikanın da merkezî ve kesin çözüm yeri haline gelmiştir.²⁵⁹ İmparatorluğun, ilgili devletlerle olan ilişkilerini yakından takip etmiş ve her bir devletin amacı hakkında, fikir sahibi olmaya çalışmıştır.²⁶⁰

Batı, Ortadoğu’da başta ekonomik olmak üzere bazı çıkarlar peşindeydi. II. Abdülhamid’in temel hedefi ise toprak bütünlüğünü barış yoluyla²⁶¹ sağlamak, eğitim ve ulaştırma alanlarında devleti geliştirmekti. Bu nedenle, Avrupalı devletler ve Rusya karşısında devleti korumak için denge siyaseti uygulamaya gayret etmiştir.²⁶² Avrupalı büyük devletlerin, Osmanlı Devleti ile yürüttüğü diplomaside çoğu zaman sorunlu ve çifte standartlı olması görülür. Bu devletleri teşkil eden İngiltere, Almanya, Rusya, Fransa, Avusturya ve İtalya; Osmanlı coğrafyasını kendi

²⁵⁵BOA, BEO, nr. 7/524.

²⁵⁶BOA, TFR. I. ED, nr. 8/760.

²⁵⁷Karabekir, *a.g.e.*, s. 204.

²⁵⁸Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 26.

²⁵⁹Kocabaş, *a.g.e.*, s. 204.

²⁶⁰Karal, *a.g.e.*, s. 182.

²⁶¹Karal, *a.g.e.*, s. 182.

²⁶²Ademi, *a.g.m.*, s. 141.

nüfuz ve rekabet alanı olarak görmüş, özellikle Osmanlı vatandaşı Hristiyanlara ilgi göstererek kendi siyasetlerinde kullanmaya çalışmışlardır.²⁶³

Sultan dış siyasette, evvelki padişahlar gibi tek bir devlete bağlanmamış, olaylarınseyrine göre farklı devletlerle dostluk kurmuştur. Belirli bir Avrupa gücüne yakınlaşıp, diğerlerinin düşmanlığını kazanmaktan çekinmesinde yinevehimli kişiliği ve devlet adamlarına güvenmemesinin etkisi vardır.²⁶⁴ Bu siyaset doğrultusunda tüm elçiliklere mavi boncuk dağıtırken onları hayali darbelerle tehdit etmek fırsatını da kaçırmamıştır.²⁶⁵ Nitekim Alman İmparatoru ile görüşürken, “*Bir dünya savaşı çıkarsa bizim tarafımıza geçersiniz, değil mi?*” sorusuna Sultan “*Şimdiden size söz vermek hakkına sahip değilim, bunu ancak o zaman düşünebilirim.*” diyerek devletin çıkarlarını hiçbir devletin arzusuna sunmamıştır.²⁶⁶

Sultan’ın dış politikasının temelinde, ülkeyi dış müdahalelerden muhafaza ederek Osmanlı’nın hayatta kalmasını sağlamak vardır.²⁶⁷ Devleti barış içinde yaşatmak için dış politika şu ana prensipler etrafında oluşmuştur: Merkezîyetçilik, denge, tarafsızlık, bağımsızlık, ihtilaflardan faydalanma, sulh, istimalet (gönül alma), taviz, yerine göre şiddet, tecrit, korkutma.²⁶⁸

Abdülhamid, uluslar arası ilişkileri güç bağlamında ele almış, bu gücü askerî üstünlük ile doğru orantılı görmüştür. Düvel-i Muazzama; Yakın Doğu, Asya ve Afrika’da askerî üstünlüklerinden dolayı Osmanlı İmparatorluğu’nun güvenliğini tehdit ediyordu.²⁶⁹ Sultan ise dış politikada en çok ihtilaflardan yararlanmış, Avrupa’da meydana gelen olaylarda tarafsız kalırken, büyük devletleri Türkiye ile alakalı meselelerde karşı karşıya getirerek bu çatışmadan faydalanmaya çalışmıştır. Trablusgarp’ta Fransa ile İtalya, Mısır’da Fransa ile İngiltere, Mezopotamya’da İngiltere ile Almanya, Balkanlar’da Rusya ile Avusturya, karşı karşıya getirilmiştir.

²⁶³Necmettin Alkan, *Karikatürlerle Sultan II. Abdülhamid*, Kronik, İstanbul, 2018, s. 157.

²⁶⁴Karal, *a.g.e.*, ss. 182-183.

²⁶⁵Süleyman Kocabaş, *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı?*, Vatan, İstanbul, 1991, ss. 126-127.

²⁶⁶Osmanoğlu, *a.g.e.*, s. 55.

²⁶⁷Feroze A.K. Yasamee, *Abdülhamid’in Dış Politikası*, çev.(Yusuf Selman İnanc), Kronik, İstanbul, 2018, s. 65.

²⁶⁸Kocabaş, *a.g.e.*, s. 203-204.

²⁶⁹Yasamee, *a.g.e.*, s. 66.

Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya arasındaki ihtilaflar artırılarak bu devletlerin Osmanlı'ya karşı birleşip saldırımları önlenmiştir.²⁷⁰

Sultan Abdülhamid, Rusya'nın Balkanlar'da ve Suriye'de yaşayan Ortodoksları himayesi altına alarak Akdeniz'de büyük bir Rus-Ortodoks İmparatorluğu kurma ve boğazlardan serbest geçiş hakkı elde etme çabalarına karşı Rusya'yı idare etmiştir. Hindistan'a giden tüm ulaşım yollarını kontrol altında tutmayı en önemli dış politika ilkesi olarak benimseyen İngiltere de yolların güvenliği için Rus saldırıları karşısında Türkleri korumak zorunluluğu hissetmiştir. Bundan dolayı Lord Salisbury, Berlin Antlaşması'nda Bâbîâli'nin yanında yer almış, Rusların kazançlarını azaltmıştır. Salisbury'den sonra gelen kişilerde belirli bir süre aynı politikayı izlemiştir.²⁷¹

Sultan Aziz'i tahttan indirenlerin İngiltere'den destek gördükleri hakkındaki görüşlere inanan II. Abdülhamid'in İngiltere'ye olan güveni azalmış, Almanya İmparatoru'nun Asya üzerindeki amaçlarından faydalanarak bu devleti kendine siper edinmiştir.²⁷² Bununla birlikte İngiltere'nin Rus savaşında Osmanlıların yenilgisini fırsat bilerek Kıbrıs'ı ele geçirmesini de unutmamıştır.²⁷³ II. Abdülhamid tahta çıktığı andan itibaren İngiltere'nin Osmanlı'ya karşı bir siyaset takip ettiğine kanaat getirmiş²⁷⁴ ve ilişkiler yavaş yavaş bozulmaya başlamıştır. İngiltere'nin Hindistan politikasına karşı Osmanlı Devleti, İttihad-ı İslam anlayışını öne çıkarmış ve Hindistan Müslümanları ile olan bağlantısını artırmaya çalışmıştır.²⁷⁵

1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçen İngiltere'nin tavrı, Sultan Abdülhamid'i başka yollar aramaya yöneltmiştir. Bu yüzden, siyasi birliğini geç tamamlayan Almanya'nın desteği en uygun seçenek olarak görülmüştür. Sultanın denge siyaseti genel karakterini sürdürürken, İngiltere ve Fransa gibi düşmanı olarak gördüğü devletlere gözdağı

²⁷⁰Kocabaş, *a.g.e.*, 1991, s. 205.

²⁷¹Öke, *a.g.m.*, s. 250.

²⁷²Rey, *a.g.e.*, s. 37-38.

²⁷³Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Basımevi, İstanbul, 1946, s. 143.

²⁷⁴Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 43.

²⁷⁵Özcan, *a.g.m.*, 2019, s. 127.

vermek için Almanya ağırlıklı bir dış politika uygulamıştır.²⁷⁶ Bu çerçevede, Sultan Abdülhamid idaresi tarafından yurt dışına en fazla öğrenci Fransa'dan sonra Almanya'ya gönderilmiştir.²⁷⁷

Kısacası dış politikanın ana noktalarını İngiltere ile asla mesele çıkarmamak, Almanya'ya istinad etmek, Avusturya'nın gözünün Makedonya'da olduğunu unutmamak, diğer devletlerle mümkün mertebe hoş geçinmek, Bulgar, Sırp ve Yunan milletlerinin birleşip ülkeye zarar vermelerini önlemek için aralarındaki ihtilafları ülkenin çıkarlarına göre kullanmak oluşturunuyordu.²⁷⁸

II. Abdülhamid dış politikada hiçbir zaman ısrarcı ve katı olmamış, hadiselere göre ayarlamalar yaparken Avrupalı devlet adamları sultanın bu siyasetini anlamamıştır. İngiliz büyükelçisi Lord Dufferin bu konuda; *“Abdülhamid'in siyasetten tek anladığı hayal mahsulü amaçları için küçük entrikalar çevirmektir.”* diyerek uygulanan politikalarına anlam veremediğini belirtmiştir.²⁷⁹

II. Abdülhamid'in tavizlerine gelince bunların esasını toprak ve ekonomik ayrıcalıklar teşkil etmiştir. Sultan; Tunus, Mısır, Teselya ve Şarkî Rumeli'nin kaybında ısrar etmemiştir. Bunun nedeni hâkimiyetin sözde kaldığı bu bölgelerde direnmeye devam etmek, başka kayıpları da beraberinde getirme olasılığıydı. Buna mukabil Girit ve Doğu Anadolu'da ısrar ettiği gözlemlenir. Ekonomik tavizler ise düşman devletleri birbirlerinden ayırmak ve tehditlerinden emin olmak için verilmiştir.²⁸⁰

1.4. II. Abdülhamid'e Karşı Oluşan Muhalefet

II. Abdülhamid'e karşı ülke içinde ve dışında oluşan muhalif kadroların amaçları farklı olsa da II. Abdülhamid'e muhalefet noktasında birleştikleri görülür.

²⁷⁶Kocabaş, a.g.e., 1991, s. 127.

²⁷⁷Ademi, a.g.m., s. 141.

²⁷⁸Tahsin Paşa, a.g.e., s. 62.

²⁷⁹Yasamee, a.g.e., s. 65.

²⁸⁰Kocabaş, a.g.e., 1991, s. 205.

Tek tek muhalefet eden gruplar başarı sağlayamayınca ittifak edip bir muhalifler komisyonu oluşturmuş ve sultanı etkisiz hale getirmeye çalışmışlardır.²⁸¹

1.4.1. Jön Türk Muhalefeti

II. Abdülhamid, tahta çıktığı zaman yönetimde birden fazla grup söz sahibi idi. Bunlar arasında, Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlayan Genç Osmanlılar, Bâbîâli erkânından, askerîyeden ve din adamlarından oluşan bir grup bulunuyordu.²⁸² Bunlar ülke siyasetinde önemli bir rol oynamaktaydı. Sultan II. Abdülhamid, yönetimdeki bu grupları tasfiye ederek Meclis-i Mebûsân'ı ne zaman açılacağı belli olmamak üzere 1878'de tatil etmiş, Kanuni Esasi'yi askıya almış, ülkenin ve devletin güvenliği için dönemin şartlarına en uygun olduğunu düşündüğü merkezî otoriter yönetimi kurmuştu.²⁸³

Aydın-bürokratlar ülke ve devletin kurtuluşunu bir rejim davası olarak görmüş²⁸⁴ ve ülkenin meşrutiyet yönetimi ile kurtulacağını düşünmüşlerdir. II. Abdülhamid'den rahatsız olan gruplar ona kin beslemeye başlamış ve onun karşısında yerlerini alarak Meşrutiyet'i yeniden ilan ettirmek, adaleti sağlamak²⁸⁵ ve tek kişinin yönetimine son vermek²⁸⁶ için çaba sarf etmişlerdir.

Sultan, 14 Temmuz 1893'te Times gazetesinin Paris muhabiri Bloviç ile ülke meseleleri üzerine yaptığı bir röportajda halkın yönetim hakkının gasp edildiğini söyleyen ve Kanun-ı Esasî'nin ilan edilmesini isteyenleri, padişah iradesi yerine kendi iradelerini koymakla itham etmiştir. Abdülhamid, aslında hürriyet taraftarı olduğunu, kendine ithaf edilen bu yakıştırmının aslının olmadığını belirtmiş, bunu söyleyenleri ise iftiracı olarak nitelemiştir. Ancak hürriyetin gerçekleşmesi için daha zamanın olduğunu ifade etmiştir. Ona göre; hürriyet fitraten hem zararlı hem de kullanım şekli meçhuldür. Ülkedeki hürriyet taraftarları, hürriyetten bihaber olan bir

²⁸¹Kocabaş, *a.g.e.*, s. 347.

²⁸²Şerif Mardin, *Jöntürklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 70.

²⁸³Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 27.

²⁸⁴Kocabaş, *a.g.e.*, 1995, s. 347.

²⁸⁵Selim Kohen, *Malumat-I Etfal*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1328, s. 43.

²⁸⁶Şükrü Hanioglu, "Jön Türk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, TDV Yayınları, Ankara, 2001, s. 584.

halka bunu vermek istemektedir. Bu durum aynı silah kullanmayı bilmeyen birinin eline tüfek vermeye benzer. Böyle biri önce anne, baba ve kardeşlerini telef ettikten sonra kendini öldürür. Aynı şey hürriyet içinde geçerlidir. Memleketin hürriyeti kullanması için önce nasıl kullanıldığını öğrenmesi gerekmektedir. İşte hürriyetin terbiyesi için birçok mektep açılmıştır.²⁸⁷

Jön Türk kavramı o döneminin bütün aydın muhalifleri için kullanılsa da genel olarak sadece Mebûsân Meclisi'nin tatilinden hemen sonra Kanun-ı Esasî'nin tekrar yürürlüğe konması ve meşrutî idareyi yeniden tesis etmek için çalışan kişiler kastedilmiştir. Geniş ve muğlâk bir kullanımla II. Abdülhamid rejiminin hemen her muhalifi, ayırt edilmeksizin Jön Türk şeklinde ifade edilir olmuş ve kavrama birden çok anlam yüklenmiştir. Kavramın belirli şahıslar için değil bir zümre için kullanılır hale gelmesi II. Abdülhamid'i rahatsız etmiş ve 1901 yılında yayınladığı bir irade ile "Jön Türk" tabirinin yerine "müfsid" kelimesinin kullanılması gerektiğini bildirilmişti. Bu tarihten sonra resmi evraklarda Jön Türk tabiri yerine "erbâb-ı fesad" ibaresi kullanılmaya başlanmıştır.²⁸⁸

Gerek yurt içinde gerek yurt dışında teşkilatlanmış muhalif kadro, cemiyetler kurup yönetimi eleştiren gazete ve dergiler çıkararak savundukları düşünceleri beyan etmişlerdir. Zamanla bu cemiyetlere üye olan kişiler de Jön Türk olarak anılmıştır.

Jön Türk kavramının kullanımı ise bahsedilen dönemden oldukça öncedir. İlk defa 1828 yılında Charles Mac Farlane tarafından dönemin Genç Osmanlı nesline atıfta bulunmak üzere kullanılmıştır. Bu tabiri 1857 yılında bir kavram olarak ilk ifade eden kişi ise Hippolyte Castile olmuştur.²⁸⁹ Dönemin muhalif kadrosundan bahsetmek için kullanılan Jön Türk kavramı, dönemin Avrupa ülkelerindeki ihtilalcı cemiyetlerin isimleriyle benzerlik göstermektedir.²⁹⁰ Yeni Osmanlı Cemiyeti, kuruluş belgesinde Eski Türk grubunun muhalifi bir müessese olarak tarif ettiği Jön Türklerin, isminin de Avrupa cemiyetlerinden örnek alınarak konulduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanında II. Abdülhamid'e karşı muhalefete katılan mason

²⁸⁷BOA, Y. PRK. TKM, nr. 28/61.

²⁸⁸Hanioğlu, *a.g.m.*, 2001, s. 585.

²⁸⁹Hanioğlu, *a.g.m.*, 2001, s. 584.

²⁹⁰Kocabaş, *a.g.e.*, s. 30.

örgütleri de siyasî faaliyetleri sırasında kendilerini Committee of Young Turkey at Constantinople şeklinde tanıtmışlardır.²⁹¹

II. Abdülhamid'e farklı gruplar tarafından muhalefet edildiği için Jön Türklerin hepsini kapsayan genel bir ideolojiden bahsetmek ise oldukça zordur. Bir anlamda Jön Türklüğün ve Jön Türklerin ortak noktası, II. Abdülhamid rejiminden duyulan hoşnutsuzluk ve bu rejimi devirerek yerine meşrutî bir rejim tesis etme arzusu olmuştur.²⁹²

Ahmet Rıza ve Abdullah Cevdet gibi Jön Türkler pozitivism ve biyolojik materyalizmden etkilenmiştir. 1905 öncesi Jön Türkler siyasi bir yapı olmaktan ziyade toplumsal gelişmenin önünü tıkadığını düşündükleri dinin yerine bilimi hâkim kılma düşüncesinin peşinde koşmuşlardır.²⁹³ Ancak Jön Türklüğün her döneminde bu kavram içinde materyalistlerden ulemaya kadar çok değişik nitelikte kişilerin yer aldığını, bir ideolojiden ziyade padişaha muhalefet noktasında birleşen farklı görüşlere sahip kişilerin var olduğunu unutmamak gerekir.²⁹⁴

Padişah'a fiili olarak ülke içinde 10 yıl açık bir şekilde muhalefet görülmemesine karşın kurulan gizli cemiyetler eliyle II. Abdülhamid tahttan indirilerek yerine iyileştiği öne sürülen V. Murad padişah yapılmak istenmiştir.²⁹⁵ Abdülhamid Han'a karşı cephe almış kişilerin en önemli aracı basın olmuştur. Muhalefetini açıktan gösteremeyen birçok çevre de, basının arkasına saklanarak saldırıda bulunmayı tercih etmiştir. Bütün yabancı muhalifler ve sürgün edilen Osmanlı aydın ve bürokratları basını çok iyi kullanarak II. Abdülhamid'i yeme yarışına girmişlerdir.²⁹⁶

1876'da teşkilatlanan Cleanthi Scalieri ve Aziz Bey Komitesi II. Abdülhamid'e muhalefet konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Komite, 1878

²⁹¹Hanioğlu, *a.g.m.*, 2001, s. 584.

²⁹²Şerif Mardin, *a.g.e.*, s. 71.

²⁹³Kocabaş, *a.g.e.*, s. 45.

²⁹⁴Hanioğlu, *a.g.m.*, 2001, s. 587.

²⁹⁵Nurda İpek Şeber, "Namlunun Ucundaki Padişah: II. Abdülhamid'e Karşı Planlanan Suikastlar", *Türkiyat Mecmuası*, C. 22, Bahar/2012, s. 43.

²⁹⁶Orhan Koloğlu, "Abdülhamid Basın Rejimi Deyimi Üzerine", *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1994, s. 35.

yılında açığa çıkartılıp üyeleri tutuklanmaya başlanınca²⁹⁷ komite üyesi ve Jön Türkler içinde üst mevkide bulunan Ali Şefkati Bey yurt dışına kaçmıştır. Bununla beraber Avrupa'nın birçok şehrine giden Ali Şefkati Bey Napoli, Londra ve Cenevre'de çıkardığı İstikbal ve Hayal gazeteleri ile II. Abdülhamid'in yönetimini sert bir şekilde eleştirmiştir. Napoli'de ilk sayısı çıkarılan İstikbal gazetesinin 26 Teşrin-i Evvel 1879 tarihli nüshasında Osmanlı toplumuna; *“Ey millet! Gaflet uykusundan ne zaman uyanacaksın? İkinci mukaseme²⁹⁸ zamanı yaklaştı. Birinci mukasemede Bosna-Hersek, Bulgaristan, Dobruca, Rumeli Şarki, Kars, Ardahan, Batum, Kıbrıs elden gitti. İkinci mukasemede payitaht ve saltanat gidecek...”* diyerek başlanan yazıda Osmanlı Devleti'nin bulunduğu duruma değinilerek yanlış politika neticesinde devleti yöneten padişah ve ricali sert bir şekilde eleştirmiştir. Ayrıca Osmanlı-Rus harbini bitiren Berlin Muahedesi sonrasında ülkenin kurtuluşunun yalnız ıslahatlarla mümkün olduğunu, ancak var olan hükümet ile bu ıslahatların gerçekleştirilemeyeceğini dile getirmiştir. Halka seslenen bu yazı ile II. Abdülhamid, kötü gidişin tek sorumlusu olarak görülmüş ve halk bir bütün olarak muhalif olmaya çağırılmıştır.

Meşrutiyet taraftarı olan Ahmet Rıza'nın Paris'te çıkardığı Meşveret gazetesinin 2 Mart 1896 tarihli nüshasında “Bıçak Kemiğe Dayandı” başlığı ile halka; *“Uyan ey koca millet uyan! Zalim hükümet, müstebid idare on sekiz sene içinde altı yüz yıllık bir şânlı devletin temelini harâb etti. Memleket viraneye döndü... Aç gözünü ey Osmânlı aç! Pâdişah kendi bekası için altı yüz senede teşekkül eden bir hükümeti mahvetmiş, bir grup hainle vatanın kanını emiyor. Vatanı kurtarmayacak mısınız?... Canilerin pençesinden kurtaralım... Fırsat bu fırsattır. Hamiyyet, gayret zamanı bu zamandır. Hakirâne yaşamaktan şân ve şerefle ölmek hayırlıdır. Zîrâ: Bıçak kemiğe dayandı!”*²⁹⁹ diye seslenilerek ülkenin kurtarılması gereken bir durumda olduğu dile getirilmiştir.

²⁹⁷Kocabaş, a.g.e., 1995, s. 97.

²⁹⁸Taksim etme, paylaşma, bölüşme. Bkz. Develioğlu, a.g.e., s. 679.

²⁹⁹Meşveret, “Bıçak Kemiğe Dayandı”, 2 Mart 1896, s. 2.

Yurt içinde II. Abdülhamid'e karşı ilk teşkilatlı Jön Türk hareketi ise, İstanbul'da Askerî Tıbbiye'de bir grup öğrenci arasında başlamıştır.³⁰⁰ Tahta çıktıktan sonra yönetimde söz sahibi olan yapılanmaları tasfiye eden II. Abdülhamid'in ülke yönetimini kendi düzenlemelerine göre³⁰¹ yönetmesinden rahatsızlardı. 1887'de Askeri Tıbbiye'ye disiplin ve denetimi sağlamak üzere yeni bir müfettiş tayin olunması dönüm noktası oldu. İbrahim Temo'ya göre padişah muhalifi olan İttihat ve Terakki'nin kurulmasına bu müfettişin atanması zemin hazırlamıştı.³⁰²

İbrahim Temo'nun hatıralarına baktığımızda Jön Türkler'in örgütlenme süreci; okul arkadaşı İshak Sukuti, Abdullah Cevdet ve Mehmet Reşit'in ülke yönetimiyle ilgili mütalaa yaptıkları bir gün “*şeytani*” olarak nitelendirdikleri istibdat yönetimi ile başa çıkmak için teşkilatlı bir şekilde çalışmanın gerekli olduğu vurgulanmasıyla başlamıştır. Bu konuşmadan sonra toplantılar yapmaya başlayan grup gün geçtikçe üye sayısını arttırmış, zamanla yönetime karşı muhalif gizli bir örgüt teşekkül edilmişti.³⁰³

1889 yılına kadar Jön Türk hareketi kişisel çabalar ile devam etmiş, bu tarihten sonra Jön Türkler bilhassa İstanbul'daki okullarda, yüksek öğrenim kurumlarında teşkilatlanmış ve öğrenciler arasında büyüyen bir muhalefet hareketi haline gelmiştir.³⁰⁴ 1894'te bürokrasi, askeri sınıf ve ulemanın da katılımıyla geniş bir alana yayılmış özellikle 1895 sonrasında yurt içi ve yurt dışındaki örgütlenme ivme kazanmıştır.³⁰⁵

Sultan II. Abdülhamid'e muhalif olan Jön Türkler ülkede istedikleri gibi faaliyet gösteremedikleri için Avrupa'ya kaçmış, yurt dışında örgütlenmişlerdir. Bunlar genel olarak II. Abdülhamid'in tahttan nasıl indirileceği konusu üzerinde durmuşlar, seslerini gazeteler yoluyla Anadolu'ya ulaştırmışlardır. Muhalif

³⁰⁰İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayıncılık, İstanbul, 1939, s. 18.

³⁰¹Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 30.

³⁰²Mardin, *a.g.e.*, s. 71.

³⁰³İbrahim Temo, *a.g.e.*, ss. 13-15.

³⁰⁴Tunay Şendel, “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Sultan II. Abdülhamit'e Karşı Muhalefette Azınlıklarla Olan İlişkileri: İttihat Terakki, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.88, Şubat 2019, s. 750.

³⁰⁵Şükrü Hanioglu, “İttihat ve Terakki”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 476.

gazetelerde Padişah'ı yererek onu tahttan indirmenin yolları üzerine yazılar kaleme almıştır. Bu duruma, Washington Sefareti'nden 8 Şubat 1881 yılında gelen tahrirat örnek gösterilebilir. Amerika'nın Boston şehrinde yayınlanan “*Anarşist*” gazetesinin direktörüne Brüksel'den gelen bu mektupta Padişah'a suikast düzenlemek için Brüksel'de bir cemiyetin var olduğu ve padişaha muhalefet eden herkesin yardımına talip oldukları yazılmıştır.³⁰⁶

Görüldüğü gibi Sultan'ı yönetimden uzaklaştırmak için ülkenin içinde ve dışında muhalif olan herkesle ittifak yapılabileceği açık bir şekilde dile getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için faaliyet gösteren Ermeni ve Bulgar Komiteleri ile de ittifak yapmaları, tek başlarına Sultan ile baş edemedikleri ve onu yönetimden uzaklaştıracak güce sahip olmadıklarını açık bir şekilde göstermektedir.

Bununla birlikte Hükümet-i Meşrûta ve Islahât-ı Umûmiye taraftarlarının neşriyatı olan ve ayda 2 defa çıkarılan Şura-yı Ümmet gazetesi 1 Muharrem 1326 (4 Şubat 1908) tarihli yayınında; Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin kurtuluşunu sağlamak için tesis edilecek cemiyet ve cemiyetin amaçları belirtilmiştir. Temelinde Kanun-ı Esasî'nin icrası için çalışmak olan cemiyet, Osmanlı'yı Avrupa'nın gerisinde bırakan bu *menfur ve sefil hal* olarak gördükleri yönetimden kurtulmak için insanca, şeref, haysiyet ile çalışılması gerektiğini vurgulamış ve şöyle devam etmiştir; “*İstibdat yönetiminin sebebi milletteki cansızlıktır. Bir an önce ne yapılacaksa yapılmalı! Zira Abdülhamid'in ektiği fesad tohumları köklenecek ve o beladan kurtulmak gayri mümkün olacaktır. Osmanlılar! uyanalım... bu gidişle mahv olmak, intihar etmek zaruridir... Bu zulümden kurtulduktan sonra bütün âmâlî hastalıktan kurtulunacaktır. Mazinin acı tecrübesi bize idare-i hazirenin felah vermeyeceği aşîkârdır...*”³⁰⁷

1.4.2. Ayrılıkçı Unsurların Muhalefeti

II. Abdülhamid, içteki ayrılıkçı unsurları temsil eden Ermeni, Bulgar, Rum, Sırp, Yahudi ve Arnavutlara karşı başarılı bir siyaset yürütmüş ve onların zararlı

³⁰⁶BOA, HR. TO, nr. 116/9.

³⁰⁷Şura-yı Ümmet, 1 Muharrem 1326, s.1.

faaliyetlerini olabildiğince engellemeye çalışmıştır. Bu durum azınlıkların da padişaha düşmanlık beslemesine sebep olmuştur.³⁰⁸

1877-1878 Osmanlı-Rus harbi sonrasında imzalanan Ayestefanos ve Berlin Antlaşması ile Ermeni ve Bulgarların yaşadığı yerlerde ıslahat yapılmasına karar verilmişti. Bu antlaşmadan sonra azınlıklar ıslahatların yeterince uygulanmadığını bahane ederek Avrupalı devletlerin müdahalesini sağlayıp kendi devletlerini kurmayı amaçlamışlardır.³⁰⁹ Bu doğrultuda komiteler kurulmuş ve II. Abdülhamid'i tahttan indirmek için suikastlar planlamışlardır.

1.4.2.1. Bulgar Komitelerinin Muhalefeti

XIX. yüzyıla kadar Türk idaresinden şikâyetçi olmayan Bulgarlar 1789 Fransız İhtilali'nin etkisi ve Ruslar'ın panslavist politikası ile Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi yerine Rus okullarında eğitim almaya başlamışlardır.³¹⁰ Bu durum, isyan komitelerinin kurulmasına ve Bulgaristan'da ayrılıkçı hareketlerin başlamasına neden olmuştur. İlk zamanlar Bulgar halkının desteklemediği bu isyan komitelerine zamanla Bulgar papazların katılması halk üzerinde etkili olmuş istiklal düşüncesi oluşmaya başlamıştır.³¹¹ Bu düşüncenin yayılması ile bazı ayaklanma teşebbüsleri olduysa da elebaşlarının bertaraf edilmesiyle isyanlar geniş kitlelere yayılmamıştır. Bulgarların Osmanlı Devleti'ne karşı ilk ciddi hareketi, 1841 yılında verginin ağırlığı ve memurların kötü muamelesi iddiasıyla Leskofça ve Niş'te başlamıştır.³¹²

Ayestefanos Antlaşması'nda Rusya'nın da desteği ile "Büyük Bulgaristan" kurulmuştu.³¹³ Ancak Avrupalı devletlerin çıkarlarına ters olduğu için iptal edilen Ayastefanos Muahedesi yerine imzalanan Berlin Muahedesi'nde Büyük Bulgaristan üç bölgeye ayrılmıştı.³¹⁴ Ayrılmaya muhalefet eden Bulgarlar, bu topraklara yeniden

³⁰⁸Kocabaş, *a.g.e.*, 1995, s. 347.

³⁰⁹Karal, *a.g.e.*, s. 102.

³¹⁰Süleyman Kocabaş, *Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı*, Vatan Yayınları, Kayseri, 1992, s. 29.

³¹¹Aydın, *a.g.m.*, 1989, s. 224.

³¹²Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 396.

³¹³Kocabaş, *a.g.e.*, 1995, s. 335.

³¹⁴Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 246.

sahip olmak için, Berlin Muahedesinden sonra yoğun bir çalışma içine girmişlerdir. Coğrafi konum itibariyle Şarkî Rumeli'nin Bulgaristan ile Makedonya arasında bulunması, Bulgarları öncelikle bu bölge ile ilgilenmeye mecbur bırakmıştır. 1885 senesinde Şarkî Rumeli Bulgaristan tarafından ilhak edildikten sonra Bulgarlar Makedonya ile ciddi bir şekilde önem vermeye başlamıştır. Bulgar komiteleri ve çeteleri özellikle Makedonya'da “Makedonya Sorunu” altında incelenebilecek çeşitli eylemlerde bulunmuşlar, çalışmalarını komiteler ile çete hareketi şeklinde yürütmüşlerdir. Osmanlı arşiv belgelerinde genellikle “*Bulgar Fesad Komitesi*” şeklinde adlandırılan bu örgütsel yapılar, istedikleri bölgeleri Bulgaristan’a katmak için karışıklık çıkarmış ve Osmanlı topraklarında bulunan Bulgar mekteplerinden taraftar kazanmak için öğrencileri tahrik etmişlerdir. Bulgarlar ya Osmanlı ile savaşmak ya da Osmanlı’nın bu bölgede merkezî otoritesinin yok olduğunu gösterip Avrupa Devletleri’nin müdahalesi ile bölgeyi Bulgaristan sınırlarına dâhil etmek istemişlerdir.³¹⁵ Kuruluş tarihi ve yeri parantez içinde verilen bu komitelerden bazıları şunlardır;

Bulgar-Makedon Merkez Komitesi (1879),
 Makedonya Komitesi (1887, Köprülü, Gevgili, Bulgaristan),
 Muhibb-i Vatan Cemiyeti (1887, Hasköy),
 Merkezî Edirne-Makedonya Komitesi (1890, Sofya),
 Makedonya Talebe Teşkilatı (1892, Sofya),
 Makedonya Politik Cemiyeti (1895, Varna),
 Genç Makedonya Cemiyeti (1896, Sofya),
 Makedonya Bulgar Komitesi (1902)³¹⁶

Başlangıçta aynı amaç için faaliyet gösteren komiteler zamanla aralarında meydana gelen ihtilaf sebebiyle “*Makedonya Makedonyalılarıdır*” düşüncesiyle hareket eden Santralistler ve “*Makedonya Bulgarlarıdır*” düşüncesine sahip Varhivistler olarak iki gruba ayrılmışlardır.³¹⁷

³¹⁵BOA, Y. PRK. UM, nr. 35/54.

³¹⁶Aydın, *a.g.m.*, 1989, s. 209.

³¹⁷Tahsin Uzer, *Makedonya’da Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 119.

Komiteler bölgede Türklerin yaşadığı köylere saldırılar düzenleyerek halka büyük zararlar vermiştir. Örneğin, 1895 tarihinde sayıları 400 civarında olan ve aralarında atlı askerlerin de bulunduğu Bulgar komiteciler 9 Ağustos Cuma günü saat sekizde, 270 haneyi aşan Yanıklı köyünü basıp 262 haneyi ateşe vermişlerdir. Bu saldırı neticesinde 18 erkek, 3 kadın ve 5 çocuk silahla öldürülmüş, 125 kişi yanarak hayatlarını kaybetmiştir. Beraberlerinde bir de dağ topu getiren komiteciler, 5 atış yaparak köyün camii ve minaresine zarar vermişlerdir.³¹⁸

Komiteler sadece Makedonya’da değil uluslar arası alanda da propaganda faaliyetine girişmiştir.³¹⁹ Genel olarak bölgedeki huzursuzluğun sebebini Osmanlı idaresi olarak gösterip arzulanan güven ortamının Bulgaristan idaresi ile mümkün olabileceği hissini uyandırmaya çalışmışlardır.³²⁰ Osmanlı Devleti’nin Berlin Muahede’sini uygulamadığı propagandası sonucu Avrupalı devletler, Bâbîâlî’ye Berlin Muahede’sinin ıslahatları içeren 23. maddesinin uygulanması için baskı yapmaya başladı.³²¹ Bu baskılara rağmen II. Abdülhamid bölgedeki Türk hâkimiyetini yok edeceği endişesiyle maddeyi, büyük devletlerin arasındaki rekabetten faydalanarak 1903’e kadar uygulamaya koymamıştır.³²² Fakat Avrupalı devletlerin baskısını hafifletmek için bir ıslahat programı hazırlamıştır. Bulgarlar bu ıslahat programından da memnun kalmamış, saldırılarına devam etmişlerdir.³²³

Bulgarlara karşı II. Abdülhamid bölgenin kontrolünü sağlamak için önemli tedbirler almıştır. Bu tedbirler karşısında, Ermeni, Arnavut ve Arap ayrılıkçıları gibi Makedonya ayrılıkçıları da sultanla baş edemeyeceklerini anlamışlar, öncelikle onu saf dışı etmenin yollarını aramaya başlamışlardı. Bu amaçla suikast planları tertip edip, kendileri gibi ayrılıkçı faaliyetlerde bulunan Ermeni Komiteleri ve Jön Türklerle işbirliğine gitmişlerdir.³²⁴

³¹⁸BOA Y. PRK. MYD, nr. 16/94.

³¹⁹Aydın, *a.g.m.*, 1989, s. 231, Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 65.

³²⁰Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 63.

³²¹Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 182.

³²²Kocabaş, *a.g.e.*, s. 342.

³²³BOA, Y. PRK. UM, nr. 35/54.

³²⁴Beydilli, *a.g.m.*, s. 86.

1.4.2.2. Ermeni Komitelerinin Muhalefeti

Osmanlı Devleti, Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi ve onun yerini alan Berlin Muahedesi'nin 61. maddesiyle Ermenilere ıslahat yapmayı kabul etmişti.³²⁵ Böylece Ermeni sorunu uluslararası antlaşmalara girmek suretiyle Osmanlı Devleti'nin kendi egemenlik alanından çıkmış, Avrupalı devletlerin yönetime müdahale aracı olarak kullanacakları bir sorun haline dönüşmüştür.

Ermeni Cemaati Osmanlı toplumunda oldukça önemli bir konuma sahipti.³²⁶ Fransız İhtilali ile birlikte yabancı devletlerin de etkisiyle Ermeniler Osmanlı'dan ayrılmak için teşkilatlanmışlardır. 1880'li yılların sonlarına doğru teşkilatlanıp komiteler kurmaya başlayan Ermeniler ilk olarak Van'da Armenekan Cemiyet'ini 1885 yılında kurdular.³²⁷ Daha sonra Birleşik Ermeni Cemiyeti, Truşak Cemiyeti, Ermeni Erbâb-ı İhtilâl Cemiyeti, Anavatan Müdafileri, Kara Hac Cemiyeti, Taşnaksutyun Cemiyeti, Hınçak Cemiyeti³²⁸ gibi birçok komite oluşturdular.

Bu komiteler Anadolu'da isyanlar çıkarmak suretiyle Avrupa'nın dikkatini çekmeyi amaçlamış, kendilerine karşı yapılan her uygulamayı yabancı basın vasıtasıyla dünya kamuoyuna duyurmaya çalışarak kendi lehlerine bir müdahale sağlayabileceklerini düşünmüşlerdir. Müdahale sonrasında Bulgaristan gibi özerk bir yönetime kavuşmayı istemişlerdir. Hedeflerine ulaşmak için gazetelerde birçok asılsız haber yayınlamışlardır. Faaliyet gösteren gazetelerden bazıları şunlardır; Londra'da "Haystan", Amerika New York'ta "Sur Hantan" ve "Hayık"³²⁹, İsviçre ve Tiflis'de "Truşak"³³⁰ Marsilya'da "Armenia"³³¹.

³²⁵Kocabaş, a.g.e., 1995, s. 174.

³²⁶BOA, Y. EE, nr. 97/52.

³²⁷Nejat Göyünç, *Türkler ve Ermeniler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2005, s. 98.

³²⁸BOA, Y. EE, nr. 97/52.

³²⁹BOA, Y. PRK. HR, nr. 20.68.

³³⁰BOA, DH. TMIK. M, nr. 69/61.

³³¹BOA, Y. EE, nr. 97/52.

II. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD'E DÜZENLENEN SUİKASTLAR

2.1. İhtilal Komitesi'nin Yıldız Suikastı

2.1.1. Suikast Planının Hazırlık Süreci

Ermeni fesad üyeleri İstanbul'da önemli bir ihtilal çıkarmak için Osmanlı Bankası'nı havaya uçurmayı planlamışlardır. 1903 senesi sonlarında banka civarında Voyvoda Hanı altında Rus tebaasından Karagözof Karakin adlı kişi, fotoğraf alet ve edevatı satar gibi görünüp kimliğini gizlemek için dükkân açar fakat Karakin'in askerlik için Rusya'ya gitmesi üzerine mağazaya Silviyo Riçi bakar. Şubat 1904'te Sofya'da Ermeni İhtilal Cemiyeti (Truşak) ve Bulgar Komite'sinin ³³²düzenlediği gizli bir kongrede Dersaadet'te ve bazı önemli yerlerde büyük ve genel bir ihtilal çıkarma fikri görüşülmüş, II. Abdülhamid'e suikast düzenleme kararı alınınca Osmanlı Bankası'nı patlatma planı dikkat çekmemek adına ertelenmiştir. Bu kongreye Bulgaristan, Cenova ve Tiflis'teki Ermeni komiteleri ile Bulgar fesad komiteleri katılmıştır. Toplantıda Bulgar ve Ermeni komiteleri ortak hareket etme kararı almış ve suikastın nasıl yapılacağını kararlaştırmışlardır. Toplantıda Pro-Armenia gazetesi baş muharriri Piyar Kiyar da bulunur. Plana göre suikast gerçekleştikten sonra Padişah'a duyulan sadakatten dolayı bazı vatandaşlar suikasta üzüldü sinirlenerek, yabancı tebaaya ve yabancı devletlerin mekânlarına saldırırlar. Böylece Osmanlı ülkesinde genel bir ayaklanma meydana gelir ve devlet içinde fetret dönemi başlar. Ayrıca yabancı müdahalesi ile Ermeniler istedikleri imtiyazları da elde edeceklerdir.

II. Abdülhamid'e karşı olan her fesad grubu kendi amacına ulaşmak için bir başka cemiyet ile işbirliği yaparak onu tahttan indirmek istemiştir. 19 Haziran 1904'e gelindiğinde de Pro-Armenia ve Makedonya Cemiyeti bir tiyatro salonunda yapılan kongrede güçlerini birleştirme kararı almıştır. Birleşmelerinin temelinde ise Berlin Muahedesi'nin icrası, ıslahatların gerçekleştirilmesi ve Osmanlı Devleti üzerinde bir

³³²Bu patlamada Bulgar fesadının parmağı olduğuna dair pek çok jurnaller gelse de istihbarat açık olmadığı için kesin bir kanı oluşmamıştır. Daha sonra Rumeli Mutasarrıflığı tarafından ele geçirilen bir risale ile Bulgar fesadının da bu işte olduğu anlaşılmıştır. Bkz. BOA, Y. MTV, nr. 276/95.

Avrupa devletinin kontrolünü sağlamak vardır. Bu kongreye ahaliden de birçok kişi katılmış, hükümet aleyhinde konuşularak güya Ermenilere karşı her türlü mezalimin yapıldığı dile getirilmiştir.³³³

Suikastın uygulanması için İstanbul İhtilal Heyeti oluşturulmuş, Cenova’da kurulan Ermeni İhtilal Heyeti’ne karşı sorumlu tutulmuştur. İstanbul İhtilal Heyeti üyeleri; suikast hazırlığı sırasında ölen Kristofor Mikailyan³³⁴, Mikailyan’ın kızı denilen Matmazel Robina Fayn, ölen Viramşabuh Kendiryan³³⁵, Lipa Rips, Madam Sofi Rips³³⁶, Silviyo Riçi, Karl Yovanoviç³³⁷, Terasa Yovanoviç³³⁸ ve Edward Joris³³⁹’in isimlerini bilmediği iki kişiden oluşmaktadır. Komitenin lideri, aslen Bakü Ermenilerinden olan Kristofor Mikailyan’dır. Bu zat Rusya’dan sürülmüş olan Truşak fesad cemiyetinin merkezini Cenova’ya naklederek Truşak gazetesini çıkaran takma ismi Samuel Fayn olan kişidir.

Suikastın planlanması için birçok kez Edward Joris’in evinde toplantılar yapılmış ve bu toplantılara, karısı Anna Nellenis Joris³⁴⁰, Lipa Rips ve karısı Sofi Rips, Kendiryan, Silviyo Riçi, Karl Yovanoviç, Terasa Yovanoviç, Madam Aşkova katılmıştır. Bu toplantılarda pek çok suikast yöntemi üzerinde durulmuş ve istişareler yapılmıştır.³⁴¹

Suikastçılardan Samuel Fayn (Kristofor Mikailyan) ve kızı Robina, Lipa Rips ve Sofi Rips Rusya Konsolosluğu’ndan aldıkları ruhsat ile selamlık resmini ecnebilere ayrılan set üstünden izlemişlerdir. Bundan önce de 12 defa da töreni izlemek için ziyaretçiler arasına girmişler ve gözlem yapmışlardır. Bu gözlemler sonucu, Padişah’ın camii iç kapısından avluya kadar gelişini bir dakika kırk iki saniye olarak hesaplamışlardır. Yani alaturka saat ile 12’ye yarım dakika kala avluya

³³³BOA, HR. SYS, nr. 2865/7.

³³⁴Kafkasya’da Erivan vilayeti dâhilinde Nahçıvan sancağına tabi Akolis köyünde doğmuştur. BOA, HR. SYS, nr 1824/1. Bkz. Ekler 5, s.147.

³³⁵Bkz. Ekler 5, s.147.

³³⁶Kendisi Rus-Kafkas ihtilalcılarından olup, Ermeni-Kafkas ihtilalcılarının yardım talebi ile bu plana dahil olmuştur. BOA, HR. SYS, nr. 1824/1.

³³⁷Bkz. Ekler 7, s.149.

³³⁸Bkz. Ekler 7, s.149.

³³⁹Bkz. Ekler 10, s.152.

³⁴⁰Bkz. Ekler 10, s.152.

³⁴¹BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

geldiğini ve bu sürenin hiç değişmediğini fark etmişlerdir.³⁴² Padişahın camiyi terkenden önce askerlerden çoğunun alandan ayrıldığını anlayarak patlamanın o ana denk getirilmesinin uygun olduğunu düşünerek ve bir arabaya yerleştirilecek saatli bomba ile suikast düzenlenebileceğini görmüşlerdir.

Komitenin lideri Mikailyan, araba ile patlatma fikrine sıcak bakmayarak yabancı ziyaretçilerin bulunduğu setin üstünden bomba atmayı daha uygun görmüştür. Bunun için Mikailyan, bomba talimleri yapmak üzere Sofya'ya gitmiştir. Mikailyan suikasttan önceki Ramazan'ın dördüncü günü Bulgaristan'da Knojova³⁴³ köyünde bomba talimi yaparken yanına diğer bir suikastçı olan Viramşabuh Kendiryan³⁴⁴ (İstanbul İhtilal Heyeti'nin suikast için almış olduğu kararları, Cenova'daki Ermeni İhtilal Heyeti'ne bildirmeden önce) uğramış ancak yapılan talimler sırasında patlama sonucu birlikte telef olmuşlardır. Bu kişilere Ermeni Kilisesi tarafından büyük bir tören yapılmış ve cenazeye 5-6 bin Bulgar-Ermeni fesadı ile Cenova'daki İhtilal Komitesi üyeleri katılmıştır. Komite, Mikailyan ve Kendiryan'ın kaldıkları otellerdeki bütün belgeleri de toplamıştır.³⁴⁵

Suikast liderinin ölümünden sonra yeni bir ekip oluşturulmuş ve komitenin başına Rus-Ermeni fesatçılarından asıl ismi Kostantin Kabulyan takma ismi Sofu olan kişi getirilmiştir. Kadınlardan ise Elçika lakaplı Eliza Vartanyan, Lipa Rips ve Torkam ismini kullanıp Rus pasaportunda ismi Varşamyan olarak geçen kişi görevlendirilmiştir.³⁴⁶ Lipa Rips, Mikailyan'ın denemelerini incelemek için Sofya'ya gitmiş ve bombaların bu iş için uygun olmadığı kanısına vararak planın işe yaramayacağını, suikastın "*Cehennem Makinesi*" ile yapılmasının daha doğru bir karar olduğu kanaatine varmıştır.³⁴⁷

³⁴²BOA, Y. PRK. TKM, nr. 49/77.

³⁴³Baliefendi Köyü., Bkz. BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

³⁴⁴Cenova'ya giderken Edward Joris'in pasaportunu kullanmıştır. Bu yüzden de ölen kişinin ismi kayıtlaraEdward Joris olarak geçmiştir. BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

³⁴⁵BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

³⁴⁶BOA, Y. PRK. TKM, nr 49/77.

³⁴⁷BOA, Y.EE. d, nr. 1082.

2.1.2. Arabanın Temin Edilmesi ve İstanbul'a Getirilmesi

Lipa Rips karısı Sofi Rips ile Mart 1904'te önce Sofya'ya oradan da Viyana'ya gidip karısının gerçek ismi olan Maria Zayiç adına “*Gesellschaft Fabriks Gagenbean Nesseldorfer*” araba fabrikasından Nisan'ın ikinci haftası 5 bin franka milor cinsinde bir araba siparişi vermiştir. Maria Zayiç arabanın sürücü koltuğunun biraz daha büyük olmasını istemiş ve normalde 30-38 cm. olan koltuk istek üzere 40-45 cm. yapılmış, 26 Nisan 1905'te de satışı gerçekleşmiştir. Arabanın konşimentosu Silviyo Riçi namına düzenlenmiş, araba önce Triyeste'ye oradan Loyd kumpanyasının Dalmaçya vapuruyla gönderilerek Galata'da Fransız Postahanesi'ne 22 Mayıs 1905 tarihinde ulaşmıştır.³⁴⁸ Arabanın İstanbul'a ulaşması ile birlikte Rips'ler ile Robina Fayn birlikte İstanbul'a dönmüştür.

Araba, İstanbul'a geldiğinde Riçi'nin imzası gümrükte tanınmadığı için araba gümrükten çıkarılamamıştır. Bunun üzerine gümrük simsarcısı olan ve La Frako'nun mallarını gümrükten çıkaran Mateo ve arkadaşı Mihal aracılığıyla, gümrük evraklarındaki Silviyo Riçi ismi karalanarak yerine La Frako yazılmış ve araba gümrükten çıkarılması sağlanmıştır.

Suikast komitesi arabayı kullanması ve yolları öğrenmesi için Mıgırdıç Garibyan'ı³⁴⁹ görevlendirmiş, Garibyan'a araba kullanmayı öğretmesi için araba kiracısı olan Mihal ve Vafyadis'ten kendilerine birini vermesini istemiştir. 15 gün süre ile Mehmet Ağa verilmiş, Bu süreçte Mehmet Ağa, Rips, Belçikalı Edward Joris ve karısını Fransız Postanesi, Karadilion Bankası, Büyük Çarşı ve Şişli taraflarına götürmüştür.

Arabada kullanılacak atlar Mıgırdıç tarafından Tatavla'da oturan Mihal oğlu İspéro aracılığıyla Tiyatrocu Hasan'dan koşumlarıyla birlikte 46 Osmanlı lirasına satın alınmış, at ve araba Şişli'de Tatavla Caddesi'nde Hazaros Efendi'nin ahır arabalığına götürülmüştür. Bu ahır 14 Mayıs 1905 tarihinde 6 aylık süre ile 650 kuruş ücret ve 3 aylığı peşin olmak üzere Mıgırdıç tarafından Fransız lirası ödenerek kiralanmıştır. Atları alındıkları günden itibaren (Cumartesi günleri hariç) önceleri

³⁴⁸BOA, HR. SYS, nr 1823/1.

³⁴⁹Bkz. Ekler 15, s.155.

Mıgırdıç ile Hasköylü Yervant³⁵⁰ koştururken daha sonra aralarına Jorj isimli, şişman biri katılmıştır. Mıgırdıç, Yervant’a arabayı kullanmayı ve yolları öğrettikten sonra suikasta 1 hafta kala ahırdan ayrılmıştır. Ayrıca suikasttan bir gün öncede atlar koşturulmamıştır.³⁵¹

Resim. 2.1. Suikastta kullanılan ve patlama esnasında parçalanmış araba.³⁵²

2.1.3. Bombanın Hazırlanması

Suikast için gerekli dinamitin bir kısmı Sofya’da Nikola Tüfekçiyan’dan temin edilmiş ve Varna’dan kunduracı Artaki Haçkiyan tarafından Yunan vapurlarından biriyle Dersaadet’e gönderilmiştir. Patlayıcı maddeleri Silviyo Riçi ile Terasa Yovanoviç vapurdan çıkarmış, Ermeni hamalları ile bir takım kuyulara taşımışlar ve sonra dinamitler farklı komitecilere dağıtılmıştır.³⁵³ Suikasttan 21 gün önce şeker kutularında bir miktar daha dinamit Fransız biri tarafından Dersaadet’e getirilmiştir.³⁵⁴ Patlayıcı maddelerin temini ve taşınmasında Bulgaristan’dan Boris Sarakof ve Dimitri Liyapof da yardım etmiştir. Liyapof aynı zamanda Selanik’teki meydana gelen patlamanın müsebbibidir. Dinamitlerin ülkeye getirilmesinde Bulgar

³⁵⁰Bkz. Ekler 12, s.154.

³⁵¹BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

³⁵²Resmin altında “Mevâd-ı infilâkiyye-yi muhtevî olduğu halde selâmlık mevki-i ‘âlisindeki ta‘limhâne meydanına götürülerek iş‘âl olunan araba.” yazmaktadır. Bkz. BOA, Y. EE. d, nr 1082.

³⁵³BOA, Y. EE. d, nr. 1082., Y. PRK. TKM, nr 49/77.

³⁵⁴BOA, Y.PRK. MYD, nr. 26/31.

Gümrük Nazırı gerekli olan takibatı yapmış ve ülkeye sorunsuz girmesini sağlamıştır.³⁵⁵

Dinamitin etken maddesi olan melinit, 230 derece sıcaklığa kadar patlama riski olmadığı için taşınma sırasında hiçbir tehlike yaşanmamıştır. Nitekim suikasttan 10 gün önce Mıgırdıç'ın yeğeni Oseb Topalyan³⁵⁶, Jons Apartmanı kapıcısı Manuk'a içleri boş 18-20 kadar bomba ile 2 paket içinde Ermenice matbaa harfleri getirmiştir. Yaklaşık 40 kg patlayıcı madde, Silviyo Riçi tarafından Oseb'e getirilmiştir. Yaklaşık 2.5 kg patlayıcı madde imalatında kullanılan toz Kahveci Nişan Ohannesyan³⁵⁷, 1.5 kg ise kitapçı Ağya'ya gönderilmiştir.

Patlamadan 4-5 gün önce bütün cemiyet üyeleri ellerinde kalan malzemeleri imha etmiştir. Bombaların bir kısmı ile Ermenice matbuat çıkarmak için kullanılan harfler Jons Apartmanı'nın kuyusuna, patlayıcı imalatında kullanılan tozlar tuvalete ve çöp arabasına dökülmüştür. Aynı şekilde Silviyo Riçi bazen kendisi bazen sevgilisi olarak bilinen Paskal kızı Mari ve bazen de Sivaslı Hacı Nişan³⁵⁸ aracılığıyla patlayıcı malzemeleri Avusturya Hastanesi kapıcısı Arakil³⁵⁹, teslim etmiştir.

Joris yapılan toplantılarda bombanın demir bir sandığa konulması halinde etkisinin daha da artacağını dile getirmiş ve bir demir sacdan sandık yaptırılmıştır. Patlayıcıların konulacağı sandık Silviyo Riçi tarafından arabanın sürücü koltuğu ebadında Demirci Corci'ye 200 kuruşa sipariş edilmiştir. Corci'nin hastalığından dolayı sandığın yapımına Demirci Milto devam etmiştir. Sandık yapıldıktan sonra parçalara ayrılıp her parçası muşambalara sarılı halde araba ve atların bulunduğu Şişli'deki ahıra arabacı Kerim tarafından getirilmiştir. Yapılan sandığın ağırlığı 40 kg, uzunluğu 55 cm, genişliği 40 cm ve boğazı 35 cm ölçülerinde olup altı yuvarlak ve iki gaz teknesi hacmindedir. Fakat gelen sandık istenilen ölçülerde olmadığı için patlamadan 1-2 hafta önce Demirci Milto ve Manol tarafından dört tarafı yarım

³⁵⁵BOA, Y.PRK. TKM, nr. 49/77.

³⁵⁶Bkz. Ekler 11, s.153.

³⁵⁷Bkz. Ekler 9, s.151.

³⁵⁸Bkz. Ekler 12, s.154.

³⁵⁹Bkz. Ekler 12, s.154.

santim küçültölüp delikleri büyültölmüş, yine muşambalara sarılı halde arabacı Köstenceli Mehmed oğlu Ahmed tarafından ahıra götürölmüşdür.

İhtilal komitesi “*maşin enfernal*” isimli bomba yüklü arabayı patlatmak için yaptıkları düzeneğin elektrik cihazını da İstanbul’da hazırlatmıştır. Silviyo Riçi, Beyoğlu’nda Tünel Pasajı’nda fotoğraf ve elektrik aletleri satan Vağnak Acemyan Efendi’ye iki defa 12 voltluk pil sipariş etmiştir. Riçi ilk verdiği siparişte birbirine bağlı 3 adet pil ile 2 metre ince ipekli kırmızı tel istemiştir. Piller Kokojen isimli dükkânda Ohannes oğlu Bedros tarafından yapılmış ve 42 kuruşa satılmıştır. İkinci verilen siparişte, piller vida ile daha önce sipariş verilen 2 metre tel birbirine bağlanmışdır. Siparişler 1 Temmuz’da Riçi’ye teslim edilmiştir.

Lipa Rips, evinde bulunan melinitleri suikasttan 1 ay önce çantalara yerleştirerek Silviyo ve Terasa Yovanoviç vasıtasıyla ahıra götürmüştür. 21 Temmuz gecesi, 80 kg melinit ahıra getirilmiş ve gece sandığa yerleştirilmiştir. Melinitin etkisini artırmak için mitray denilen çelik ve demir parçaları ilave edildiğinden sandık 100 kg. olmuştur. Denemeler yapılırken arabanın mukavemet derecesini ölçmek için sandığa aynı kiloda taşlar konulmuş ve Şişli ovasında talim yapılmış ve hiçbir sorun çıkmamıştır. Sandık, arabadaki yerine konduktan sonra elektrik pili saate tel ile bağlanmış ve saatli bomba tam anlamıyla hazırlanmıştır.³⁶⁰

Sorgulaması yapılan kişilerin evlerindeki aramalarda pek çok patlayıcı madde vezararlı yayın ele geçirilmiştir. Patlayıcı maddelerin ele geçirildiği yer ve kişiler ise şu şekildedir:

1. Beyoğlu Sıraserviler Aruslar Sokağında Mösyö Jons’un ikamet ettiğı 5 numaralı apartmanın bahçesindeki kuyu ile apartmandaki çamaşırlıkta bulunan su deposunda kapıcı Manuk tarafından atıldığı anlaşılan 15 adet bomba ve melinit³⁶¹ 28 Temmuz 1905’te ele geçirilmiştir.

³⁶⁰BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

³⁶¹Bkz. Ekler 15, s.157.

2. Terasa Yuvanoviç tarafından getirilip annesi ve teyzesi tarafından Samatya'daki Leblebici Sokağı'na taşınmış bir miktar klorat dö potas ve nitrogliserin bulunmuştur.
3. Beyoğlu Tepebaşı civarındaki Tramvay caddesinde Kroker otelinin zemin katında merdivenin son basamağının altında 12 adet bomba³⁶² 15 Eylül'de ele geçirilmiştir. Bu otele bombaları saklayan kişi ise otelde marangozluk yapan Nişan'dır.
4. Beyoğlu Şişhane Karakolu civarındaki Avusturya Hastanesi'nde yapılan incelemede, kapıcı Arakil'in dairesiyle hastanenin ikinci katının sofasındaki aralıkta sandık içinde 10 kangal kırmızı, beyaz, siyah fitil, 8 paket klorat dö potas, 23 kutu kapsül, patlamaya yardımcı 9 adet ilaçlı kağıt, 1 adet bezden mamul fişeklik, bir barut ölçüsü, 9.5 kıyye av barutu, 2 kıyye taş barutu, 2 kurşun kalıbı, yarım metre 2 parça beyaz fitil, 42 adet rovelver fişegi, 150 kapsül, 9 adet bomba atmaya mahsus fuya, 3 adet tanzim aleti ve 25 gram nitrogliserinli dinamit pamuğu³⁶³ her pakette birer kiloluk 32 paket melinit³⁶⁴, 15 Eylül'de ele geçirilmiştir.
5. Beyoğlu'ndaki Sarkil Doryan siyasi kulübüne, kapıcısı Manuk tarafından müstemilatta bulunan sarnica saklanan tahminen 40 kg, yuvarlak, büyük, müthiş dolu bir bomba, 2 küçük bomba³⁶⁵ ve 50 kg ağırlıkta 40 cm boyunda zımpara³⁶⁶ ele geçirilmiştir.³⁶⁷
6. Singer kumpanyasının Beyoğlu mağazasında, Edward Joris tarafından saklanmış 3 adet serial mermi, yeni sistem ve şimdiye kadar görülmemiş bir rovelver, 300 adet nikelli dinamit, Ermeni anarşistlere ait birçok gazete ve Joris'in kendi el yazısı ile yazılmış bir mektup bulunmuştur.³⁶⁸

³⁶²Bkz. Ekler 19, s.161.

³⁶³Bkz. Ekler 12, s.154.

³⁶⁴Bkz. Ekler 17, s.159.

³⁶⁵Bkz. Ekler 18, s.160.

³⁶⁶Bkz. Ekler 21, s.163.

³⁶⁷BOA, Y.PRK. AZN, nr 24/38.

³⁶⁸BOA, Y.PRK. KOM, nr. 14/69.

İstanbul İhtilal Heyeti hedeflerini gerçekleştirmek için 300 bin franga yakın bir para harcamıştır. Silviyo Riçi ve Lipa Rips Cenova, Filibe, Paris, Atina ve Sofya'dan İstanbul'a, İstanbul'dan bu şehirlere önemli miktarda para aktarmışlardır.³⁶⁹

2.1.4. Suikast Planının Hayata Geçirilmesi

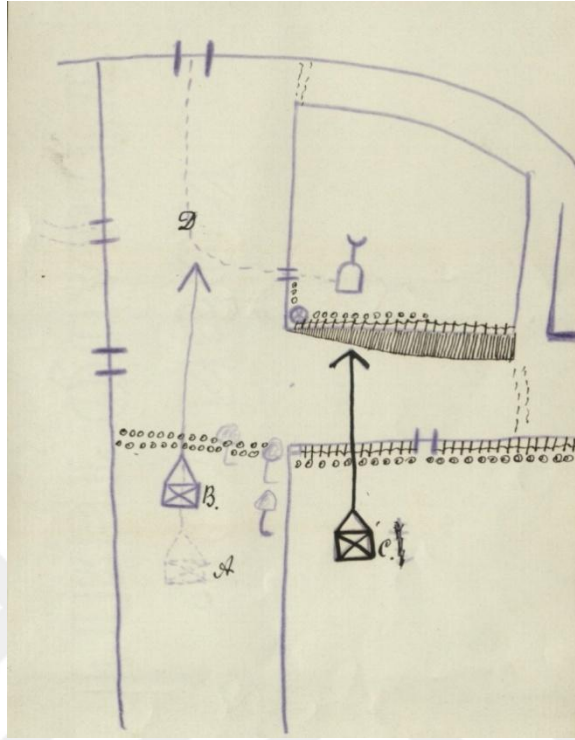
Plana göre Elçika takma ismini kullanan Robina Fayn, Cehennem Makinesi'nin yanında duracaktı. Resim 4.3'te yer alan planda da gösterildiği gibi Araba, (A) harfiyle gösterilen yerde yani Nişantaşı'na giden yoldaki ağaçlara yakın olup aynı zamanda sefir arabaları arasında bulunacaktı. Padişah namaz sonunda Resim 3.2'de ok ile gösterilen alanda bulunan Hamidiye Camii'nden ayrılırken Saray-ı Hümayun kapısından çıkacak ve (D) harfiyle gösterilen noktaya geldiğinde atlar hemen hareket ettirilerek, (B) harfiyle gösterilen noktada patlama meydana gelecekti.

Bu planda suikast arabasında bulunan arabacı ile etrafta bulunan kişiler paramparça olacaktı. Rips, bunu istemediği için ikinci bir planı devreye sokmuş ve patlayıcı maddelerin gücüne güvenerek patlamanın (C) noktasında gerçekleşmesine karar vermiştir.³⁷⁰

³⁶⁹BOA, Y.EE. d, nr. 1082.

³⁷⁰BOA, Y.PRK. TKM, nr. 49/77.

Resim 2.2. Suikast planını gösteren çizim.³⁷¹

Cehennem Makinesi'ni patlatmak için ilk başta Robina Fayn'ın gitmesi planlanmış, fakat Robina'nın defalarca tek başına selamlık resmine katılmasından dolayı dikkat çekeceği düşünülerek kendisine Rips de eşlik etmiştir. Araba yabancılara ayrılan bölüme konulduktan sonra, saatli bomba kurulmuş ve hiçbir sorun olmayacağı düşünülerek suikastçılar olay yerini terk etmişti.³⁷²

Selamlık resmi gerçekleşirken Talimhane Meydanı³⁷³,nda daima Süvari Ertuğrul Alayı'nın dördüncü bölümü, onun gerisinde selamlık memurlarının, İslam âleminin ve ecnebi ziyaretçilerin arabaları bulunurdu. Bu kişilere zabıta, polis ve belediye memurları nezaret eder. Namazın ardından Padişah'ın izninden sonra Ertuğrul Alayı kışlasına geri dönmek için oradan ayrılır ayrılmaz, alayın birinci sırasının yerine ve kapının ağzını korumak için Süvari 4. Alayın 1. Bölüğü gelip

³⁷¹BOA, Y. PRK. TKM, nr. 49/77.

³⁷²BOA, Y.EE. d., nr. 1082.

³⁷³Sarayın batısında bulunan meydan Serencebey Yokuşu ile Ortaköy mahalleleri ile çevrilidir. 1944 yılında alanın imara açılması ile Talimhane bölgesi parsellere ayrılmış ve modern konut inşası başlamıştır. Hande Sanem ÇINAR ALTINÇEKİÇ, Berna ERGİN, Merve TANFER, "Tarihsel Süreç İçinde Kent Kimliğinin Mekânsal Kalite Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma (Taksim Meydanı)", *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, Ekim, 2014, s.135.

orayı tutar ve başlarında alayın kaymakamları bulunurdu.³⁷⁴ Ertuğrul Alayı'nın ayrılmasından sonra boş kalan yere, geride bulunan ziyaretçilerin arabaları yaklaşıp. Bundan sonra “*selam dur*” ve “*bak*” komutu verilirdi.³⁷⁵

Resim.2.3. Yıldız Suikastı'nda bombanın infilak ettiği Talimhane Meydanı³⁷⁶

21 Temmuz 1905 (R.8 Temmuz 1321) Cuma günü “*selam dur*” komutu verildiğinde büyük bir gürültü ile patlama meydana gelmiştir.³⁷⁷ Patlama şehrin uzak semtlerinden bile duyulmuştur. Olayın etkisiyle herkes neye uğradığını bilmezken Sultan II. Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın deyimiyle “soğukkanlı tavrını koruyarak herkesi telkin etmiş,” aracına binerek dizginleri eline almış ve Yıldız Hamidiye Camii'nden ayrılmıştır. Ayrılırken olay hakkında hemen bilgi verilmesini de istemiştir. Padişah'ın bu tutumunu görenler kendini toplamış ve görevli askerler eski yerlerini almıştır.³⁷⁸ Elçilere ayrılan merasim köşkünde bulunanlar ise “*çok yaşa*”

³⁷⁴Suikastın gerçekleştiği gün görevli olan kişiler Rıza Bey, Çerkez İbrahim Ağa ve Yüzbaşı Tevfik Efendi idi. Bkz. BOA, Y. PRK. MYD, nr. 26/31.

³⁷⁵BOA, Y.PRK. MYD, nr. 26/31., Y. EE. d, nr. 1082.

³⁷⁶Esma Atmaca, “Orhaniye Kışlası Tarihsel Gelişimi Koruma Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 7.

³⁷⁷BOA, Y. PRK. MYD, nr. 26/31.

³⁷⁸Tahsin Paşa, *a.g.e.*, ss. 202-203.

naraları atarak II. Abdülhamid'i alkışlamıştır. Böyle olağanüstü olay sonrasında bile Yıldız Sarayı'nın içinde bulunan Çit Köşkü'ne giderek 20 dakika yabancı devlet adamlarını ağırlamış ardından Sadrazam Ferid Paşa ve vekillerin tebriklerini kabul etmiştir. İlgili memurlardan suikastçıların bulunmasını istemiş ve failerin yurtdışına kaçmasının engellenmesi için önlemlerin bir an önce alınmasını emretmiştir. Basında yalan yanlış haberlerin çıkmasını önlemek, yerli ve yabancı kurumlara olayın nasıl gerçekleştiğini anlatmak için de bir yazı gönderilmiştir.³⁷⁹

Beşiktaş Zabıtası tarafından yapılan ilk incelemede patlama esnasında 3'ü asker olmak üzere 26 kişi ölmüş, 58 kişi yaralanmıştır. Ölü ve yaralılar Gümüşsuyu, Yıldız ve Etfal Hastane'sine götürülmüş, ölenlerin kimlikleri için tahkikata başlanmıştır. Patlamada ölenler üzerinde yapılan tahkikatta bazılarının vücutlarında derin yaralara, bazılarının burun ve ağızından kan gelmesine sebep olmuş, bazısında hiçbir ize rastlanmayıp kalp krizi, beyin kanaması veya psikolojik sarsıntıdan vefat ettiği anlaşılmıştır.³⁸⁰ Daha sonra ölü sayısı 4'ü asker olmak üzere 30'a³⁸¹ çıkmıştır. 30 kişiden 2 kişinin cesedi, hüviyetleri tahkik edilemeyecek durumda olduğu için belirlenememiştir. Olay sonucu 9 kişi de sakat³⁸² kalmıştır.³⁸³

2.1.5. Olay Yeri Hakkında Hazırlanan İlk Rapor

İkinci Fırka-i Hümayun Kumandanı Abdi Bey patlamanın akabinde hemen Rıza Bey'in yanına gitmiş ve kendisiyle birlikte atını yaralı bir şekilde bulmuştur. Rıza Bey verdiği ilk ifadede bir çift demirden yapılmış atlı araba tarafından patlamanın meydana geldiğini belirtmiştir.³⁸⁴

Verilen bu ilk ifadeden yola çıkılarak cinayet aracının elde taşınamayacak kadar büyük olduğu düşünülmüş ve patlayıcının oraya taşındığı veya zemine gömüldüğüne kanaat getirilmiştir. Gömülen maddenin ateş alması için elektrik telleri ile başka bir yere bağlı olması gerektiğinden ve meydana böyle bir malzemeye

³⁷⁹BOA, Y. A. HUS, nr. 490/10.

³⁸⁰BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

³⁸¹Bk. Ekler 1., s. 141.

³⁸²Bk. Ekler 2.,s. 144.

³⁸³BOA, Y. PRK. ŞD, nr. 3/50.

³⁸⁴BOA, Y. PRK. MYD, nr. 26/31.

rastlanmadığı için bombanın gömülmeyip nakledildiği üzerinde durulmuştur. Patlamanın büyüklüğünden anlaşılabileceği üzere elde taşınmayacağı hatta bir araba ile getirildiği ihtimali üzerine gidilerek törene gelen arabalar incelenmeye başlanmıştır.³⁸⁵ Patlama esnasında enkaz olan 17 araba ile birlikte pek çok hayvan da telef olmuştur. Taşıtlar tahkikat için Beşiktaş'ta belediyenin kum ambarına nakledilmiş, 16'sı senetlerle sabit olmak üzere sahipleri bilinirken birinin sahibine ulaşılammış ve hiç kimse tarafından tanınammıştır. Lastik tekerlekli olan bu araba tasından çıkarılan numara ve markası ile olay yerinde meydana gelen çukurda bulunan demir parçaları karşılaştırıldığında patlayıcının bu araçta olduğu anlaşılmıştır.³⁸⁶

Tophane-i Amire tarafından oluşturulan bir heyetin inceleme sonunda hazırladığı raporda patlamanın nasıl meydana geldiğiyle alakalı pek çok ihtimal üzerinde durulmuştur. Olay yerinde yapılan tahkikatta çukur, 1.5 metre uzunluk, 1 metre genişlik ve 70 santimetre derinliğindedir. Patlama ile birlikte saat kulesi, Hamidiye Camii, telgrafhane ve sergi binalarının cam, çerçeve ve panjurları da kırılmıştır.

İncelemeler sonunda patlamanın yere doğru dik olması, çukurun içinde demir parçalarının bulunması, araba dingilinin yere doğru eğilmiş olması ve çukur içinden toprağa gömülmüş araba enkazının çıkması bombanın yer altına gömülmeyip yer üstünde hatta bir arabanın üzerinde demir bir koruyucu içine konularak patlatıldığı anlaşılmıştır. Hazırlanan bombayı patlatmak için patlayıcı maddenin parçası ya elektrikli kapsül ya temasla ateşlenebilir fûnye ya da ayarlı saat gibi kurulan bir tıpa kullanıldığı ihtimalleri üzerinde durulmuştur.³⁸⁷

Arabanın tekerlek tasında bulunan markasından arabanın nerede üretildiği, kim tarafından satın alındığı ve nasıl ülkeye girdiği konusunda tahkikat yapılmış ve Silviyo Riçi ismine ulaşılmıştır.³⁸⁸ Zaman alsa da olaya karışan kişiler bir bir tespit edilmiş; ülkede olanlar tutuklanmış, yurt dışına kaçan kişiler ise gerekli sefaretler

³⁸⁵BOA, Y. PRK. ASK, nr. 231/53, Y. PRK. MYD, nr. 26/31.

³⁸⁶BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

³⁸⁷BOA, Y. PRK. MYD, nr. 26/31., HR.SYS, nr. 1823/1.

³⁸⁸BOA, HR. SYS, nr. 1823/1.

aracılığıyla takip edilmiştir.³⁸⁹ Patlamadan sonra II. Abdülhamid'in emriyle Necip Melhame Paşa başkanlığında hemen araştırmaya başlamak üzere oluşturulan komisyon yaptığı çalışma sonunda bir fezleke hazırlanmıştır. Fezleke 67 sayfa, ek 8 sayfa ve suikastta parmağı bulunan kişilerin resimlerinden oluşmaktadır. Bu rapor sınırlı sayıda hem Türkçe hem de Fransızca basılmış, Fransızca basılan nüshalar Avrupa devletlerine gönderilmiştir.³⁹⁰

Patlama günü kara ve deniz yoluyla İstanbul'dan ayrılan bütün yolcuların isimleri tahkik edildiğinde cuma günü akşamüzeri Lipa Rips, Sofi Rips, Robina Fayn ve Samuel Fayn³⁹¹ isimlerine rastlanmıştır.³⁹²

Padişah'ın suikasttan kurtulmasının sebepleri arasında ilk olarak II. Abdülhamid'in olağan dışı bir şekilde şeyhülislam ile konuşması sonucu saatli bombanın bulunduğu yerden uzakta patlaması; ikinci olarak caminin Beşiktaş'a iniş yolu üzerinde bulunan duvar ile altındaki temelin sağlamlığından ileri gelmiştir. Nitekim 100 kg dinamitin Padişah'ı paramparça etmemesi imkânsızdı.

Cenova İhtilal Heyeti, Padişah'ın oyalanacağını düşünmemesi ve ona uygun önlemler almamasından dolayı Rips'i İstanbul İhtilal Heyeti'nden ihraç etmiştir. Torkam ise selamlık resmine dahi gelmeksizin kaçmıştır. Yalnız Robina ile Lipa Rips arabayı götürmüşler ve sonra bir araba kiralayarak oradan uzaklaşmıştır. Suikastın başarısızlıkla sonuçlanmasının faturası Rips ile birlikte Torkam ve Silviyo Riçi'ye kesilmiş, bu kişiler kongre tarafından İstanbul İhtilal Heyeti'nden kovulmuşlardır.³⁹³

2.1.6. İhmalkâr Davranan Memurlar

Suikast soruşturması devam ederken göze çarpan bir diğer nokta faillerin rahat hareket etmiş olmalarıdır. Suikastçılar İstanbul'un farklı semtlerinde ev

³⁸⁹BOA, ZB, nr. 595/44., ZB, nr. 597/124.

³⁹⁰BOA, HR. SYS, nr 1824/1.

³⁹¹Samuel Fayn Sofya'da bir patlama sonucu hayatını kaybetmişti. Bu sahte pasaportla kaçan kişi ise arabayı selamlık resmine götüren, kartvizitini ve çamaşırlarını Rips'lerin evinin kuyusuna atan arabacı Jorj Petri Varşamofur. BOA, Y.EE. d, nr 1082.

³⁹²BOA, Y.EE. d, nr. 1082.

³⁹³BOA, Y.PRK. TKM, nr. 49/77.

kiralarken, araba getirtip şehir içinde tur atarken, yüklü bir miktar bomba ve silahı ülkeye sokarken ve birçok defa selamlık resmine katılırken hiçbir devlet memurunun durumu fark etmemesi oldukça dikkat çekicidir. Hâlbuki Padişah’a birçok defa bir suikastın planlandığı jurnal edilmiştir. Bu konuda Avlonyalı Mehmet Paşa,II. Abdülhamid’e sunduğu raporunda, suikastın planlanma sürecini, suikastçıların ülke içindeki faaliyetlerini rahat bir şekilde yürüttüklerini zabıta, polis ve belediye memurlarının olayda ihmalleri olduğunu dile getirmiştir.

Soruşturma sonucunda görevlerini kötüye kullandığı anlaşılan ve çeşitli makamlarda bulunan polis memurları yargılandıktan sonra Şura-yı Devlet’e sevk edilmiştir.³⁹⁴

2.1.7. Suikastın Failleri

Soruşturma sonunda suikastı gerçekleştiren ve derece derece hizmet ve yardım eden kişiler meydana çıkarılmıştır. Bu kişilerin isimleri şu şekildedir: Arnavutköylü Viramşabuh Kendiryan, Madam Sofi Rips, Matmazel Robina Fayn, Arabacı Joj etri Varşamof, Şarl Yovanoviç Aşod, Terasa Yovanoviç Torkum, Tiflisli Madam Encova ya da Aşkova, Silviyo Riçi, Sarkiz Garibyan oğlu Arabacı Mıgırdıç, Mıgırdıç’ın biraderi Serkiz Garibyan oğlu Ohannes³⁹⁵, Mıgırdıç’ın Yeğeni Oseb, Sarkil Doryan kulüp müstahdemlerinden Bitlisli Manuk³⁹⁶, Haçik, Begos, Markar, Seyis Yervant Frankulyan, Belçikalı Edward Joris, Karısı Madam Anna Nellenis, Jons Apartmanı Kapıcısı Sivashlı Manuk Ümityan³⁹⁷, Avusturya Hastanesi Kapıcısı Arap Arakil, Nihabetyan, Beyoğlu’nda Kahveci Nişan, Ahlatlı Fero³⁹⁸, Kitapçı Ağya Kahveciyan³⁹⁹, Yervant Honenyan⁴⁰⁰, Arşak⁴⁰¹, Ovakim, Karabet, Anton Koş, Yervant Alacacıyan, Tuhafiyeci Takor Agobyan.

³⁹⁴BOA, Y. A. HUS, nr. 491/14.

³⁹⁵Bkz. Ekler 14, s.156.

³⁹⁶Bkz. Ekler 14, s.156.

³⁹⁷Bkz. Ekler 9, s.151.

³⁹⁸Bkz. Ekler 10, s.152.

³⁹⁹Bkz. Ekler 15, s.157.

⁴⁰⁰Bkz. Ekler 10, s.152.

⁴⁰¹Bkz. Ekler 13, s.155.

1. Kristofor Mikailyan: İstanbul İhtilal Heyeti'nin ilk lideridir. Aslen Bakü Ermenilerindendir. Taşnak Komitesi'ni Cenevre'ye taşımış ve Truşak Gazetesi'ni çıkarmıştır. Birçok defa diğer örgüt üyeleri ile selamlık resmine katılmış ve suikastın nasıl yapılacağını planlamıştır. Diğer örgüt üyeleri ile suikastın şekli ile ilgili ayrılığa düşmüş ve kendi düşüncesini gerçekleştirmek için Sofya Knojova Köyü'nde yaptığı bomba denemeleri sırasında Vram Şabuh Kendiryan ile birlikte ölmüştür.
2. Lipa Rips: Asıl adı Kostantin Kabulyan'dır. Rus-Ermeni fesatçılarından olup Muradoviç apartmanında sakin, orta boylu, açık alınlı, uzun burunlu, kara gözlü, büyükçe ağızlı, dudakları kalınca, kumral kaş ve sakallı, buğday benizli, 40 yaşlarındadır. Diğer isimleri ise Safo ve Torosyan'dır. Mikailyan ölünce İhtilal Heyeti'nin başına geçmiş ve suikastı yönetmiştir. Sofi Rips ile birlikte arabayı Viyana'dan satın almıştır. Cehennem Makinesi'ni Robina Fayn ile birlikte patlatmıştır.
3. Sofi Rips: Muradoviç apartmanında sakin, sarı saçlı, kısa boylu, mavi gözlü, kumral, açık saçlı, beyaz benizli, küçük burunlu ve 29 yaşındadır. Gerçek ismi Maria Zayt'tır. Fransızca, Almanca ve Rusça bilir. Aslen Kafkas-Rus ihtilalcılarından olup Ermeni komitesinden gelen yardım talebi doğrultusundan komiteye dahil olmuştur. Suikast arabasını Viyana'dan sipariş etmiştir.
4. Matmazel Robina Fayn: Muradoviç apartmanında sakin, kısa boylu, buğday benizli, uzun saçlı ve 29 yaşındadır. Kristofor Mikailyan'ın kızı olarak tanıtılmıştır. Takma ismi Elçika'dır. Lipa Rips ile birlikte bomba yüklü arabayı selamlık resmine götürmüş ve patlatmıştır.
5. Vram Şabuh Kendiryan: İstanbul İhtilal Heyeti'nin üyelerindendir. Cenova'daki kongreye, suikast hakkında bilgi vermek için Edward Joris'in kimliğini kullanarak gitmiş ve Sofya'da Mikailyan'ın bomba denemeleri sırasında ölmüştür. Komitedeki ismi ise Vagarşak'tır.
6. Belçikalı Edward Joris: Belçika'nın Anvers şehrinde doğmuş ve İstanbul'da Singer şirketinde çalışmaktadır. Örgüt üyelerine evini açarak onlarla toplantılar yapmıştır. Bombanın tesirini artırmak için demir bir sandığa konulması gerektiği ve mitray

denilen demir parçalarının konulması gerektiğini bildirmiştir. Bombaları uzun süre evinde saklamıştır.

7. Madam Anna Joris Annanelles: Belçika tebaasından olup Edward Joris'in karısıdır. Beyoğlu'ndaki çarşıda Muradoviç apartmanındaki evinde suikast hazırlıklarında komitacılara yardımcı olmuştur. Uzun boylu, şişmanca, mavi gözlü, sarı saçlı, orta ağızlı, beyaz yüzlü ve 33 veya 35 yaşındadır. Almanca ve Fransızca bilmektedir.
8. Krikor Varşam: Şişli'de araba ve patlayıcı maddelerin saklandığı ahırda sakin olan arabacı, orta boylu, açık alınlı, çakır mavi gözlü, orta ağızlı, çokça sarı kaşlı, kumral saçlı, kırmızı yüzlü, tahminen 35 yaşlarındadır. Diğer isimleri ise Jorj ve Petri Varşamof'tur. Mıgırdıç tarafından kendisine camiye giden yollar öğretilmiş ve olay günü arabayı camiye götürmüştür.
9. Silviyo Riçi: İtalya pasaportlu⁴⁰² Beyoğlu'nda Şekerci Sokağı'nda 12 numaralı hanede sakin, uzun burunlu, kara gözlü, sağ gözü daha büyük, orta ağızlı, sakal ve bıyiksız olup 20 yaşındadır. Diğer isimleri ise Köse Aristidi, Karl, Rathner, Alfons, Krist, Silviyo Ricci, Koço ve asıl ismi olan Vaughan (Vahan)'dır. Birçok takma ismi olan bu kişi komitenin en önemli isimlerinden biridir. Fransa'dan alınan patlayıcı maddeleri vapurdan çıkartıp diğer komite üyelerine saklamaları için vermiştir. Arabanın satış belgesi Ratner takma ismiyle onun üzerine yapılmış ve arabayı gümrükten çıkartıp Şişli'deki ahıra götürmüştür. Bombanın hazırlanması, elektrik bağlantılarının yapılması da kendisi tarafından yapılmıştır. Suikasttan bir gün önce İtalya pasaportuyla Pire'ye kaçmıştır.
10. Karabet Ohannes: Beyoğlu'nda sakin, kısa boylu, kestane gözlü, büyücek ağızlı, ince kaşlı, kara saçlı ve 32 yaşındadır. Diğer isimleri ise Karl Yuvanoviç ve Aşod'dur. Silviyo Riçi ile birlikte araba için gerekli olan hayvanların satın alınması, bombanın konulacağı sandığın temini ve ahıra nakledilmesi, patlayıcı maddeleri saklamak, gerekli kişilere dağıtmak ve ihtilal fikrini yayan Truşak gazetesinin İstanbul'da dağıtımını organize etme görevlerini üstlenmiştir.

⁴⁰²Silviyo Riçi aslen İtalya Devleti tebaasından olmayıp 10 seneden beri Sofya'da yaşamaktadır. İtalya Konsoloslugu'nun verdiği pasavan(ülkelerin, komşu ülkenin sınır bölgesi içinde oturan yurttaşlarına, serbestçe giriş çıkışları için verdikleri belge.) ile Dersaadet'e gelmiştir. BOA, HR. SYS, nr. 1823/1.

11. Ardaş Haçik Kapudanyan: Beyoğlu'nda sakin kısa boylu, açık alınlı, mavi gözlü, kalın dudaklı, büyük ağızlı, kumral bıyıklı, sakalsız ve 30 yaşındadır. Diğer ismi Teresa Yuvanoviç ve Torkam'dır. Silviyo Riçi ile birlikte araba için gerekli olan hayvanların satın alınması, bombanın konulacağı sandığın temini ve ahıra nakledilmesi, patlayıcı maddeleri saklamak, gerekli kişilere dağıtmak ve ihtilal fikrini yayan Truşak gazetesinin İstanbul'da dağıtımını organize etme görevlerini üstlenmiştir.
12. Mıgırdıç Garibyan veledi Sarkis: Sivaslı olup Şişli'de sakin, orta boylu, açık alınlı, ele gözlü, orta ağızlı, esmer ve 30 yaşındadır. Suikast hazırlıklarında önemli görevler almıştır. Suikast arabasını ilk kullanan, doru renkteki atları satın alan ve melinit ve bombaların taşınmasında görev alan kişidir. Suikast günü arabayı kullanan arabacı Jorj'a Yıldız Camii'ne giden yolları öğretmiştir.
13. Yervant Frankulyan: Hasköylü bir Ermeni olup küçük yaşlardan beri Unkapanı'nda Hacı Nişan'ın yanında demircilik yapmıştır. Arabacılığa olan hevesinden daha sonra bu mesleğe yönelmiş ve komiteye dâhil olmuştur. Lastik tekerlekli arabanın ve atların ahıra getirilmesinde görevlendirilmiştir. Kısa boylu, açık alınlı, ela gözlü, alt dudağı kalın ve biraz yarık, kumral kaşlı, kara saçlı, esmer benizli ve 25 yaşındadır.
14. Karakin: Tıp mektebi öğrencilerindendir. Bıyıklı ve gözlüklüdür.
15. Arşak: Orta boylu, sakal ve bıyıklı, basıkça burunlu ve 35 yaşındadır.
16. Ovakim: Hayvan mektebinde okuyan, kara bıyıklı, esmerce, uzun boylu ve 25 yaşındadır.⁴⁰³
17. Dimitri Layof: 36 yaşında, orta boylu, ela gözlü, kestane saçlı, kumral bıyıklı, uzun kırmızı çehreli ve büyük kırmızı burunludur. Lipa Rips ile aynı kişi olma olasılığı vardır.
18. Jors: orta boylu, kırmızıca yüzlü, kumral bıyıklı, mavi gözlü ve 40 yaşındadır.⁴⁰⁴

⁴⁰³BOA, HR. SFR.3, nr. 566/18.

⁴⁰⁴BOA, HR. SYS, nr. 1823/1.

19. Madam Aşkova: Beyoğlu Taksim civarında Belediye Hastanesi'ne yakın bir evde 6 ay kalmış ve komitenin haberleşmesinde kullanılmıştır. Suikasttan sonra İstanbul'dan ayrılarak Odesa'ya kaçmıştır.
20. Jons Apartmanı kapıcısı Manuk: Kendisine gelen Truşak gazetesini örgüt üyelerine dağıtmış, melinit ve bombalara saklamış, pek çok defa odasında fesad üyeleri ile toplantılara katılmış, komiteye üye sağlamış ve para toplamıştır.
21. Hastane kapıcısı Arakil: Kendisine gelen 32 paket melinit ve diğer patlayıcı maddeleri saklamıştır.
22. Kahveci Nişan: Sivas Ermenilerinden olup kendisine verilen 12 adet bombayı Otel Kroger'de saklamıştır.
23. Anton Koş: Komite haberleşmelerini sağlamıştır.
24. Yervant Alacacıyan ve Tako ve Ragobyan: Lipa Rips ve Silviyo Riçi'ye Kredi Liyone Bankası aracılığıyla para göndermişlerdir.

Ayrıntılı tahkikat ve sorgulamalar sonucu 26 Ekim 1905'te savcılık tarafından iddianame hazırlanmıştır. Buna göre firari Lipa Rips ve karısı Sofi Rips, Matmazel Robina Fayn, tutuklu Edward Joris ve firari eşi Anna Nellenis, firari Silviyo Riçi, arabacı Jorj Petri Varşamof, Yervant Frankulyan, Mıgırdıç Garibyan, Ohannes Karabetyan, Mıgırdıç'ın kardeşi Ohannes, Mıgırdıç'ın yeğeni Oseb, Haçik Kapudanyan, Bitlisli Fero, Kahveci Nişan, Avusturya Hastanesi Kapıcısı Arakil, Madam Aşkova'nın cinayet ile ilgili hareketleri Ceza Kanunu'nun 55.⁴⁰⁵ ve 58.⁴⁰⁶ maddesinin 1. Fıkrası gereğince;

⁴⁰⁵Her kim bi'z-zât veya bi'l-vâsita teba'a-i devlet-i 'aliyye ve sekene-i memâlik-i ma'rûseyi saltanat-ı seniyye 'aleyhine müsellehan 'isyân itdirmek üzere tahrîk idib de maksadı olan kazıyye-i 'isyân temâmıyle fi'le çıkar veyahûd mâtde-i 'isyânın icrâsına başlanmış bulunur ise ol kimse i'dâm olunur. Bkz. BOA, A}DVN. MKL, nr. 74/31.

⁴⁰⁶Elli beşinci ve elli altıncı mâtdeelerde bēyan olunan fesâdlardan birini icrâ kasdıyla ba'zı eşhâs beyninde bir ittifâk-ı hafî teşkîl olunub da ol ittifâkda tasmi'm olunan fesâdın icrâsı söyleşilib karârgîr oldukdan başka esbâb-ı icrâsını tehyi'e zımnında ba'zı ef'âl ve tedâbîre dahi teşebbüs olunmuş olub da mâtde-i fesâd henüz fi'len icrâ derecesine gelmemiş ise ol ittifâkda bulunan kimseler nefy-i ebed cezâsıyla mücâzât olunur ve eğer öyle bir ittifâk-ı hafîde ber-vech-i muharrer fesâdın esbâb-ı icrâ'ıyesini, tehyi'e zımnında teşebbüs olunmuş bir fi'l ve tedbîr tebeyyün etmeyib yalnız icrâsı

Filibe’de bulunan Anton Koş, Yervant Alacacıyan, Takfor Agopyan, Kitapçı Ağya, Yervant Hanetyan, Sarkil Doryan kulüp müstahdemlerinden Manuk, Bogos Keçeyan, Manuk Keçeyan, tıp talebesinden Karakin, Yovakim’de fesat hareketlerine katılmaktan aynı kanunun 58. maddesinin 1. Fıkrası gereğince;

Demirci Milto ve Manol, komisyoncu Mateo ve Mihal’inde cinayet çalışmalarında bulunduğu için aynı kanunun 63.⁴⁰⁷ maddesi gereğince yargılanmaları istenmiştir.

Sorgulamalar devam ederken tutuklu bulunan zanlılardan Sivaslı lokantacı Hacı Nişan, tuvalete gitmiş ve orada bulunan teneke ibrik ile boğaz ve karnının çeşitli yerlerini yaralamıştır. Yıldız Hastanesi Cerrahi Kolağası Şevket ve Mâbeyn doktorlarından Fahreddin Bey Nişan’ı hemen Hamidiye Etfal Hastanesine götürmüş, Doktor Raif Bey zanlıyı kurtarmak için ne kadar uğraşsa da Nişan yarım saat sonra ölmüştür.⁴⁰⁸ Nişan öldüğü için hakkındaki umumi hukuk davası da düşmüştür.

İstanbul Bidayet Mahkemesi’nde görülen duruşmalar sonunda suçlu bulunan kişilere şu cezalar verilmiştir:

Firari Lipa Rips, Robina Fayn, Arabacı Jorj Varşam ve Yervant Frankulyan Ceza Kanunu’nun 55. ve 174.⁴⁰⁹ maddeleri gereğince idamlarına; firari Silviyo Riçi, Karl Yuvanoviç, Teresa Yuvanoviç, arabacı Mıgırdıç Garibyan Ceza Kanunu’nun 58. maddesinin 1. fıkrası gereğince idamlarına; firari Sofi Rips, Ceza Kanunu’nun 55. ve 58. maddesinin 1. fıkrası gereğince idamına; firari Joris’in eşi Annales, Ceza

söyleşilerek karâr verilmiş olmakdan ‘ibâret bulunur ise ol-hâlde dâhil-i ittifâk bulunan kimseler muvakkaten kal’a bend kılınır ve yine mâddeteyn-i mezkûreteynde beyân olunan fesâdlardan birini icrâ itmek üzre bir ittifâk-ı hafî teşkiline dâ’ir teklîf vukû’ bulub da kabûl olunmamış ise ol teklîfi eden kimse bir seneden üç seneye kadar habs olunur. Bkz. BOA, A}DVN. MKL, nr. 74/31.

⁴⁰⁷Madde-i sâbıkada beyân olunan eşkiyâ ve haydûd cem’iyyeti bir şirket sûretinde bulunacağından iş bu şirket-i fesâdiyyenin umûrunu uzakdan ve yakından idâre iden ve öyle eşkiyâ cem’iyyetini tertîb ve teşkil eyleyen veyahud anlara bilerek ve bi’l-ihitiyâr eslihâ ve cebhâne ve sâ’ir alât-ı fesâdiyye viren ve tedârik idiviren veyâhûd zahîre ve me’kûlât gönderen veyâhûd her ne sûretle olur ise olsun eşkiyâ cem’iyyetlerinin müdür ve kumandanlarıyla muhâbere-i hafiyeye-i fesâdiyyesi vukû’ bulan ve ol şekâvet cem’iyyetlerinin maksad ve niyyetlerini ve hâl ve sıfatlarını bildirdiği hâlde mecbûriyyeti olmayarak anlara yatacak ve ihtifâ idecek ve toplanacak mahall veren kimseler muvakkaten küreğe konulur. Bkz. BOA, A}DVN. MKL, nr. 74/31.

⁴⁰⁸BOA, Y. MTV, nr. 279/55., Y. MTV, nr. 278/196., Y. EE. d, nr. 1082.

⁴⁰⁹Sâ’ir her nev’ mesâlihe dâ’ir olarak bir mahall ve eşyâ ve evrâk üzerinde bulunan mührü bozub açan kimse bir haftadan altı aya kadar habs ile mücâzât kılınır ve bunu bi’z-zât muhâfazasına me’mûr olanlar yapmış ise altı aydan bir seneye kadar habs olunur. Bkz. BOA, A}DVN. MKL, nr. 74/31.

Kanunu'nun 58. maddesi gereğince idamına; firari Yovakim, Karakin, Arşak, Madam Aşkova, Anton Koş, Yervant Alacacıyan, Takfor Agopyan Ceza Kanunu'nun 58. maddesi gereğince kale bentliği cezasına; tutuklu Edward Joris, Ceza Kanunu'nun 55. ve 58. Maddeleri gereğince idamına; tutuklu kapıcı Manuk, kapıcı Arakil, Ceza Kanunu'nun 58. maddesi 2. fıkrası gereği idamlarına; tutuklu Ohannes Karabetyan, Osep Topolyan, Bitlisli Fero Ceza Kanunu'nun 58. maddesi 1.fıkrası gereği kale bedliğine; tutuklu müstahdem Manuk, Manuk Keçeyan, Bogos Keçeyan Ceza Kanunu'nun 58. maddesinin 1. fıkrası gereği 15'er sene kürek cezasına çarptırıldı. Tutuklu Hacik Buluyan, Yervant Honenyan, kitapçı Ağya'nın beraatlerine; tutuklu demirci Mateo, simsar Mihal, demirci Manol, demirci Milto'nun sürgünlerine karar verildi.⁴¹⁰ Yurtdışına kaçan suikast zanlılarının yakalanması için de komisyonca hazırlanan eşkâller, sefaretlere gönderilmiş ve takipleri yapılmıştır.⁴¹¹

2.1.8. Suikast Hakkında Gelen İhbarlar

Suikast gerçekleşmeden 2 ay önce Serhafiye Ahmed Celaledin Paşa, Kahire'den Padişah'a bir suikast düzenleneceğini şu malumat ile iletilmiştir:

Maruz çaker-i kadimleridir.

*Kulları her ne kadar teveccüh-i şahanelerinden mehcur ve birtakım kimselerin haysiyetine tecavüzleri yüzünden münkesir ve mağdur isem de pek küçük yaştan beri nimet-i hümayunlarıyla perverde olduğumdan Jön Türk ve Ermeni komitelerinin birleşmesi neticesi olarak Cenevre'den son verilen karar mucibince nefis-i hümayûnlarına suikast için tertibat alındığını arz etmeyi kendime bir nimet borcu bildiğim ve bendeğan-ı şahanelerinden Diran Kekyan Efendi'nin bu haberi teyit ettiğini arz ederim. Ferman.*⁴¹²

Alman sosyalistlerinden Hanri Adolf 11 Mayıs 1904 tarihinde gönderdiği mektubunda şunları ifade etmiştir:

⁴¹⁰BOA, Y. PRK. ŞD, nr. 3/50.

⁴¹¹BOA, TFR. I.UM, nr. 11/1043., HR.SYS, nr. 1823/1.

⁴¹²Karabekir, a.g.e., s. 45.

Her ne kadar Osmanlı imparatoru bir ihtiyar Sultan Hamid Han Hazretleri sosyalist umdelerine karşı menfi harekt buyurmakta ise de Alman menfaatinin kendi şahs-ı menfaatine hadim olması hasebiyle Jön Türk ve Ermeni ve Bulgar komitelerinin nefsi şahane aleyhinde icrasını tasavvur ettikleri suikastın çok geçmeden ikına intizar icap eylediğini bildirmeyi kendime bir vazife bildiğimi arz ederim.

Rus ve Fransız sefareterine mensup Hacı Piyer adındaki bir Ermeni Nafia Nazırı Zihni Paşa vasıtasıyla Jön Türklerin çok yakında İstanbul'da faaliyete geçeceğini bildirmiştir.⁴¹³

2.1.9. Yıldız Suikastına Tepkiler

Suikasttan sonra birçok Avrupa devleti,⁴¹⁴ yabancı sefareter,⁴¹⁵ Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki sefareterleri,⁴¹⁶ yabancı ülkelerde yaşayan Müslümanlar,⁴¹⁷ Rumlar ile Museviler⁴¹⁸, Anadolu⁴¹⁹ ve Rumeli'deki⁴²⁰ şehirlerden Sultan II. Abdülhamid'in bu patlamadan sağ salim kurtulmasına sevindiklerini, Allah'a bunun için şükrettiklerini bildiren birçok telgraf çekmişlerdir. Hatta Padişah'ın bu suikasttan zarar görmediği için kadı, müftü, devlet adamları ve âlimler kurbanlar keserek sadakalar dağıtmış, Padişah için dua etmişlerdir.⁴²¹

Sultan II. Abdülhamidde suikasttan kurtulmasının şükranesi olarak fakir öğrencilere kanaviçe kutular içinde⁴²² Kur'an-ı Kerim dağıtmıştır.⁴²³ Bu hediyeler Kartal, Alemdağı Şile, Eskişehir, Dudullu gibi yerlere gönderilmiştir.⁴²⁴

⁴¹³Karabekir, *a.g.e.*, s. 46.

⁴¹⁴BOA, HR. SFR.3, nr. 559/5.

⁴¹⁵BOA, HR. TH, nr. 322/98.

⁴¹⁶BOA, Y. A. HUS, nr. 490/17.

⁴¹⁷BOA, HR. TH, nr. 322/101., HR.SFR.04, nr. 597/51.

⁴¹⁸BOA, Y. A. HUS, nr. 490/50.

⁴¹⁹BOA, DH. ŞFR, nr. 349/66

⁴²⁰BOA, Y.A. HUS, nr. 490/69.

⁴²¹BOA, DH. MKT, nr. 1002/32.

⁴²²BOA, MF. MKT, nr. 916/8.

⁴²³BOA, MF. MKT, nr. 890/38.

⁴²⁴BOA, MF. MKT, nr. 913/53.

Belçika Meclisi, meclis başkanının teklifi ile Padişah'ın suikasttan kurtulduğu için tebrik edilmesi, suçluların da nefretle kınanması kararını almıştır.⁴²⁵ II. Abdülhamidde meclisin aldığı bu kararı memnuniyetle karşılamıştır.⁴²⁶

Suikast hadisesine karşı olumlu tepkiler yanında suikastın yapılmasından memnun olup başarısızlıkla sonuçlanmasından üzüntü duyan birçok örgüt ve yapılanma olmuştur. Muhalifler, her ne kadar suikast başarılı olmasa da durumu kendi lehlerine kullanmaya çalışmışlardır.

Suikasttan sonra Bulgar gazetelerinden “*Nov Vek*” 3 Eylül 1905 tarihli nüshasında, ülkede ıslah hareketlerinin durduğu ve Türkiye'deki yabancıların suçlu yaftasıyla tutuklandığını ve emniyetin kalmadığını yazmıştır.⁴²⁷

Viyana'da çıkarılan “*Neue Freie Presse*” gazetesinin 15 Eylül 1905 tarihli nüshasında, II. Abdülhamid'in suikastı bahane ederek masum Ermenilere karşı bir katliama giriştiği,⁴²⁸ İtalya'da çıkarılan “*Patrie*” ve “*Messagero*” gazetelerinde, suikast hakkında suikastçıları destekleyen ve İslamiyet'i kötüleyen yazılar yazılmıştır.⁴²⁹

Şair Tevfik Fikret II. Abdülhamid'e düzenlenen suikastın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine “*Bir Lahza-ı Teahhur*” başlıklı bir şiir kaleme almış Padişah'ın öldürülememesini hayıflanarak şu şekilde anlatmıştır:

BİR LAHZA-İ TEAHHUR

Bir darbe... Bir duman... Ve bütün bir guruh-ı sur,
bir mağşer-i vazi-i temasa, haşin, akûr
tırnaklariyle bir yed-i kahrın, didik didik,
yükseldi gavr-i cevve bacak, kelle, kan, kemik...
Ey darbe-i mübeccele, ey dud-i muntakim,
kimsin? Nesin?.. Bu salvete sa'ik, sebeb ne? Kim?..

⁴²⁵BOA, Y. A. HUS, nr. 490/48.

⁴²⁶BOA, HR. TH, nr. 321/110.

⁴²⁷BOA, HR. SFR.04, nr. 454/78.

⁴²⁸BOA, HR. SYS, nr. 199/11.

⁴²⁹BOA, Y.A. HUS, nr. 490/39.

Arkanda bin nigah-ı tecessüs ve sen nihan,
 bir dest-i gaybı andırıyorsun, reha-fişan.
 Malik sesin o servet-i rağdin-i gayza ki
 her yerde hiss-i hakk u halasın muharriki.
 Sadmenle pa-yi kahiri titrer tegallübün,
 en gırta tac-ı hasmeti sarsar takarrübün.
 Silkeb ukud-i ribka-i ağşarı, en çetin
 bir uykudan uyandırır akvamı dehşetin.
 Ey şanlı avcı, damını bihude kurmadın!
 Attın... Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadin!
 Dursaydı bir dakıykacağız devr-i bi-sükûn,
 yahud o durmasaydı, o iklîl-i ser-nigûn,
 kanlarla bir cinayete pek benziyen bu iş
 bir hayr olurdu, misli asırlarca geçmemiş.
 Lakin tesâdüf... Ah o kaviler münâdimi,
 âcizlerin, zavallıların hasm-ı da‘imi.
 Birden yetişdi mahve bu tedbir-i hârikı;
 söndürdü bir nefesde bu ümmid-i bârikı.
 Naksetdi bir tehekküm için baht-ı bi-şüûr
 tarih-i zulme bir yeni dibace-i gurur.
 Kurtuldu; hakkıdır, alacak şimdi intikâm;
 lakin unutmasın sunu tarih-i siflekâm:
 Bir kavmi çiğnemekle bu gün eğlenen...(deni)
 bir lahza-i te‘ahhura medyun bu keyfini!⁴³⁰

II. Abdülhamid’in yönetimini “cahilce” gören Kazım Karabekir de bir Türk padişahının Ermeni veya başka bir millet tarafından öldürülmesinin tarihimizde kara

⁴³⁰Fahri UZUN, *Rubabı Şikeste ve Teyfik Fikret’in Bütün Diğer Eserleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985, ss. 34-36.

bir leke olarak kalacağı ve padişahın ölümünün yabancı milletlerin menfaatine olacağını düşündüğü için hadiseye üzülenler arasındadır.⁴³¹

Ermenilerin de suikastın amacına ulaşmamasına çok üzüldüklerini; kinlerini taze tutmak ve II. Abdülhamid'i öldürmeye çok yaklaştıkları suikast planının ilk lideri olan Kristofor Mikailyan ve Kendiryan'ı anmak için patlamanın sene-i devriyelerinde onların mezarına giderek dua etmelerinden anlaşılmaktadır.⁴³²

2.1.10. Belçika ile Diplomatik Kriz

Belçika Meclisi her ne kadar suikastı yapanları lanetlese de, sorgulama devam ederken suçlu bulunan Belçikalı Joris'in suçsuz olduğunu, eğer bir yargılama yapılacaksa bunun kendi ülkesinde gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur.

Joris'e mahkeme tarafından ceza verilmeden bir gün önce yani 17 Aralık 1905 tarihinde, Belçika Sefareti tarafından Haricîye Nezareti'ne gönderilen yazıda 3 Ağustos 1838 tarihinde imzalanan Balta Limanı Antlaşması'nın 8. maddesi gereğince Joris'in kendilerine teslim edilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Yargılamaya müdahale olarak görülen bu yazı önemsizmiş, Joris'e idam cezası verilmiştir.

Belçika Sefareti, 19 Aralık 1905 tarihinde yine Haricîye Nezareti'ne başvurarak Joris'in iadesini istemiştir. Haricîye Nezareti 23 Aralık 1905 tarihinde Belçika Sefareti'ne, Joris'in suçunun sabit olduğunu ve Balta Limanı Antlaşması'nın yabancılarla ilgili görülen davalarda sadece mensup olunan devletin konsolos memurunun katılabileceğini ve bu maddenin imzalandığından beri böyle kullanıldığı hatırlatılarak Belçika'ya bu konuda ayrıcalık tanınamayacağı bildirilmiştir. Belçika Sefareti, 26 Aralık 1905 tarihinde gönderdiği yazıda, Haricîye Nezareti'nin gönderdiği yazının Brüksel'e gönderildiğini, hükümetin vereceği cevaba göre hareket edeceklerini ve daha önceki istek ve arzularının aynı olduğunu belirtmiştir.⁴³³

⁴³¹Karabekir, *a.g.e.*, s. 45.

⁴³²BOA, HR. SFR.04, nr. 398/94.

⁴³³BOA, İ. HUS, nr 138/48.

Belçika hükümetinden 6 Şubat 1906 tarihinde gelen yazıda isteklerinin değişmediği, Balta Limanı Antlaşması'nın Fransızca çevirisine göre davaya müdahil olabileceklerini iddia etmişlerdir. Yazıya cevap olarak, çeviri bir antlaşma metninin geçerli olmadığı asıl metnin Türkçe olduğu ve Türkçe metinde de böyle bir maddenin bulunmadığı vurgulanarak Belçika'nın isteklerinin gerçekleşmeyeceği, hiçbir yabancı uyruklu suçlunun ülkesine iade edilmeyip cezalarını Osmanlı ülkesinde ve Osmanlı kanunlarına göre çektiği ifade edilmiştir.⁴³⁴

Joris'in tutuklanması iki devlet arasında ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Mesele sadece devletlerarası diplomaside kalmamış halka da sirayet etmiştir. Joris'in Osmanlı kanunları ile yargılanmasına ve idam cezası verilmesine tepki olarak Belçika'nın Anvers şehrinde sosyalistler tarafından büyük bir miting düzenlenmiştir.⁴³⁵

Suikasttan iki yıl sonra 22 Aralık 1907 tarihinde Joris Padişah tarafından affedilerek tahliye edilmiştir. Tahliyeye hiç kimse anlam verememiş ve büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. Joris tahliye edildikten sonra “*Pera Palas*” otelinde kalmış ve ertesi gün Belçika'ya gitmek üzere vapurla yola çıkmış, 28 Aralık 1907'de Anvers şehrine ulaşmıştır.

Joris'in tahliyesi Avrupa gazetelerinin yakın takibinde olmuş ve konu hakkında birçok haber yapılmıştır. Bunlar arasında “*Neue Freire Presse*”, “*Petit Parisien*”, “*Daily Telgraf*”, “*Independent*” bulunmaktadır. Independent gazetesinin yaptığı haber Avrupa basınının olay hakkındaki görüşünü gözler önüne sermektedir. Onlara göre Joris zaten hiçbir delil yokken tutuklanmış, idama mahkûm edilmiş bir masumdu. Belçika hükümetinin çabaları sonucu da idam cezası hafifletilmişti.⁴³⁶

Joris Belçika'ya döndükten sonra birçok gazete ile röportaj yapmış ve bu mülakatlarda gerçeği yansıtmayan söylemlerde bulunmuştur. Ona göre kendisi bir cani olmamakla birlikte ömrü boyunca bir karıncayı dahi incitmemiştir. Tutuklu

⁴³⁴BOA, İ. HUS, nr 138/48., BEO, nr. 2725/204356.

⁴³⁵BOA, Y. A. HUS, nr. 498/95.

⁴³⁶BOA, Y. PRK. TKM, nr. 50/64.

bulunduğu sürece hapisshanedeki arkadaşlarına akıl almaz işkenceler yapılmış, kendisi de Avrupa'ya mektup göndermek için avuç dolusu paralar ödemiştir.⁴³⁷

Joris, her ne kadar kendini mağdur olarak göstermeye çalışsa da çok geçmeden zararlı faaliyetlerine geri dönmüştür. Makedonya ihtilalcıları ile birlikte Alman İmparatoru'na Korfu veya Arnavutluk sahillerindeyken bir suikast teşebbüsünde bulunmuştur.⁴³⁸ Bu ihbar üzerine Osmanlı ülkesinde gerekli önlemler alınmış ve Alman İmparatoru'nun gezeceği sahillerde güvenlik önlemleri artırılmıştır.⁴³⁹

Tahsin Paşa'nın hatıratında ise farklı bir süreçten bahsedilir. Joris'in tahliyesi için Belçika hükümeti tehdit ve rica ile karışık bir telgraf çekmiştir. Bu telgraftan sonra II. Abdülhamid akıllıca bir yol bularak Joris'i affetmiş ve hizmetine almıştır. Joris'ten Ermeni fesat gruplarından bilgi elde etmesini istemiş ve kendisine 500 altın maaş bağlamıştır.⁴⁴⁰

2.1.11. İhtilal Komitesi'nin Yeni Planları

Sultan'ı öldürmeyi akıllarına koyan Ermeniler, sadece Yıldız suikast planını yapmakla yetinmeyerek birden fazla plan hazırlamıştır. Suikastın gerçekleştirilmesi için dört kişiden oluşan "*Dehşetçiler Komitesi*" oluşturulmuş ve bir üst yapı olan İhtilal Meclisi'nin kontrolüne verilmiştir. Dehşetçiler Komitesi üyeleri ise Abraham Kelhendenyan,⁴⁴¹ Karabet Basmaçıyan,⁴⁴² Eliza Vartanyan⁴⁴³ ve Sarkis Kesyandan'dır.⁴⁴⁴ Dört kişiden oluşan bu komite suikastı gerçekleştirmek için büyük meclisin verdiği kesin karar üzerine hazırlıklara başlamış ve üç tane suikast planı

⁴³⁷BOA, Y. PRK. TKM, nr. 50/76.

⁴³⁸BOA, ZB, nr. 488/65., ZB, nr. 616/112.

⁴³⁹BOA, ZB, nr. 616/145.

⁴⁴⁰Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 116.

⁴⁴¹Takma adı Abramoviç'tir. Rusya'nın Kafkasya eyaletinin, Erivan vilayetinde bulunan Vağarşabad kasabasından doğmuştur. Bkz. BOA, Y. PRK. TKM, nr. 49/77.

⁴⁴²Takma adı Armarkar'dır. Aslen Dersaadet'li olup vaktiyle Bank-ı Osmani'ye suikastta bulunmuştur. Şimdi ise Tiflis'te Moskov Sekaya sokağında 20 numaralı evde ikamet etmektedir. Bkz. BOA, Y.PRK. TKM, nr. 49/77.

⁴⁴³Takma adı Elaçika'dır. Aslen Kafkasya'nın Ahıska kasabasında doğmuştur. Şimdi nerede ikamet ettiği bilinmemektedir. İlk suikast esnasında arabada bulunmuştur. BOA, Y.PRK. TKM. 49/77.

⁴⁴⁴Kafkasya civarında doğmuştur. Vaktiyle Tiflis'te muallimlik yapmıştır. Şimdi Tiflis'te her gün neşredilen Ermenice gazete muharriridir. Bkz. BOA, Y. PRK. TKM, nr. 49/77.

hazırlamıştır. Bu planlar, Necip Melhame Paşa'nın başkanlığındaki komisyonun araştırmaları sonucu ortaya çıkarılmıştır.

2.1.11.1. Dehşetçiler Komitesi Suikast Planları

Komite, suikastı yapması için Paris'te ikamet eden Jan Daras ile işbirliği yapmıştır. Plana göre Jan Daras Fransa Vükela Reisi Klamenson'un yardımıyla Dersaadet sefaretine tayin edilecektir. Daras, buraya gelince saray ile münasebet kurmaya çalışacak ve hiçbir selamlık resmini kaçırmayarak ecnebilere ayrılan daireye devam edecektir. Belirli bir süre sonra yanına misafir olarak iki kadın da gelecektir. Kadınlardan biri Satanyan Sağatalyan isminde olup takma ismi Şevşik'tir. Diğer kadın ise Robis Mogosyan⁴⁴⁵ olup takma ismi Roşik'tir. Bu kadınlarla birlikte gelecek olan Grekor Nehapişyan⁴⁴⁶ kadınlardan birini eşi diğerini de baldızı olarak gösterecektir.

Aynı zamanda Grekor kendisini Daras'ın kayınbiraderi olarak tanıtacaktır. Ülkeye girerken hepsi Fransız pasaportu kullanacak ve selamlık resminde Daras ile birlikte bulunmaya çalışacaktır. Selamlık resmine giderken Grekor silindir şeklinde, kadınlar pamuktan yapılmış bir şapka giyeceklerdir. Kadınların yanlarında aynı zamanda birer zarif kadın çantası ve birer çiçek demeti bulunacaktır. Bunlar da bambaşka tarzda yapılacak ve hepsi en şiddetli patlamaya sebep olan nitrogliserin ile doldurulmuş olacaktır.

Selamlık esnasında kadınlardan biri ecnebilere gözetleyen memurlar bulunduğu için diğerinden daha geride durarak memurların dikkatini kendi üzerine çekecektir. Bu fırsattan istifade eden diğer iki kişi şapkalarını 5-6 adım mesafede bulunan padişahın üzerine atacaktır. Patlayıcı madde berrak renkli olduğu için Jan Daras'a gönderilecek olan masa ve sandalyelerinin ayaklarının içine konulacaktır. Diğer lazım olan bütün malzemeler de aynı şekilde ülkeye getirilecektir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵Tiflis'te fotoğrafane idare etmektedir. Bkz. BOA, Y. PRK. TKM, nr. 49/77.

⁴⁴⁶Takma ismi Kiko'dur. Kafkasya dahilinde Ahılkelek kasabasında sakindir. Bu sene ise Bulgaristan Ermeni Askeri Mektebi'nde okumuş ve 25 Haziran'dan beri Rusya'dadır. Bkz. BOA, Y. PRK. TKM, nr. 49/77.

⁴⁴⁷BOA, Y.PRK. TKM, nr. 49/77.

Dehşetçiler Komitesi tek bir planla yetinmeyip farklı kişilere yedeklerini de hazırlatmıştır. Bu planlardan biri Padişah'ın 1906 Ramazan'ın 15. günü Hırka-i Şerif ziyareti için Topkapı Sarayı'na gideceği esnada yapacaktır. Bardiros İstepenyan isminde bir ihtilalcı, Padişah'ın o gün geçeceği yolları tahkik ettikten sonra sokakların birinde Ermeni veya başka bir kimseden ev satın alacak ve kendisiyle birlikte iki arkadaşı bu evde kalacaktır. Bu şahıslar orada başarılı olmak için yeni bir patlayıcı madde hazırlayacaktır. Bulundukları sokağın cephesi boyunca üç farklı mahalde çukur açılacak ve içine hazırlanan patlayıcı madde yerleştirilip Padişah geçmeden önce çukurları gizlemek için de yol yapılacaktır. Çukurların her birine marifetli ve padişahın geleceği noktayı görebilecek birer adam yerleştirilecek ve Padişah her bir çukurun hizasından geçtiği sırada bomba patlatılacaktır. Bu durum üzerine daha ilk patlamada atlar ürkerek koşmaya başlayacak ve büyük bir kargaşa meydana gelecektir.⁴⁴⁸

Dehşetçiler Komitesi'nin bu planı pek emniyetsiz bulunması üzerine yeni bir suikast planı hazırlanmıştır. Plana göre saldırı yine Bardiros İstepenyan tarafından Hırka-i Şerif ziyareti esnasında yapılacaktır. Topkapı Sarayı'na en yakın evlerden biri satın alınacak ve bu eve Jön Türk'lerden biri yerleştirilecektir. Bundan sonra evden Hırka-i Şerif dairesine kadar lağım yapıp bomba döşenecektir. Bu tarz suikastta pek beğenilmemekle birlikte kabul görürse icra edilecektir.

Bomba yerleştirilerek yapılacak suikastlar için kongre, 250 bin ruble yani takriben 27 bin Osmanlı lirası tahsis etmiştir. İlk suikast için sadece 200 bin frank tahsis edilmiş olup, icrasına 1903 tarihinde karar verilmiştir.

Dersaadet'te yapılacak bu suikasttan sonra İzmir'de de saldırılar planlanmıştır. Bu planların temelinde II. Abdülhamid'den kurtularak daha özgür bir idareye kavuşmaktı. Ancak planlarının hepsi uygulanamadan deşifre edilmiştir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸BOA, Y.PRK. TKM, nr. 49/77.

⁴⁴⁹BOA, Y. PRK. TKM, nr. 49/77.

2.1.11.2. Necip Melhame Paşa'ya Suikast ve Almanya Sefareti'ne Saldırı

İhtilal Kongresi, Necip Melhame Paşa'yı birinci suikast planını ortaya çıkarmış olması ve suikasta iştirak edenleri yakalatmasından dolayı öldürmeye karar vermiştir. Melhame Paşa'ya suikast için Lion Kulumyan⁴⁵⁰ isimli bir anarşist gelecektir. Kulumyan, suikast için Melhame Paşa'nın evinden saraya gidip geldiği güzergâhta bir mağaza kiralayacak, mağazanın camekânının altına bir kutu içine dinamit doldurulacaktır. Paşa, mağazanın hizasından geçeceği esnada pedal yardımıyla kutu havaya uçurulacaktır. Plan uygulamaya konulmadan polis tarafından haberdar olunmuş ve gerekli tedbirler alınmıştır.

İhtilal Komitesi aynı zamanda Almanya Sefareti'ni de havaya uçurmayı planlamıştır. Bunun için ihtilacılar, sefarethaneye Ermeni milletinden kişileri hizmetçi olarak yerleştirmişler, sefarethaneye her gün ekmek, kömür ve sebze getiren kimseleri ele geçirmeye çalışmışlardır.⁴⁵¹

2.2. Kostantin Karayanopulo Suikastı

Suikastlar çoğu zaman önceden fark edilip önlenirken bazıları da eyleme geçirilmiştir. Bunlardan birisi V. Murad'ın kilerciliğini yapmış olan Sokrat'ın teşvikiyle Kostantin Karayanopulo⁴⁵² tarafından 1879 yılında Ramazan Bayramı'nın birinci günü gerçekleştirilmiştir. Karayanopulo Padişah'ın camiye geldiği saat olan 12.00 raddelerinde Saltanat Kapısı'na dayanarak içeri girmek istemiş, görevliler tarafından engellenince Talî'a taburu ikinci bölüğünden Yüzbaşı Çerkez Süleyman Efendi'yi sol omzundan, Afyonkarahisarlı Battal Mustafa'yı sol bacağından ve saray bekçilerinden İşkodralı Osman'ı sol omzundan yaralamıştır. Takviye ekiplerin gelmesiyle birlikte Karayanopulo tutuklanmış, sorgu için Beşiktaş karakoluna götürülmüş ve tahkikata başlanmıştır. Tahkikat yapılırken Karayanopulo, vakadan 36 saat sonra gece 03.00 raddelerinde Beşiktaş Karakolu'ndan tevkif edildiği yere götürülürken Yıldız Sarayı'nda bahçıvanlık yapan ve akıl sağlığının yerinde

⁴⁵⁰Aslen Kafkasya'nın Kuban eyaleti dâhilinde bulunan Vladikavkaz şehrindeki Armavir karyesinde bulunan bir papazın oğludur. Bkz. BOA, Y. PRK. BŞK, nr. 45/40.

⁴⁵¹BOA, Y. PRK. TKM, nr. 49/77., BOA, Y. PRK. BŞK, nr. 45/40.

⁴⁵²31 yaşında olup saç ve kaş kumral, uzun boylu esmer bir Rum'dur. Bkz. BOA, Y. EE, nr. 106/7.

olmadığı⁴⁵³ rapor ile tespit edilen Ramazan tarafından kama ile öldürülmüştür.⁴⁵⁴ Bu hadise Avrupa basınında büyük ilgi görmüş ve manşetleri süslemiştir.⁴⁵⁵

Karayanopulo'yu teşvik edenin Sokrat olduğu anlaşılmış ve hemen tutuklanmıştır. Bununla beraber verdiği ifadeye göre Küçük Kosti, dökmeçi Büyük Kosti, Büyükdereli Haccar, bahçıvan Nikolaki⁴⁵⁶ ve Fotaki adlı 5 kişi daha sorgulanmıştır.

Kilerci Sokrat, verdiği ifadede her şeyi en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. Ramazan Bayramı'ndan iki gün önce Davud Paşa civarındaki Nikos karyesinde bahçıvanlık yapan Nikolaki'nin kardeşi Anastasi Esperaki'nin evine gitmiş, Kosti'de o akşamüzeri gelmiştir. Yaptıkları toplantıya Küçük Kosti, Büyük Kosti, Nikolaki, Anastasi Esperaki, Sokrat ve Karayanopulo katılmıştı. Küçük Kosti ülkenin kötü yönetildiğini ve bir an önce başa V. Murad'ın geçmesi ve II. Abdülhamid'in ortadan kaldırılması gerektiğini belirten ateşli bir konuşma yapmış, bu konuşmanın etkisiyle Karayanopulo bu görevi üstlenmiştir. Karayanopulo rovelver ile suikast düzenlenmesini istese de kama ile yapılmasının yakalanma ihtimalini azaltacağı düşünüldükçe Esperaki'nin kaması ve bir miktar para verilmiştir. O gece Esperaki'nin evinde kalınmış, ertesi gün yani arife günü suikastın ayrıntılarını tekrar görüşüp kesin karardan sonra eyleme geçme kararı alınmıştı. Fakat Karayanopulo o gece haber vermeden gitmiş ve diğer üyeler Bulgaristan ya da Eflak'a kaçmayı düşünse de Karayanopulo'nun ikinci müzakereyi beklemeden gitmesiyle buna gerek kalmadığını düşünmüşler, birkaç gün daha köyde kalmayı uygun görmüşlerdir. O haftanın pazar günü Dersaadet'e dönmüşler ve suikastın ayrıntılarını gazetelerden görmüşlerdir. Yine Sokrat'ın verdiği ifadede komitenin reisinin Karayanopulo olduğu ve yukarıda adı geçenlerin de komite üyesi olduğu anlaşılmış, komitenin aynı zamanda birkaç mason yapılanması ile işbirliğine girdiği tespit edilmiştir. Bu mason cemiyetine

⁴⁵³Karayanopulo'nun saltanat kapısındaki görevlilerini kama ile yaralamasını görmüş ve o gün sabaha kadar ağlamış, kimse kendisini sakinleştirememiştir. Ertesi gün kendine geldiği düşünülmüş fakat Karayanopulo'yu yeniden görünce aniden saldırmış ve 10-15 kişi onu zor tutmuşlar ve hemen deli gömleği giydirilerek muayeneye götürülmüştür. Bkz. BOA, Y.PRK. AZN, nr. 1/16.

⁴⁵⁴BOA, Y. PRK. AZN, nr. 1/16.

⁴⁵⁵BOA, HR. SFR.3, nr. 264/12.

⁴⁵⁶Bahçesinde toplanıldığı söylenen Esperaki, Nikolaki'nin hem komşusu hem de kardeşidir. Bkz. BOA, Y. EE, nr. 106/7.

üyeler arasında V. Murad'ın mâbeyncilerinden Seyid Bey, Şevket Bey, Seyid Bey'in oğlu İlhami Bey ve Rıza Paşazade İbrahim Paşa ve Sultan Abdühlaziz'e hizmet eden Büyükdereli Haccar, Tüfenkçi Akif Bey, Firari Ali Bey, Murad oğlu Mıgırdıç, Hersaki'nin eniştesi Vasilaki Bey, Mavroyani Efendi, Küçük Damat Hüsnü Paşa, Kamil Bey, Musahib Reşid Ağa, eski kaptanlardan Hacı Vesim Paşa, feriklikten emekli Bülbül Ahmet, Tabib Miralay Üsküdarlı Hüseyin Bey olup yapılan bu suikast girişiminden haberdar olmamışlardır.

Fener'deki Germiyan mahallesinde ikamet eden Küçük Kosti verdiği ifadede üç seneden beri Nikos karyesinde oturan dayısı Nikolaki'nin yanına gitmediğini ancak bayramın birinci günü öğleden sonra kendi başına dayısına gittiğini ve orada daha önce hiç görmediği ve tanımadığı Sokrat ile tanıştığını dile getirmiştir.

Küçük Kosti, misafir olan bir diğer kişi dökmece Kumkapılı Büyük Kosti ile beraber Nikolaki'nin evinde kalmışlar ve sofada beraber yattıkları sırada Sokrat kendilerine V. Murad'ın tekrar padişah olması için daha önce girişimde bulunduklarını ama başarılı olamadıklarını, V. Murad padişah olursa çok para kazanacağını dile getirmiştir. Küçük Kosti, konuşmaları Nikolaki'nin de işittiğini beyan etmiştir.

İki gün Nikos Karyesi'nde kaldıktan sonra dönmek üzere yola çıkmışlar, Sokrat yolda arama yapılabileceğini düşünerek rovelverini boşaltmış ve cuma günü Dersaadet'e geri dönmüşlerdir. Küçük Kosti, Karayanopulo'yu tanımadığını, Sokrat'ın söylediği kamadan ve söylediği diğer şeylerden haberdar olmadığını söyleyerek suçlamaları kabul etmemiştir.

Büyük Kosti alınan ifadesinde; bayramın 4. günü yani Cumartesi ailesi ile beraber eniştesi Nikolaki'nin evine gitmiştir. Orada misafir olan Sokrat'ı ise bilmediğini ve Nikolaki'nin yeğeni olan Küçük Kosti'nin söylediği gibi Sokrat'ın hilafet aleyhinde söylediklerini duymadığını hatta V. Murad'ın hizmetinde bulunduğunu bile bilmediğini beyan etmiş ve Küçük Kosti ile çelişkili ifadeler vermiştir.

Nikolaki ise savunmasında akrabasından olan Sokrat, yeğeni Küçük Kosti ve onun kardeşi Fotaki'nin Ramazan içinde yanına geldiklerini ama padişah aleyhinde söz söylemediklerini dile getirmiştir.

Bu ifadeler üzerine soruşturma derinleştirilerek Küçük Kosti'nın kardeşi Petro ile Nikolaki'nin akrabasından Dimitri de tutuklanarak sorgulanmış ama bu olaylardan haberdar olmadıkları anlaşılmıştır.

Büyükdereli Haccar, V. Murad'ın hizmetindeyken Rum milletinden bir kişiyi hatırladığını ama o kişinin Sokrat olduğundan şüphe ettiğini söylemiştir. Sokrat'ı V. Murad'ın hal'inden sonra saç sakalı karışmış bir şekilde Arnavudköy'de bir gazinoda görmüştür. Sokrat daha önce 50-60 kişiden oluşan mason locasına üyeyken sonradan çıkarılmıştır. Sokrat'ın aramada evinde bulunan mason loca arması da o zamandan kalmıştır. Cemiyet üyelerinden sadece Aziz Bey, Kız Nuri Bey, Klianti'nin kardeşi Yanko, Ruhi Bey ve Mısırlı Halim Paşa'yı bildiğini, diğer kişileri tanımadığını dile getirmiştir.

Sokrat ile Haccar yüzleştirildiğinde ise Sokrat, Haccar'ın Arnavutköy'deki gazinoda cuma günü Mâbeyn-i Hümayun'da birleşip sekiz atlı ve cesur yürekli süvariler ile alaya saldırırlarsa suikastın daha kolay olacağını konuştuklarını ifade ederken Haccar, Sokrat'ın Türkçeyi iyi bilmediğinden söylediklerini yanlış anladığını beyan ederek onun söylediği her şeyi inkâr etmiştir.

Sokrat'ın Divan-ı Harb kararı ile tekrar alınan ifadesinde suikastın bir komite tarafından planlanmadığını, planlandıysa da bundan haberi olmadığını dile getirmiştir. Bir komite işbaşında olmuş olsaydı daha farklı bir şekilde saldırı düzenleneceğini de ifade etmiştir.

Küçük Kosti'nın kardeşi Fotaki ise ifadesinde bayramın birinci günü dayısı Nikolaki'nin evine geldiğini Sokrat'ı ilk defa orada gördüğünü, kimseyle bir plan yapmadığını ve kimseye kama vermediğini söylemiştir.

Alınan ifadeler ve yapılan tahkikatlar sonucunda Kostantin Karayanopulo'nun suikast teşebbüsünde bulunması ve Sokrat'ın da cemiyete üye

olmasından dolayı 1858 Ceza Kanunu'nun 55. ve 56.⁴⁵⁷ maddesi gereğince idam edilmelerine karar verilmiştir. Haccar'ın cemiyetin ileri gelenlerinden olduğu ve suikast eyleme geçirilirken tedbir aldığından, Küçük Kosti ise Sokrat ile beraber müzakere edip Karayanopulo'ya kamayı verdiğiinden, Nikolaki inkâr etse de kamanın onun evinde verildiğinden dolayı Ceza Kanunu'nun 58. maddesi gereği 15 yıl Akka'da kale bendliği cezasına çarptırılmıştır. Dökmeci Büyük Kosti'nin bu cemiyet içinde bulunup bulunmadığı tam anlaşılamamakla beraber bu ittifaktan haberdar olup gerekli makamlara anlatmadığı için, Fotaki ise her seferinde bayramdan önce onlarla birlikte olmadığını beyan ettiyse de bayramdan sonra Sokrat ile bir gece beraber kalarak tavla dahi oynadıklarını itiraf ettiği ve Sokrat'ın kamayı Fotaki aracılığıyla Karayanopulo'ya verdiğini söylemesi üzerine her ikisine de 58. maddeye dayanarak 5'er sene Akka'da kale bendliği cezası verilmiştir. Nikolaki'nin akrabası ve Küçük Kosti'nin kardeşi Petro'ya suikast hakkında hiç malumatı olmadığı için serbest bırakılmışlardır.

Hakan-ı sabık V. Murad'ın kurenasındayken Dersaadet'ten uzaklaştırılarak Kastamonu'ya gönderilen Seyid Bey, Şevket Bey ile Seyid Bey'in oğlu İlhami Bey'in de isimleri komite içinde geçmiş ve yapılan tahkikatta kullandıkları imzaların mason locasına ait olduğu anlaşılmıştır. Haccar ile haberleştikleri de tespit edilen bu kişiler hakkında da memuriyetlerinden azledilmeleri ve hareketlerinin takip edilmesine karar verilmiştir.⁴⁵⁸

Bu suikast girişiminden II. Abdülhamid'in kurtulması hasebiyle Bulgaristan Şıpka'da Franseskin Kilise'sinde halkın katılımıyla ayin yapılmış şükredilerek, sağlığının devamı için dua edilmiştir.⁴⁵⁹ İran Şahı'nda II. Abdülhamid'in bu suikasttan kurtulmasından dolayı memnun olduğunu bildirmiştir.⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ Her kim Memâlik-i Mahrûse ahâlisini yek-diğeri 'aleyhinde silâhlandırarak mukâteleye tahrik ve igrâya veyâhûd ba'z mahallerde gasb-u gâret ve tahrib-i memleket ve katl-i nüfûs ef'âlini ikâ'a mütecâsir olub da kazıyye-i fesâd tāmamiyle fi'le çıkar yâhûd mâtde-i fesâdın icrâsına başlanmış olur ise ol kimse kezâlik i'dâm olunur. Bkz. BOA, A}DVN. MKL, nr. 74/31.

⁴⁵⁸ BOA, Y. EE, nr. 106/7.

⁴⁵⁹ BOA, Y. A. HUS, nr. 162/119.

⁴⁶⁰ BOA, Y. PRK. NMH, nr. 1/67.

2.3. Yorgi'nin Suikastı

30 Temmuz 1880 Cuma günü selamlık resmi esnasında padişahın korumalarını aşmak isteyen Yorgi⁴⁶¹ isimli bir kişi kalabalık içinde bulunan hafiyelerin dikkatini çekmiş ve hemen etkisiz hale getirilmiştir. Yapılan üst aramasında koltuğunun altında bir kama bulunduğ u görülmüş, hemen tutuklanmıştır. Türkçeyi çok iyi konuşamadığı için gazete tercümanı olan Mıgırdıç Efendi, Yunan tercümanı Luka ve Kostiki bu iş için görevlendirilmiştir. Yorgi, İstanbul'a kardeşi İstafan ile 5-6 yıl önce gelmiş ve sonrasında Romanya'daki amcaları Yorgi'nin yanına gidip orada bir yıl kasaplık yaparak para biriktirip kendilerine kasap dükkânı açmışlardır. Bir süre sonra kardeşiyle kavga ederek ortaklıklarına son vermişler ve Yorgi 180 frank alarak İstanbul'a gelmiştir. Beyoğlu'nda Konkordiya'nın karşısındaki Kristal gazinosunda koruma olarak çalışan köylüsü Petro'ya gitmiş ve orada hizmetçi olarak çalışmaya başlamıştır. Çalıştığı işi beğenmeyince yine kardeşine bir mektup yazmış, geri dönmesi için para göndermesini talep etmiştir. Olayın olduğu cuma günü ise İstanbul'da boş boş gezerken arkadaşlarından Makriyan'ı görmüş ve selamlığ a gittiğini öğrenince onunla beraber gitmiştir. Üzerindeki kamayı da yıllardır kendini korumak için taşıdığını iddia etmiştir.

Kristal gazinosunda çalışan Petro Raftopulos ve Makroyani verdikleri ifadelerde Yorgi'nin askerî hattı aşarak padişaha yöneldiğini ve üzerinde silah taşıdığını orada bulunanlardan öğrendiklerini söylemişlerdir. Yorgi'nin üzerinde daha önce hiç silah görmediklerini yalnız tutuklanmadan iki gün önce bir kama görüp sorduklarında Galata'da bir arkadaşından aldığı öğrenmişlerdir. Bunun üzerine Petro, silah taşımanın yasak olduğunu söyleyerek kamayı odada bırakmasını telkin etmiş, hatta olaydan bir gün önce Makroyani Beşiktaş Karakolu'na Yorgi'nin bir kama taşıdığını ve araştırılması gerektiğini bildirmiştir. Yorgi ise uyarıldığını kabul ederek daha önceleri hep ceketinin cebinde taşıdığı için arkadaşlarının kamadan

⁴⁶¹Aslen Kefalonyalıdır. Yunan tebaasından olan Yorgi 26 yaşında olup mesleği kasaplıktır. Bkz. BOA, Y.PRK. AZN, nr. 1/35.

haberdar olmadıklarını, kamanın 4 yıldır kendinde olduğunu ve o gün de cebinde unuttuğu için haksız yere tutuklandığını dile getirmiştir.⁴⁶²

Kefolonyalı Yorgi'nin, cuma selamlığına yasak olduğunu bilerek kama ile gelip şüpheli hareketlerde bulunması, Bulgaristan ve İstanbul'a sebepsiz gidip gelmesi, bir mesleği olduğu halde serseri gezmesinin II. Abdülhamid aleyhinde bir fesad cemiyeti üyesi olup onlar tarafından selamlık resmine gönderilmiş olabileceği kendisine söylendiğinde hemen bunu inkâr etmiştir. Söylediği hiçbir şeye inanılmayarak gizli bir cemiyetin üyesi olduğu kanaati daha ağır basmıştır. Yargılamanın nihayetinde Ceza Kanunu'nun 58. maddesi gereğince olayın planda kalmayıp suikast teşebbüsünde bulunmuş olması idam cezası gerektirirken, suikast fiilen meydana gelmeden engellendiği için nefy-i ebed⁴⁶³ cezası ile birlikte zabt ve ilam harcı olan 360 kuruş ödemesine karar verilmiştir.⁴⁶⁴

2.4. Etnik-i Eterya Cemiyeti Suikast Planı

Rum fesad cemiyetlerinden Etnik-i Eterya Cemiyeti'ne mensup 15 yaşındaki Ortaköylü İlya veledi Estepol Padişah'a bir suikast girişiminde bulunmuş, yapılan tahkikat ve yargılamadan sonra Ceza Kanunu'nun 40. maddesine göre 6 sene hapis cezası ve 10 sene Zabtiye Nezareti'nin kontrolü altında olmasına karar verilmiştir. Aynı zamanda Estepol'ün zararsız olduğu anlaşılan kadar İstanbul'a girmesi yasaklanmış ve Dersaadet'ten uzaklaştırılmıştır.⁴⁶⁵

⁴⁶²BOA, Y. PRK. AZN, nr. 1/35.

⁴⁶³Bir daha dönmek üzere sürülme. Bkz. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 819.

⁴⁶⁴BOA, Y. PRK. AZN, nr. 1/35.

⁴⁶⁵BOA, Y. MTV, nr. 251/134.

III. BÖLÜM

SUİKAST İHBARLARI

3.1. Yurt Dışından Gelen İhbarlar

3.1.1. Rakozalı Mirkoviç'in Viyana Sefareti'ne İhbarı

Rakozalı Mirkoviç namında bir adam 12 Şubat 1884 yılında Viyana Sefareti'ne gelerek Jorj Müller ve Yivan Brof'un II. Abdülhamid'e suikast için cemiyet kurduğunu haber vermiştir. Verdiği ifadeye göre, Milano'dan Zürih'e iş bulmak için giden Mirkoviç Santral Otel'inin lobisinde bu iki şahıs ile taşınmıştır. Otelde 14 numarada kalan bu adamlar kendisine Padişah'a suikast düzenlemesi için İstanbul'a gitmesini teklif etmiş, on ya da on beş güne kadar oradan ayrılacaklarını ve bu iş için hemen karar vermesini istemişlerdir. Bu ihbar üzerine hemen araştırma başlatılmış ve Mirkoviç, İtalyanca konuştuğu için bu lisana vakıf olan sefaret Ateşemiliteri Mehmed Murad Bey görevlendirilmiştir. Araştırmaya yardımcı olması için hem Avusturya ve İsviçre'deki hafiye memurlarından faydalanılmış hem de Haricîye Nezareti birinci şube müdürlüğünden bu iş için bir hafiye memuru da istenmiştir. Tayin olunan hafiye memuru ile birlikte Mehmed Murad Bey Zürih'e gitmiş ve hemen araştırmayı başlatmıştır. Mirkoviç, Müller ve Brof'u Avusturya'dan geçmeye ikna etmeye çalışacağını, böylece takip ve tutuklamanın daha kolay olacağını söylemiştir. Mirkoviç'e yapacağı hizmetlerin karşılıksız kalmayacağı da vaad edilmiştir.⁴⁶⁶

Mehmed Murad Bey, 17 Şubat 1884 Cumartesi günü Zürih'teki Santral Otel'i'ne gitmiş ve orada ne Jorj Müller ne de Yivan Brof isminde hiç kimseyi bulamamıştır. Ertesi gün yapılan tahkikatta yanında genç bir kadın bulunan Jorj Müller isminde sarı bıyıklı, mavi gözlü bir Alman iki gün 14 numaralı odada kaldıktan sonra Milan'a gitmiş olsa da, muhbirin tarif ettiği Müller'in eşkâliyle bu kişinin eşkâli uyuşmamıştır. Otelin aşağısındaki *Weite Sokağında* 7 numaralı evde oturan Zürihli olan Jorj Müller namında bir şahsın olduğu anlaşılmış ise de bu kişinin

⁴⁶⁶BOA, HR. SYS, nr. 218/6.

de eşkâli muhbirin verdiği ifade ile uyuşmamıştır. Her ne kadar uydurma bir ihbar gibi görünse de Jorj Müller ve Yivan Brof'un Zürih'te olup olmadıkları ve bunların meydana çıkarılması için bölgede çalışan hafiyeler araştırmaya devam etmiştir.⁴⁶⁷

3.1.2. Sofya'dan Yıldız Sarayı Baş Kitâbet Dairesi'ne Gelen İhbar

Sofya'dan Yıldız Sarayı Başkitâbet dairesine “*be-gayet mahrem*” olarak gelen bir telgrafta eski nazırlardan ve Rusya taraflarında Mösyö Karavekulo, Dersaadet'te JönTürklerin oluşturduğu bir fesad cemiyetinin birkaç gün içinde Padişah'a kötü bir girişimde bulunacağına dair kendisine Dersaadet'ten bir mektup geldiğini belirtmiştir. Söylenenlerin ne kadar gerçek olduğunu kendisi de kestirememiş ancak önemli gördüğü için bu ifadeyi vermiştir.⁴⁶⁸ Bu konu ile ilgili arşiv kaynaklarında başka bir belgeye rastlanamamıştır. Bu kadar önemli bir konu hakkında tahkikat yapılmamış olması imkânsızdır. Yalan olduğu ilk seferde anlaşılan ifadeler bile en geniş şekilde araştırılmıştır.

3.1.3. Doktor Vikont Set Andry'in Atina Sefareti'ne İhbarı

16 Nisan 1898 tarihinde Doktor Vikont Set Andry,⁴⁶⁹ Atina Sefareti'ne bir mektup göndermiştir. Bu mektupta kısa bir süre önce, taşradan gelmiş olan çok şiddetli yanıkları olan bir hastaya bakmak üzere hastaneye çağrıldığını belirtmiştir. Hasta, yanıkların petrol lambasından meydana geldiğini söylemiştir. Doktor, bu yanıkların daha farklı bir sebepten meydana geldiğini anlamış ve hastanın konuyu anlatmasını istemiştir. Aralarında kalmak kaydıyla anlatacağını belirten hasta, yanıkların kimyevi bir patlama sonrasında meydana geldiğini söylemiştir. Patlayıcı madde imalatında çalışan bu kişi Türkiye'den yeni gelen ve polis tarafından da aranan bir anarşisttir. Amacı ise II. Abdülhamid'e bir suikast düzenlemektir. Doktor bunları duyduktan sonra yanlış olan düşüncelerini düzeltmek için kendisine

⁴⁶⁷ BOA, HR. SYS, nr. 1825/28.

⁴⁶⁸ BOA, Y. PRK. MK, nr. 9/8.

⁴⁶⁹ Orta boylu, siyah bıyıklı, mülhem ve 40 yaşındadır. Ailesi Fransız olup kendisi Amerika'da doğmuş ve Paris'te tıp eğitimi aldıktan sonra Amerika'ya dönmüş ve tabiblik yapmaya başlamıştır. Polis Müdüriyetinde görevde bulunduğu sırada meydana gelen bir ihtilala iştirak ettiği zanıyla tutuklanacağı esnada firar etmiş ve uzun bir yolculuktan sonra 3 ay önce Atina'ya gelmiştir. Bkz. BOA, Y.PRK. BŞK, nr. 56/23.

tavsiyelerde bulunmuş, söylediklerini pür dikkat dinleyen bu kişi daima doktora hak veriyor gibi görünmüş ve düşüncelerini saklamaya çalışmıştır.

Bundan başka bir gün söz konusu şahıs doktoru kandırmaya çalışmış, yaptığı işleri ve kendisini bu yola sokan bütün arkadaşlarını bıraktığını söylemiştir. Doktor aynı gün kendisini yine kimyevi bir şeylerle uğraşırken görmüştür. Şahıs, doktordan özür dileyerek birkaç söz söylemiş fakat doktor inanmış görünerek oradan uzaklaşmıştır. Andry, bir yandan kendisine içini döken birini polise veremeyeceğini, diğer taraftan da bu adamın aklındaki suikast planına engel olması gerektiğini düşünerek Atina Sefiri'ne akıl danışmıştır. Hastaya söz verdiği için de bu kişinin ismini veremeyeceğini belirtmiştir. Bu mektup üzerine Atina Sefiri hemen Andry ile görüşmüştür. Sefir verdiği bilgilerin yüzeysel kaldığını, daha ayrıntılı bilgilere ihtiyaçları olduğunu ifade etmiştir. Andry ise bu kişinin ismini veremeyeceğini ancak bu kişiyi takip ederek elde edeceği bilgileri aktarabileceğini, böylece hastaya verdiği sözden de dönmemiş olacağını belirtmiştir. Bu takibatı yapması için de daha önce hastası olan bir Rum'un bu işi belirli bir miktar para karşılığı yapabileceğini, sıkıntılı bir durum olursa hemen sefarete bildireceğini garanti etmiştir. Sefir her ne kadar bu işe sıcak bakmasa da konunun ehemmiyetinden dolayı doktorun söylediklerini ve şartlarını kabul etmiştir.⁴⁷⁰

3.1.4. Stephan Perces'in Tmaşvar Sefareti'ne İhbarı

Sırp asıllı olup Macaristan tebaasına bağlı Stephan Perces⁴⁷¹ namında bir kişi Tmaşvar Sefareti'ne gelerek Padişah'a bir suikastta bulunulacağını ihbar etmiştir. Verdiği ifadeye göre 24 Eylül 1894 tarihinde Karloviç'ten Tmaşvar'a dönerken üçüncü sınıf vagonun yolcu kısmında Bohemya'nın Aja şehrinde şimendifere 2 kişi⁴⁷² binmiş ve Perces'in bulunduğu vagona oturmuşlardır. Kah Almanca kah Sırpça ve bazen de anlamadığı bir dilde yaptıkları konuşmalardan Perces, yalnızca Padişah'a suikast düzenleneceğini anlamıştır. Viyana'da inen, bu kişileri bir daha hiç

⁴⁷⁰BOA, Y. PRK. BŞK, nr. 56/23.

⁴⁷¹Tmaşvar'da bir manastırda çalışan Persis, Rum mezhebinden olup 40 yaşındadır. Mikolos'ta doğmuş ve bir çocuk babasıdır. Bkz. BOA, HR. SYS, nr. 1761/1.

⁴⁷²Bu kişilerden birisi sarı saçlı, kısa bıyıklı, sakalsız ve orta boylu diğeri ise esmer, uzun bıyıklı ve iri yapılı olup, her ikisi de takriben 40 yaşlarındadır. Bkz. BOA, HR. SYS, nr. 1761/1.

görmemiştir. Bu ifade üzerine, Tmaşvar Şehbenderi Mösyö Şivimer hemen tahkikata başlamıştır.⁴⁷³ Perces'e de yapacağı yardımların karşılığı olarak maddi bir pay verileceği bildirilmiştir. Bu iki şahsın kim olduğu ile ilgili olarak gerekli araştırmaların yapılması için hem Viyana hem de Tmaşvar maslahatgüzarlığı görevlendirilmiştir.⁴⁷⁴ Olayın aslını araştırmak için Viyana Sefareti'nden Ateşemiliter Sabri Bey, Tmaşvar'a gitmiş ve tahkikat yapmıştır. Perces, bu iki kişinin kim olduğunu bilmediğini yalnız görürse tanıyabileceğini bildirmiştir. Araştırmayı yapan Sabri Bey Perces'in güvenilir bir kişi olduğunu ve daha önce hakkında her hangi bir tahkikat yapılmadığını belirterek söylediklerine itimat edilmesi gerektiğini söylemiştir. Dersaadet söylenen kişiler hakkında gerekli önlemleri almıştır.⁴⁷⁵ Bu konu ile alakalı arşiv belgelerinde başka bir kaynağa rastlanamamıştır. Ya bu iki şahıs Dersaadet'e gelmemiş ya da diğer verilen haberler gibi asılsız çıkmıştır.

3.1.5. Paris Sefareti'nin İtalyan Anarşistler Hakkındaki İhbarı

Avrupa'nın çeşitli sefaretlerinden gelen telgraflarda, İtalyan anarşistlerden tehlikeli olan Giovaneili, Cortezza, Chiesa, Barengi, Simonimi, Farignano ve Capello isminde 7 kişi Amerika'dan Barselona'ya gelip buradan sahte Rus, Alman ve Fransız pasaportlarıyla; Fransız bir vapura binerek yanlarında yüklü miktarda dinamit ile Türkiye'ye geleceğinden bahsedilmiştir. Bu kişiler İstanbul'da II. Abdülhamid ve Türk bakanlara karşı bir saldırı planı hazırlamıştır. Ülkeye rahat bir şekilde girmek ve suikastı gerçekleştirmek için rüsumat memurlarından bazı kişileri elde eden anarşistler, Jön Türkler ve Dersadet'te bulunan iki paşa ve sarayda bulunan bir kişi tarafından da korunmaktadır.⁴⁷⁶

Paris Sefareti'nden gelen 27 Şubat 1901 tarihli mektupta anarşistlerin Fransa'da olduğu ve takibinin yapıldığı, izlerinin kaybedilmeleri halinde hemen bilgi verileceği bildirilmiştir. Bu anarşistler, İstanbul'dan sonra Viyana'ya giderek

⁴⁷³BOA, HR. SYS, nr. 1761/1.

⁴⁷⁴BOA, Y. PRK. HR, nr. 19/76.

⁴⁷⁵BOA, HR. SYS, nr. 1761/1., Y. PRK. HR, nr. 19/74.

⁴⁷⁶BOA, ZB, nr. 30/32.

Avusturya imparator ve imparatoriçesine de bir suikast planlamaktaydılar. Gönderilen bu telgraflar üzerine Dersaadet'te gerekli önlemler alınmıştır.⁴⁷⁷

23 Ağustos 1901 tarihinde Paris Sefareti'nden Andriko Kovalaçi namındaki İtalyan anarşistin Padişah'a suikast için 15 günden beri Dersaadet'te bulunduğu yazılmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda 12 gün önce gemici kıyafetli bir kişi Londra'dan gelmiştir. Galata'daki İtalya anarşistlerinin merkezî olan "*Montonyon*" otelinde üç gece kalan kişinin ismi Andriko Boçantino'dur⁴⁷⁸. Andriko birkaç gündür otele gelmemiş, Beyoğlu ve Beykoz sirtlarında dolaşmıştır.

Yapılan incelemeler sonunda isim aynı olsa da soyadının Kovalaçi olmayıp Boçantino olması ve fiziksel özellikleri dâhil yaşının anarşist ile uyuşmaması sebebiyle Boçantino'nun suikastçı olmadığı anlaşılmış ve İspanya vapuruyla İtalya'ya gönderilmiştir.⁴⁷⁹

3.1.6. Avusturya, Almanya, Fransa ve Rusya Sefareti'nden Gelen İhbar

1901 tarihinde Avusturya, Almanya, Fransa ve Rusya Sefareti'nden gelen mektuplarda bir anarşistin Padişah'a suikast için Dersaadet'e geldiği yazılmıştır. Şöyle ki ilk olarak Fransa sefiri, Paris zabıtasının kendisine 27 Şubat 1901 tarihli gönderdiği mektubu İstanbul'a tebliğ etmiştir. Bu mektup, İsviçre-Fransa sınırında bulunan bir köyden postalanmıştır. Jön Türkler ve Memalik-i Şahane'de bulunan bazı kişiler işbirliği yaparak bir takım anarşisti İstanbul'a Padişah'a suikast için göndermiştir. Aynı anarşistler Almanya İmparatoru ve İmparatoriçesine karşı da suikast fikirlerinin olduğu belirtilmiştir. Anarşistler, Fransa zabıtası tarafından takibe alınmış, izlerinin kaybedilmeleri halinde Osmanlı Devleti'ne hemen haber verileceği belirtilmiştir.

⁴⁷⁷BOA, HR. SYS, nr. 1760/51., HR. SYS, nr. 1760/52., Y. MTV, nr. 214/111., Y. PRK. HR, nr. 30/54., HR. SYS, nr. 1760/53., Y. PRK. EŞA, nr. 38/19.

⁴⁷⁸29 yaşında olup uzun boylu ve açık kumraldır. 17 yaşında Bahriye Askeri Mektebi'ne girmiş, yedi sene burada eğitim almıştır. Orlando isimli bir kişinin vapur fabrikasında 5 yıl çalıştıktan sonra Yunan Kumpanyası'nın "Zariki" isimli vapurunda çalışmıştır. Dersaadet'e geldiğinde hastalandığı için Galata'daki Montino Otelinde 6 gece kalmıştır. Bundan sonra bir İtalyan Hastanesi'ne giderek burada da 4 gün kalmıştır. Bu esnada hizmet ettiği vapur İstanbul'dan ayrılmıştır. İtalya'ya gitmek için Rotterdam şehrinden İstanbul'a gelecek vapuru beklemektedir. Bkz. BOA, ZB, nr. 30/32.

⁴⁷⁹BOA, ZB, nr. 30/32.

Avusturya Sefiri, aldığı malumata göre gelecek anarşistlerin hem Padişah'a hem de Düvel-i Muazzama Sefaretlerine karşı bir saldırı planladıklarını, bunun için gerekli olan dinamitler Dersaadet'e, Fransız ve Alman pasaportu kullanılarak ve bir Fransız vapuruyla getirilmiştir.

Rus Maslahatgüzarlığı'ndan gelen mektupta ise İtalyan anarşistlerin Amerika'dan geldiği, rüsumat memurlarından bazılarını elde ederek dinamitlerle İstanbul'a rahat bir şekilde girdiği yazılmıştır. Patlayıcı maddeler Yıldız Sarayı ve ecnebi sefaretlere düzenlenecek saldırılarda kullanılacaktır. Anarşistler JönTürkler, iki Paşa ve Saray'da bulunan bir zat tarafından korunmaktadır. Osmanlı Devleti'ndeki işleri bittikten sonra Viyana'ya giderek burada da zararlı faaliyette bulunacakları belirtilerek Roma Konferansı gereği önlem alınması istenmiştir.⁴⁸⁰

3.1.7. Paris Sefareti'nin Mahmud Paşa, Paşa'nın Oğulları ile Beşiktaş'lı Nuri'yi İhbarı

Paris Sefareti'ne 18 Temmuz 1902 tarihinde gelen bir ihbarda, firari Mahmud Paşa ve oğulları ile Beşiktaşlı Nuri'nin Padişah'a suikast hazırlığında olduğu söylenmiştir. İhbara göre Mahmud Paşa suikast için İngiltere'de bir cemiyet oluşturmuş, tetikçi olarak İtalyan anarşist Lacroix görevlendirilmiştir. Bu ihbar üzerine hemen Londra Sefareti aracılığıyla İngiltere hükümetine Mahmud Paşa'nın yaptıkları anlatılmış ve Paşa'nın iadesi istenmiştir. İngiltere, Mahmud Paşa'nın sürekli farklı ülkelerde ikamet ettiğini şu anda da kendi topraklarında olmadığını bildiren bir telgraf çekmiştir.⁴⁸¹

3.1.8. Bükreş Sefaret'inin İhbarı

Avusturya tebaasından ve Boğdan ahalisinden Doktor Bramer isminde bir şahıs Bükreş Sefaret'ine gelerek Dersaadet'te Manastır ahalisinden Atasroyaf,⁴⁸² Selanik ahalisinden Dimitri Şişmanof⁴⁸³ isminde iki Bulgar, Avusturya

⁴⁸⁰BOA, HR. SYS, nr. 1760/52.

⁴⁸¹BOA, BEO, nr. 1896/142148., BEO, nr. 1886/141383., HR. SYS, nr. 1808/25.

⁴⁸²Osmanlı tebaasındandır. 40 yaşında olup kara bıyık ve sakallı, gözlüklü bir şahıstır. Bkz. BOA, Y. A. HUS, nr. 456/108.

tebaasından Bosnalı Ali Mehmed'in bu ay içinde bir cuma günü zabıta kıyafetinde selamlık resminde Padişah'a suikast planladıklarını bildirmiştir. Bramer, fesad cemiyetinin ortaya çıkarılması, şahısların isim ve ikametgâhlarını bildirmek için peşin 1000 frank talep etmiştir. Verdiği ihbarın asılsız çıkması durumunda ise parayı iade edeceğini de taahhüt etmiştir. Bunun üzerine Bramer hemen Dersaadet'e çağırılmıştır. 9 Eylül 1903'de Köstence üzerinden Dersaadet'e yola çıkmış ve 11 Eylül 1903'de akşam 23.30'da Romanya vapuruyla İstanbul'a gelmiştir.⁴⁸⁴ Bramer'in İstanbul'a geldikten sonra nasıl bir süreç yaşandığı hakkında arşiv kaynaklarında herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

3.1.9. Priştine Mutasarrıflığı'nın İhbarı

14 Kasım 1904 tarihinde Priştine Mutasarrıflığı'ndan gelen telgrafa göre 5-6 aydır takibatı yapılan 4-5 kişi tüfekçi kıyafetiyle Dersaadet'e gelecek ve Padişah'a suikast düzenleyecektir.

Hayvan taciri Abdüllatif bin Abdi, Talib bin Bayram, Ramazan bin Sabri, Nişli Osman Ağa bin Nurettin, Mustafa bin Receb, doğramacı Zeynel Abidin bin Ali, amele Ali, muhacirlerden Marzkird karyeli İbrahim bin Hasan, Receb bin İbrahim Selanik üzerinden Dersaadet'e farklı zamanlarda gelmiştir. Bu kişiler yanında 268 kişi olduğu halde şimendiferle Karasulu İstasyonu'ndan, 163 kişi vapurla Dersaadet'e gelmiştir. Bu bilgiler üzerine hemen Kosova, Manastır, İşkodra, Prizren, Priştine, Vidin ve Yanya vilayetlerine durum bildirilmiş, bir ay içinde Selanik üzerinden şimendifer ve vapurla Dersaadet'e giden kişilerin isim ve hüviyetlerinin kontrolünün daha dikkatli yapılması istenmiştir. Tezkereler incelendiğinde gelen kişilerin hiçbirinin mesleğinin tüfekçi olmadığı anlaşılmıştır. İskele polis müdürü ve yolcuları muayene eden memurlar da tüfekçi kıyafetli hiç kimsenin yakın zamanda gelmediğini teyit etmiştir. Kontrolü elden bırakmamak için önlemler arttırılmıştır.

⁴⁸³ Osmanlı tebaasındandır. 40 yaşında ve kırca sakallıdır. Bkz. BOA, Y.A. HUS, nr. 456/108.

⁴⁸⁴ BOA, HR. SYS, nr. 1761/36., Y. A. HUS, nr. 456/108.

23 Kasım 1904 tarihinde Selanik üzerinden Ohri'den alınmış bir tezkere⁴⁸⁵ ile tüfekçi esnafından Kalkandelenli Reşid bin Bilal⁴⁸⁶ isimli bir kişi Dersaadet'e gelmiştir. Bu tarihten sonra Dersaadet'e gelen kişilerin polis, nüfus ve zabıta daireleri tarafından kontrol edilmeleri istenmiştir. Bu kontrollerde Kalenderiyeli Âdem bin Hacı Salih Bekir, Osman bin Mehmed ve Aziz bin Veli İstanbul'a geldiği tespit edilmiştir.⁴⁸⁷ Bu suikast planı hakkında başka kaynaklara rastlanamamıştır.

3.1.10. Rusçuk Şehbenderliği'nin İhbarı

Ruscuk'ta yaşayan Bulgar zabıt Braşvanof,⁴⁸⁸ şehbenderliğe giderek Ermeni fesatçılarının Yıldız Sarayı'na dinamit döşeyerek Padişah'a suikast tertip edeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Braşvanof'un ifadesi alınmak için polis tarafından ikinci hafiye memurlarından Mehmed Ali Efendi görevlendirilmiştir. Verdiği ifadeye göre Ermeni olan Toros Turusyan 17 Mart'ta, Serkez 18 Mart'ta ve Bulgar Hırtakis 19 Mart'ta suikast için Ruscuk'tan hareket etmişlerdir. Hatta Bulgar olan Hırtakis'i Çarşı-yı Kebir'de mücevherci olan Samatyalı Dimitraki ile birlikte çarşıda birkaç kişi daha tanımaktadır. Muhbir, Dersaadet'e gitmesi ile olayın tamamen ortaya çıkacağını söylemiş ve plan açığa çıkmadan nakdi para talep etmediğini sadece Dersaadet'e gidiş masraflarının karşılanmasını talep etmiştir. Ermeni müfsitlerle görüşen Braşvanof'a, plan ortaya çıkarılırsa büyük bir mükâfat verileceği vaad edilmiştir. Bunun karşılığında şahısların kimler olduğu, dinamitlerin nerede tutulduğunun bulunması istenmiştir. Konunun ehemmiyetinden ötürü Braşvanof hemen Dersaadet'e çağırılmış ve Avusturya Kumpanyası'na ait bir gemi ile gelmiştir.

Polis ikinci hafiye memuru Mehmed Ali, muhbirle birlikte ismi geçen diğer kişileri de tetkik etmiştir. İstanbul Beyoğlu ve gerekli başka mahallerde araştırma yapılmış, ismi geçen kişilere hiçbir şekilde rastlanamamıştır. Hatta müfsitlerin cuma selamlığına gelebileceği düşünülerek gerekli önlemler alınmış fakat kimseye tesadüf edilememiştir. Ülkeye giriş yapan kişilerin tahkikatı sonunda, aynı isimlerde kişilerin

⁴⁸⁵2 Teşrinisani 1320 tarihli, 57 numaralı belgedir. Bkz. BOA, TFR. I. UM, nr. 6/526.

⁴⁸⁶51 yaşında, orta boylu, ela gözlü, kumral bıyıklı bir kişidir. Bkz. BOA, TFR. I.UM, nr. 6/526.

⁴⁸⁷BOA, TFR. I.UM, nr. 6/526.

⁴⁸⁸Romanya sınırında bir köyde doğmuş ve tüccar sınıfından Konti'nin kayınbiraderidir. Ruscuk'ta birçok resmi görevde bulunmuştur. Bkz. BOA, Y.PRK. ZB, nr. 15/68.

farklı yerlerden geldiği, Rusçuk'tan kimsenin gelmediği anlaşılmıştır. Her ne kadar muhbirin verdiği ifadenin asılsız olduğu anlaşılrsa da tedbir elden bırakılmamış, araştırma yapılmaya devam edilmiştir.⁴⁸⁹

3.2. Muhalefet İhbarları

3.2.1. Nişli Mahmud'un İhbarı

II. Abdülhamid'e, daha saltanatının ilk yıllarında yönetimden uzaklaştırmak için suikast planları yapılmış ve uygulamaya konulmuştu. Sultan'a karşı bilinen en önemli ihtilal girişimlerinden birisi Ali Suavi baskınıdır. Bu baskından çok kısa bir süre önce başka bir suikast planı daha yapılmıştı. Nişli Mahmud isimli bir kişi, biraderinin evinde Midhat Paşa'nın hareminden bir kişiden duyduğuna göre II. Abdülhamid, Davud Paşa kışlasını ziyaret edeceği esnada müfsidlerden bazı kişiler tarafından saldırılıp öldürülecektir. Bu planı yapan kişiler arasında Sadık, Akif Paşalar ve iki müşir, haremden başka bir kişinin söylediğine göre ise Refik, İzzet ve Midhat Paşalar bulunmaktadır. Çırağan vakasının olması üzerine bu plan gerçekleştirilememiştir. Nişli Mahmud, bunu duyar duymaz Sadrazam Saffet Paşa'ya ihbarda bulunmuş ancak sadrazam meselenin üzerine düşmeyince bir süre sonra bizzat II. Abdülhamid'e arzuhalini takdim etmiştir.

Nişli Mahmud, Ali Suavi'nin baskını gerçekleştirdikten sonra devlet erkânı tarafından fark edildiğini, Avrupa tarafından bile seilmeyen ve kötülüğü malum olan Ali Suavi'nin öncesinde hiçbir şekilde takip edilmediğini vurgulamıştır. Nişli Mahmud'a göre 80-100 kadar bozguncuyu toplayıp Çırağan Sarayı'na kolay bir şekilde baskın yapan Suavi, saraydan birileri tarafından desteklenmekteydi. Saray baskınından bir gün önce de Basiret gazetesinde neşrettiği yazısının⁴⁹⁰ üst mercilerin dikkatini çekmemesi ya da görmezden gelinmesi bu düşüncesinin doğru olduğunu ve Midhat Paşa'nın hareminden duyulanların gerçekliğini ortaya koymuştur.

⁴⁸⁹BOA, Y. PRK. ZB, nr. 15/68.

⁴⁹⁰Herkes ve hep evrak-ı havadis hali hazirenin tehlikesinden bahsetmektedir. Hakk-ı acizanemde mevcut olan emniyeti ammeye mebni söyleyeceğim şeyin herkesin dinleyeceğine şüphem yoktur. Müşkilat-ı hâzire pek büyüktür. Lakin çaresi pek kolaydır. Yarınki nüshanızda cümlemin müsadresiyle bu çareyi kısacık şerh ve beyan ideceğim. Bugün şu mektub yarınki neşre inzarı 'umûmiyeyi celb içündür efendim. Konu hakkında Bkz. *Basiret*, 19 Mayıs 1878, s.2.

Nişli Mahmud'un sunduğu bu arzuhal, hemen Müşir Halim Paşa'nın başkanlığında Divan-ı Harbe havale edilmiş ve büyük bir titizlikle soruşturmaya başlanmıştır. Gerçeğin meydana çıkarılması için adı geçen paşalar ile birlikte bazı kadınlar da tutuklanarak sorgulanmıştır. Ancak bu kişilerin hiç biri İstanbul'da bulunmadığı için tutuklama ve sorgulama söz konusu olmamıştır. Arzuhalde ismi geçen paşaların Ali Suavi Cemiyeti'ne üye oldukları anlaşılmış ve fesad cemiyetlerine üye olanlar için gerekli kanuni işlemlerin yapılmasına karar verilmiştir.⁴⁹¹

3.2.2. Vidinli Yusuf'un Hal' Amaçlı Suikast İhbarı

II. Abdülhamid'i yönetimden uzaklaştırmak için V. Murad'ın tahta çıkma ihtimali ortadan kalkınca başka hanedan üyeleri de gündeme gelmiştir. Bu kişiler, Yusuf İzzeddin Efendi⁴⁹² ve Reşat Efendi'dir.⁴⁹³ Söz konusu şahısları destekleyen kişiler, II. Abdülhamid'i hal' ettirerek kendi destekledikleri hanedan üyesini tahta çıkarmak için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hatta bazı durumlarda beraber bile hareket etmişler, birbirlerini yönetime karşı korumuşlardır. Sultan ise oluşturulan bu iki fesad cemiyetini sıkı takibe alarak bir faaliyette bulunmalarını engellemeye çalışmıştır.⁴⁹⁴

1879 yılında gelen bir jurnalde, Yusuf İzzeddin Efendi'yi tahta çıkarmak için II. Abdülhamid'e karşı suikast planlandığı bildirilmiştir. Cemiyetin asıl amacı ise Reşad Efendi'yi tahta çıkarmak olup Yusuf İzzeddin Efendi taraftarlarının desteğini sağlamak için böyle bir yalan uydurulmuştur. Jurnalı yazan Yusuf, aslen Vidinli olup yirmi seneden beri müdürlük ve vekâleten kaymakamlık görevinde bulunmuş, sonrasında Sofya sancağında bir nahiyede müdürlük yaptıktan sonra İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'dayken 1878 senesi Ramazan ayında bir komite kurulduğunu ve burada maaşla çalışmak için adam arandığını duymuş fakat o zamanlar çok fazla üzerinde durmamıştır. Bir müddet sonra Beyoğlu'nda bir gazinoda bazı kişilerin toplandığını görünce merak ederek yanlarına yaklaşmış ve Mıgırdıç Efendi isimli bir

⁴⁹¹BOA, Y. EE, nr. 23/36.

⁴⁹²Sultan Abdülaziz'in oğlu.

⁴⁹³Sultan II. Abdülhamid'in kardeşi.

⁴⁹⁴BOA, Y. PRK. BŞK, nr. 1/69.

Ermeni, Bulgarca Yusuf İzzeddin Efendi'nin tahta çıkması için çalışıldığını söylemiştir. Yusuf Bey, hemen onların kim olduğunu gazinocudan öğrenmeye çalışsa da kimse onları tanımadığı için gazino civarında bekleyen arabacılarla yaptığı görüşmede kimler olduğunu bulmuştur. İki sarıklıdan birisi eski Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendizade Haydar Bey ve sarı ceketli olan kişi ise Üsküdar Mutasarrıfı Hurşid Beydir. Arabacılar ile yaptığı görüşmede kimliğini saklayarak kendisini Sofyalı Nuri olarak tanıtmış ve iş aradığını belirtmiştir. Bunun üzerine arabacılar Koska'da bir kıraathane tarif ederek o kişilerin orada olduğu ve kendisine iş bulabileceklerini söylemiştir. Kıraathaneye bir iki gün sonra gidip iş istediğinde, iş arayacaklarını vaad ederek Yusuf Efendi'yi göndermişlerdir. Yedi gün sonra ise başka bir kıraathanede Mıgırdıç Efendi, Haydar Bey, gazinoda gördüğü sarıklı adam, Üsküdar Mutasarrıfı Hurşid Bey ve iki bıyıklı kişi varken yanlarına gitmiş ve bu kişiler kendisine iş bulduklarını söyleyerek Üsküdar'da bir adres vermişlerdir. Bu adreste Hurşid Efendi ile buluştuktan sonra vapurla Kandilli'ye geçmişler ve Büyük Damat Mahmud Paşa'nın konağına gitmişlerdir. Yusuf Efendi, cemiyetin kâtibi olan Osman isminde biri ile görüşmüş, kendisine verilen bilgileri kimseye anlatmamak üzere yemin ettirilmiş, sonra cemiyete üye olacak muhacirleri yazmakla görevlendirilmiştir. Gidiş geliş masrafı için de 1 lira verilmiştir. O zamandan sonra iki üç günde bir konağa gidip gelmeye başlayan Yusuf Efendi, Osman Efendi'den cemiyetin amaçlarını öğrenmeye çalışmıştır. Ondan öğrendiğine göre cemiyetin amacı, II. Abdülhamid'i Kurban Bayramı alayındayken bir Hıristiyan eliyle öldürmek ve Reşad Efendi'ye biat etmektir. Bunun için tanesi 25 ile 27 kuruş olan fişekler ile birlikte bir rovelver satın alınmıştı. Suikast esnasında Gazi Osman Paşa ve Said Paşa mukavemet gösterirse onları da öldüreceklerdi.

Yusuf Efendi, konağa gelip giderek cemiyete üye olan kişileri öğrenmiştir. Bu kişiler; eski şeyhülislam Hasan Fehmi, Hurşid Paşa, Haydar Bey, eski sadrazam Ethem Paşa, Şirvanizade Ahmed Hulusi Efendi, sadaret eski müsteşarı Rauf Bey, Dahiliye Nazırı Said Efendi, Tophane müşirliğinden ayrılan Rauf Paşa ve Ali Fuat Bey isminde bir zattır. Bir de görmediği halde Osman Efendi'den duyduğuna göre Ayanak Mustafa Paşazade Mehmed Paşa ve askeri müşir olan Nusret Paşa da bu cemiyetin üyesidir. Konağını karargâha çeviren Damat Mahmut Paşa ise cemiyetin

lideridir. Görülüyor ki kurulan cemiyet asker, bürokrasi ve ulema sınıfından kişilerin bir araya gelmesiyle ⁴⁹⁵oluşturmuştur.

Vidinli Yusuf, cemiyetin tehlikeli olduğunu amaçlarının Sultan Abdülaziz'i katlettikleri gibi II. Abdülhamid'i de katledip, sonrasında ülkeyi zora düşüreceklerini idrak etmiştir. Cemiyeti açığa çıkarmak için bir anda gördüğü Osman Bey isminde bir zabtiye müşirine her şeyi anlatmış fakat müşir konuya önem vermemiştir. Daha sonra Gazi Osman Paşa'nın konağına gitmiş fakat kalabalık olduğu için ona da konuyu anlatamamış en sonunda bir arzuhal ile padişaha bu cemiyeti haber vermiştir. İhbar yapılmadan iki gün önce de padişaha sunulan varakada Yusuf İzzeddin ve Reşad Efendi taraftarlarının kontrolünün sağlanması ve zararlı faaliyetlerde bulunanların tespiti halinde divan-ı harbe gönderilmesi istenmiştir.⁴⁹⁶ Yusuf Efendi'nin ihbarı üzerine tahkikat ve takibat yapılmış, ismi geçen sanıklar sorgulanmış ve Divan-ı Harb Riyaseti tarafından iddianame hazırlanmıştır.⁴⁹⁷

Yargılamada cemiyetin kâtibi olan Osman Bey ile muhbir yüzleştirilmiş ve birbirlerini tanıdıkları görülmüştür. Fakat cemiyetin kâtibinin gerçek ismi Sadık iken kendisini Osman olarak tanıttığı anlaşılmıştır.⁴⁹⁸ Damad Mahmud Celaleddin Paşa'nın adamlarından olduğu bilinen Ali Ağa yapılan sorgulamasında Vidinli Yusuf'un söylediklerinin doğru olmadığını dile getirmiş,⁴⁹⁹ Yusuf Efendi ise tanıdığı Ali Ağa'nın o kişi olmadığını Divan-ı Harb'e belirtmiştir.⁵⁰⁰

Yargılama sonucunda, Mahmud Celaleddin Paşa'nın kötü işlere teşebbüs ettiği Divan-ı Harb tarafından anlaşılmış, kendisiyle aynı fikirde olan ve cemiyete üye olan Hayrullah, Ahmed Hulusi, Said ve Siret Efendiler ve Haydar Molla, Mustafa Paşazade Mehmed, Rauf, Hurşid ve Nusret Paşalar ve Ankara Valisi Hurşid Bey'in sürgün edilmesine karar verilmiştir.⁵⁰¹

⁴⁹⁵BOA, Y. PRK. BŞK, nr. 1/69.

⁴⁹⁶BOA, Y. PRK. BŞK, nr. 1/69.

⁴⁹⁷BOA, Y. EE, nr. 19/41., Y.EE, nr. 85/7., Y.EE.d, nr. 995.

⁴⁹⁸BOA, Y. EE, nr. 19/41., Y. EE, nr. 85/7.

⁴⁹⁹BOA, Y. EE, nr. 85/3.

⁵⁰⁰BOA, Y. EE, nr. 85/4.

⁵⁰¹BOA, Y. EE, nr. 85/1., Y. EE, nr. 85/2.

3.2.3. İhtilalci Asker Cemiyeti'nin Suikast Girişimi

Jön Türkler'den Ahmet Bedevi Kuran'ın yazdıklarına göre, Kuleli Askeri Lisesi'nin öğrencileri “İhtilalci Asker Cemiyeti”ni kurmuşlar, Yıldız'a suikast için doktor veya hizmetli kılığında bazı subayları görevlendirmişlerdir. Bunlar iki defa suikast girişimde bulunmuşlar fakat başarılı olamamışlardır.⁵⁰²

3.2.4. İttihat ve Terakki'nin Suikast Planı

İttihat ve Terakki üyelerinden bazı kişiler Kazım Karabekir'in evinde yaptığı bir toplantıda Padişah'a suikast planlamıştır. Enver Paşa, cuma selamlığında suikast yapılmasının imkânsız olduğunu düşünerek Hırka-i Şerif ziyaretinin uygun bir zaman dilimi olacağını, suikastı kendisinin gerçekleştirebileceğini söylemiştir.⁵⁰³ Bunun için Beşiktaş'ta bir ev kiralanmasına karar verilmiştir. Fakat söz konusu bölgedeevlerin çoğu II. Abdülhamid'in hizmetkârlarının olduğu için uygun bir ev bulunamamıştır. Bu yüzden cemiyet içinden Topçu Binbaşı Nahit Bey'in evi, caddeye baktığı için kullanılabileceği düşünülmüştür. Fakat bu plandan daha sonra vazgeçilmiştir.⁵⁰⁴

3.2.5. Damat Mahmud Paşa'nın Suikast Planı

Önce Padişah'a hizmet edip sonrasında ona muhalif olan kişilerin de suikast planlarına karıştıkları görülmüş ya da iddia edilmiştir. Nitekim Damat Mahmud Paşa saray hizmetinde iken oğlu ile birlikte Avrupa'ya kaçmış, burada padişahın aleyhinde çalışmalarda bulunmuştur. 1902 yılında ortaya çıkarılan plana göre firari Damat Paşa, Hoca Kadri Efendi ve Siret Bey birleşerek Yıldız Sarayı'na bomba döşeyip padişaha suikast düzenleyeceklerdi. Siret Bey dinamitleri almak için Avrupa'ya gitmişti. Bu üçlünün suikastı resmî evraklarla desteklenmiştir. Damad Mahmud Paşa “*Enternasyonel*” gazetesine kendi ismiyle yazdığı bir yazıda padişaha karşı ağır sözler sarf etmiş, yine Mahmud Paşa imzasıyla “*Ermenilere Acık Mektup*” başlığıyla neşrettiği yazısında Ermenileri isyana teşvik etmiştir. Bu deliller ışığında Damad

⁵⁰²Kuran, *a.g.e.*, 1946, s.235.

⁵⁰³Karabekir, *a.g.e.*, s. 137.

⁵⁰⁴Karabekir, *a.g.e.*, s. 173.

Mahmud Paşa, Hoca Kadri Efendi ve Siret Bey'in Ceza Kanununu 55. maddesi gereğince idam edilmelerine karar verilmiştir.⁵⁰⁵

3.2.6. Damad Ahmed Zülkifl Paşa'nın İhbarı

Damad Ahmed Zülkifl Paşa, 1 Kasım 1906 tarihinde Padişah'a sunduğu bir arizada, Şehzade Reşad Efendi ve ona tabi olanların kendisini öldürmek için Harem-i Şerif dairesine bir kadının⁵⁰⁶ gönderileceğini söylemiştir.⁵⁰⁷ Bu ariza üzerine bir araştırma yapıp yapılmadığı hakkında bir evraka rastlanmamıştır.

3.2.7. Ermeni ve Bulgar Komitelerinin Ortak Suikast Planları

Bulgaristan Komiserliği Baş Kâtibi Niyazi Bey'e 24 Şubat 1896'da gelen Mösyö Stanbulof, güvenli kaynaklardan aldığı belirttiği bilgiye göre; İngiltere'nin verdiği talimat ile Dersaadet'teki Ermeni komiteleri Ramazan'ın 15. günü II. Abdülhamid'e Hırka-i Saadet ziyareti esnasında bir suikast düzenleyeceğini bildirmiştir. Bu kişilerin kim olduğu sorulduğunda bilmediğini, sadece bir suikast düzenleneceğinden haberdar olduğunu söylemiştir. Verilen bu ifade çok yüzeysel bulunmuş, yine de konu hemen araştırılmaya başlanmıştır.⁵⁰⁸ Buna benzer bir ihbar da şu şekildedir. Ermenilerin en büyük lideri olan Açmiyazin Katagikosu Kırımian Efendi'nin tahrik ve teşvikiyle II. Abdülhamid'e selamlık resminde suikast için Rusya'dan Dersaadet'e bazı kişilerin hareket edeceği ihbar edilmiştir. Polis kontrolünden kurtulmak için de tedbiren ya Varna'dan ya da Edirne üzerinden ülkeye girmeyi planlamışlardır. Muhtemel suikastçılardan biri olan Çekiç Artin'in⁵⁰⁹ görüldüğü yerde kontrol edilmesi gerektiği bildirilmiştir.⁵¹⁰

1906 yılında Bulgaristan Haricîye Nazırı Savok'un müsaadesiyle Rilsak Manastırı'nda Ermeni Askeri İhtilalcı Mektebi kurulmuştur. Ermeni ihtilalında

⁵⁰⁵BOA, Y. PRK. AZN, nr. 22/56.

⁵⁰⁶20 ila 30 yaşlarında, orta boylu, narin yapılı, koyu siyah saçlı, kara gözlüdür. Saraya girerken dikkat çekmemek için büyük bir aile refakat edecektir. Bkz. BOA, Y. EE, nr. 15/112.

⁵⁰⁷BOA, Y. EE, nr. 15/113.

⁵⁰⁸BOA, Y. PRK. BŞK, nr. 45/40, HR. SFR.(04), nr. 388/76.

⁵⁰⁹Orta boylu, şişman denecek kadar etine dolgun, ela gözlü, ablak çehreli ve 45-50'li yaşlardadır. BOA, Y. PRK. UM, nr. 35/94.

⁵¹⁰BOA, Y. PRK. UM, nr. 35/94.

kullanılacak ve Padişah'a suikast düzenleyecek 50 Ermeni eğitime alınmıştır. Bu kişilerin başına da Ermeni milletinden olan 2 Bulgar zabıt tayin edilmiştir. Bunlardan biri Yanof diğeri Kaptan Bogos Bogosyan'dır.⁵¹¹ Mart 1906'da mektep, Radomir civarında bulunan başka bir manastıra nakledilmiş, eğitime buradan devam edilmiştir.⁵¹²

25 Mayıs 1906'da gelen bir jurnalde Bulgaristan'daki Ermeni ve Bulgar komitelerinin birlikte hareket ederek Sultan Abdülhamid'e bir namaz esnasında suikast yapmayı planladıkları bildirilmiştir. Suikastın amacı sadece Sultan'ı öldürmek değil aynı zamanda Yeni Camii, Ayasofya ve Fatih camilerinde halkın namaz kıldığı esnada büyük bir patlama da gerçekleştirmektir. Böylece kolay bir şekilde karışıklık çıkartılarak Müslüman ve Hıristiyanların birbirini öldürmesi amaçlanmıştır. Bu karışıklık bahane edilerek ecnebi devletlerin müdahalesi kolaylaşacaktır. Suikastın sorunsuz bir şekilde uygulanması için selamlık resminde görevli polis ve hafiyelerden bazılarını kendi taraflarına çekmişlerdir.⁵¹³

Ermeni ve Bulgar fesad grubunun yegâne amacı II. Abdülhamid'i öldürmektir.⁵¹⁴ Bunun için Nisan 1908'de yine selamlık resmi esnasında Padişah'a suikast planlamışlar,⁵¹⁵ görev için Agop Naremyan⁵¹⁶ isimli bir Ermeni'yi seçmişlerdir. Bu kişi Alman gibi sarışın olduğu için selamlık resmine katıldığında kendisinden şüphelenilmeyeceği düşünülmüştür. Şüphelerin tamamen ortadan kaldırılması için Naremyan'dan Almanca konuşması da istenmiştir. Bu şekilde kendisinin bir Ermeni olduğu anlaşılmayacak ve selamlık resminde yapılan kontrollerden daha kolay kurtulacaktır. Naremyan, 10 Mart 1908 tarihinde Berlin'den Filibe'ye uğrayarak Sofya'ya gelmiştir.⁵¹⁷ Filibe'de Bulgar fesadından Lapof ile görüşmüş ve yanına refakatçi olarak Ermeni Sarkiz Hüma⁵¹⁸ ve Bulgar İlya

⁵¹¹Makedonya on dördüncü alayında hizmet etmektedir. BOA, Y. PRK. TKM, nr. 49/77.

⁵¹²BOA, Y. PRK. TKM, nr. 49/77.

⁵¹³BOA, ZB, nr. 590/13.

⁵¹⁴BOA, TFR. I.SFR, nr. 3/215.

⁵¹⁵BOA, HR. SFR.04, nr. 243/41.

⁵¹⁶26 yaşındadır. Koyu kumral ve aşağıya düşük az bıyıklı bir kişidir. Kendisine verilen Avusturya pasaportunda ismi Johans Kolb'tür. Bkz. BOA, HR. SYS, nr. 2789/31.

⁵¹⁷BOA, HR. SFR.04, nr. 245/2.

⁵¹⁸Kara bıyık, siyah gözlü ve orta boyludur. Bkz. BOA, A.}MTZ (04), nr. 167/29.

Gorçef⁵¹⁹ verilmiştir.⁵²⁰ Sofya’da 10 gün kaldıktan sonra 16 Nisan 1908’de bir Bulgar vapuruyla Dersaadet’e yola çıktıkları anlaşılmıştır.⁵²¹ Bu şahısların Memalik-i Şahane’ye girdikleri anda tutuklanmaları için tayin edilen memurun elinde bulunan belgede üç yerde “Ahmed” ismi yazılı olacağı ve onun gösterdiği kişinin tutuklanması istenmiştir. Fakat ülkeye bu pasaportla bir kişi gelmemiş ve fiili olarak bir suikast saldırısı da gerçekleşmemiştir.⁵²² Suikastın daha önceden öğrenilip önlem alınması sonucu suikastçılar vazgeçmiş olabilir.

3.3. Asılsız Suikast İhbarları

II. Abdülhamid istihbarat teşkilatını gevşeteceğini düşünerek yalan jurnal verenleri cezalandırmadığından,⁵²³ bu durum teşkilata gereksiz bir iş yükü oluşturmıştır. Nitekim 6 Ekim 1899 tarihinde Cenevre Başşehbenderliği’nin gönderdiği jurnal bu duruma örnek teşkil eder. İki Fransız şehbenderliğe gelerek Doktor Lardi ve Nuri Ahmed’in Sultan’a bir suikast düzenleyeceklerini ihbar etmiştir.⁵²⁴ Yapılan tahkikatta, iki Fransız’dan biri ile yüzleştirilen Doktro Lardi’nin ifadesi alınmış, verdiği ifadede kendisini suikast ile suçlayan bu şahısların para koparmak isteyen birer serseri olduklarını ve kendisinin asla ecnebi bir hükümdar aleyhinde çalışmadığını belirtmiştir. Tahkikat sonunda Doktor Lardi’nin belirttiği gibi böyle bir durumun olmadığı ortaya çıkmıştır.⁵²⁵ Fakat jurnalı veren kişiler hakkında bir işlem yapılmamıştır. Bu durum maddi kazanç elde etmek için istihbarat servisine yalan jurnal veren kişilerin sadece Osmanlı tebaasından değil farklı milletlerden olduğunu da göstermektedir.

Cuma, bayram ve Hırka-i Saadet alayları Padişah’tan ihsan almak isteyen jurnalciler için önemli bir fırsat olmuştur. Köprünün altında bombalar bulunduğu,

⁵¹⁹26 yaşındadır. Ter bıyıklı ve siyah saçlıdır. Bkz. BOA, A.}MTZ. (04), nr. 167/29.

⁵²⁰BOA, A.}MTZ. (04), nr. 167/29., DH. TMIK. M, nr. 272/69.

⁵²¹BOA, A.}MTZ. (04), nr. 166/55.

⁵²²BOA, DH. TMIK. M, nr. 270/86., ZB, nr. 618/114.

⁵²³Kocabaş, *a.g.e.*, s. 123.

⁵²⁴BOA, HR. SYS, nr. 1762/56.

⁵²⁵BOA, HR. SYS, nr. 1762/58.

Dolmabahçe Sarayı'nın kubbesinin çatlak olduğu gibi asılsız jurnaller Padişah'ın endişesinin artırmasına ve daha çok önlem alınmasına sebep olmuştur.⁵²⁶

3.3.1. Kaptan Narni'nin İhbarı

Kaptan Narni, 1879 tarihinde Roma Sefareti'ne, Padişah'a bir ihtilal ile suikast düzenlemek için gizli bir cemiyetin kurulduğunu bildiren üç mektup göndermiştir. Bu mektupların ikisini Napoli'den, birini ise Nola'dan göndermiştir. Gönderdiği mektupta, çıkacak ihtilal için 400 kişinin hazır bulunduğunu ve Ekim ayında Dersaadet'e 8 sandık rovelver gönderildiğini yazmıştır. Narni ayrıca vereceği ifadeler ile komitenin açığa çıkacağı garantisini de vermiştir. Narni'ye, güvenilir bir adam olduğunu kanıtlamak şartıyla bildiklerini anlatması için Dersaadet'e gelmesi teklif edilmiştir. Bu teklif üzerine, İstanbul'daki komite üyeleri tarafından tanınıp kendisine de suikast düzenleneceğinden korktuğunu belirterek kendisinin ve ailesinin hayatının teminatı ile yol masrafları için 300 frank talep etmiştir. Roma Sefiri Narni'ye güvenmeyerek, tahkikatının önce kendileri tarafından yapılmasının gereksiz masrafi önleyeceğini dile getirmiş, Narni ve ailesi sefaret tarafından koruma altına alınmıştır. Bu sebeplerden dolayı Narni'nin Napoli'de kalmasının daha uygun olacağı, gerekirse vapur ile Dersaadet'e getirileceği bildirilmiştir.

Tahkikatın⁵²⁷ daha ayrıntılı yapılması için Atina Maslahatgüzarı Tevfik Bey, Kaptan Narni'nin Atina'ya getirilmesi istemiş ve Napoli'ye bir ekip göndermiştir. Kendini gizlemek için eldiven ve gözlük kullanan Kaptan Narni, sakallı, kara gözlü, sert bakışlı, orta boylu, tıknaz ve kendi söylediğine göre her sabah kiliseye giden dindar birisiydi. Narni, İtalyanca konuştuğu için bu dile vakıf olan David Efendi ifade almakla görevlendirilmiştir. Yapılan görüşmede İstanbul'a gitmesi için ısrar edilmiş, hiç kimseye tesadüf etmeyeceği konusunda garanti verilmiştir.

Komite ile ilgili verdiği ilk ayrıntılı ifadeye göre cemiyet'in merkezî Triyeste, cemiyetin lideri Kont Andersi'dir. Kâtibi ise Kuvel namında bir kişidir. Bu kişiler, cemiyetin iki önemli ismidir. Dersaadet'te ikisi miralay olmak üzere 4 üye daha

⁵²⁶Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 60.

⁵²⁷Bu konu hakkındaki incelemeler Sadrazam Küçük Said Paşa ve Haricîye Nazırı Sava Paşa zamanında yapıldı.

bulunmaktadır. Bu üyeler Deli Jorji, Petras, Yanko ve ismini bilmediği bir kişidir. Bu üyelere bazıları zabıta ve memurlar ile görüşen kişilerdir.

Kaptan Narni'ye komite üyelerini, Galata'daki Deli Jorji ismindeki taciri, iki miralay ve komite ile ilişkisi olan memurları, en ince ayrıntısına kadar nereden bildiği sorulduğunda Gizmatı⁵²⁸ ismindeki arkadaşı aracılığıyla cemiyetin lideri olan Andrasi ile tanıştığı ve bu şekilde her şeyi bildiğini ifade etmiştir.

Andrasi, bundan altı ay önce çalıştığı işinden Türkiye'ye gelip ihtilali yönetmek için ayrılmış, ihtilal bittikten sonra yine Avusturya'ya dönerek iş başı yapmayı planlamıştır. Komite, ihtilalin çıkaracağı karışıklıklardan faydalanarak arzu ettikleri bölgeleri ele geçirmek isteyen Avusturya ve Yunanistan tarafından desteklenmiştir.

Rövalasi namında bir adamın liderlik yaptığı 200 Avusturyalıdan oluşan "fesad grubu" bu iş için 4 aydan beri İstanbul'dadır. Avusturya'dan destek alan bu kişi aynı zamanda Yunanistan ile de işbirliği yapmıştır. Yunanistan da fırsattan istifade ihtilal başlar başlamaz Osmanlı Devleti'nden almak istediği yerleri kuşatmaya başlayacaktır.

Narni, Deli Jorji'yi⁵²⁹ ise ele geçirdiği bir mektuptan öğrenmiştir. Bu mektuba göre Jorji, Dersaadet'te Viroda Sokağı'nda Zabtiye Karakolu'nun yanında ve yokuştaki üçüncü mağazada Yanko ile birlikte ikamet etmektedir. Komite üyelerinden Petras⁵³⁰ ise boğazda ismini bilmediği bir paşanın konağında oturmaktadır. İşin içinde olan miralay ve memurlar hakkında kati bir bilgi veremeyeceğini fakat aldığı bilgilere göre bir memur, eski mâbeyn-i hümayun kâtiplerinden olup daha önce zabıta tarafından tutuklanmıştır. Bununla birlikte komiteye üye olan iki kişi de Pire'dedir.⁵³¹ Bu kişilerden biri kendisi gibi hayatının

⁵²⁸Kaptan Narni'nin verdiği ifadede kısa boylu, kumral, uzun sakallı, mavi gözlü ve Almanya tebaasından olan bir şahıs. BOA, Y. A. HUS, nr. 162/96.

⁵²⁹Kaptan Narni'nin verdiği ifadede bu şahıs uzun boylu, kısa kumral sakallı, mavi gözlü ve Osmanlı tebaasındandır. Bkz. BOA, Y. A. HUS, nr. 162/96.

⁵³⁰Petras orta boylu, siyah saçlı, ela gözlü, kır sakallı Yunan tebaasından olan bir şahıstır. Bkz. BOA, Y. A. HUS, nr. 162/96.

⁵³¹Yunanistan'da bir şehir.

tehlikeye gireceğini düşünerek korkup saklanmış, diğer kişinin ise nerede olduğu bilmemektedir.

İfadesinden sonra Kaptan Narni'den, İstanbul'a gidip komite üyelerini bulmak için yardım istendiğinde; bunun kolay bir iş olduğunu fakat daha fazla bilgi için kendisine para verilmesi talep etmiştir. Eğer para verilemezse en azından küçük bir memuriyet tahsisıyla rahatlığının sağlanmasını talep etmiş, daha önemli bilgiler için ise İstanbul'da üst makamlardan insanların gelmesini istemiştir.

Komiteye sızmak konusunda ise bir polis memurunu üyelerle tanıştırabileceğini iddia etmiş, bunu nasıl yapacağı sorulduğunda ihtilalin sadece Dersaadet'te meydana gelmeyeceğini, ihtilalle eş zamanlı olarak Romanya, Bulgaristan, Şark-i Rumeli'de de bir ayaklanmanın olacağını ifade etmiştir. Polis memurunu da Romanya'da faaliyet gösterebilecek bir kişi olarak tanıtacağını söylemiştir.

Kaptan ile ikinci defa görüşüldüğünde çekingen tavırları ile dikkati çekmiştir. Dersaadet ve Pire'de bulunan komite azalarını göstermekten kaçınmış, Deli Jorji'nin mağazasının adresinde araştırma yapılmamasını istemiş, Israrla Dersaadet'e gitmesi istendiğinde böyle bir yardımı yapamayacağını, arkadaşı Gizman ile Atina'ya gelirken Pire'de tesadüf ettiğini, yine buna benzer bir tesadüfün İstanbul'da da meydana gelmesinden korktuğunu belirtmiştir.

Komite üyeleri ile bir polis memurunu ne zaman tanıştıracığı sorulduğunda bu konuyu daha sonra düşündüğünü, şayet böyle bir şey yaparsa kendini ve yanındaki kişiyitehlikeye atacağını söylemiştir. Amaona göre Pire'ye gidip kahvehanede komite üyelerini uzaktan ve gizlice gösterebilirse, onlara yanaşarak ihtilal ile ilgili konuşulur ve padişah hakkında kin ve nefret içeren sözler söylenirböylece itimatları kazanılır ve rahat bir şekilde içlerine girilebilirdi.

Narni, Atina'da verdiği ifadeden sonra memleketine dönmek istemiş fakat David Efendi İstanbul'dan gelecek talimata göre hareket etmesinin daha doğru olacağını ifade etmiştir. Narni, bunun üzerine otel ve dönüş masrafları için 300 frank talep etmiş, bu talep yerine getirilmezse bilgi vermeyeceğini söylemiştir.

David Efendi, bu adamın ifadelerinin çelişkili olduğunu ve kendisinin de bu adama inanmadığını fakat mühim bir konu olduğu için araştırılmasının iyi olacağını Dersaadet'e bildirmiştir. İstanbul'da yapılan tahkikat sonucunda Narni'nin tarif ettiği adreste Deli Jorji'nin mağazası bulunamamış, hatta Deli Jorji ismine bile rastlanmamıştır. Komite üyelerinden olduğu iddia edilen 2 miralay ile ilgili ise herhangi bir isim veya ayrıntılı bilgi alınamamıştır. Narni, sürekli bir şey kazanmak amacıyla bilgi vermemiş, emekli maaşının yeterli olduğunu belirtmesine rağmen her görüşmeden sonra kendi ve ailesi için para istemiştir. Ödeme yapılmayınca da bilgi vermekten kaçmıştır.

Sonuç olarak tedbirli olmak adına titiz bir çalışma yapılmış, yapılan araştırmalarda böyle bir cemiyetin olmadığı, her şeyin uydurma olduğu anlaşılmıştır.⁵³² Bir yıl sonra yine aynı kişi bu sefer Viyana Sefareti'ne gelerek Padişah'a 1880 yılının Mart ayında bir suikast düzenleneceğini bildirmiştir. Kendisinin bir yıl önce de bu tarz bir ihbar yaptığı bilinmesine rağmen önemli bir konu olduğu için yine yol masrafları karşılanarak yarı yoldan dönmek şartıyla İstanbul'a gelirse kendisine ihsanda bulunulacağı belirtilmiştir.⁵³³ Yapılan ilk tahkikatta uydurma bir ihbar olduğu anlaşılrsa da tedbir elden bırakılmamış ve gerekli önlemler alınmıştır.

3.3.2. İsimsiz Bir İhbar

Bu tarz ihbarlar sefaret ve şehbenderliklere sıklıkla gelmiş, bu ihbarların tahkikatı için çaba sarf edilmiştir. Her ne kadar para koparmak amaçlı olduğu anlaşılrsa da dönemin bulunduğu şartlar ve padişahın hassasiyeti sebebiyle tedbiri elden bırakmamak için hiçbir ihbar göz ardı edilmemiştir. Benzer senaryolara sahip olan bu ihbarlar karşılığında ihsanda bulunulması, aksi halde bilgi verilmeyeceği dile getirilmiştir. Örneğin; Newyork Şehbenderliği'ne giden bir şahıs, Boston'da Ermeni, Türk ve Yahudilerden oluşan bir cemiyetin 4 lideriyle birlikte Dersaadet'e giderek Padişah'a suikast düzenleyeceğini bildirmiştir. İsimleri istendiğinde, bilmekle beraber Dersaadet'e kendi isimleriyle girmeyeceklerini eğer İstanbul'a kendisi

⁵³²BOA, Y. A. HUS, nr. 162/96.

⁵³³BOA, Y. A. HUS, nr. 163/107.

götürülürse bu üyeleri yakalatabileceğini söylemiştir. Bu ihbarı yapan şahsın şehbenderliğe her gelişinde para istemesi, verdiği bilgilerin açık olmaması güvenilsizliği arttırmış, fakat Ermenilerin böyle bir girişimde bulunabileceği düşünülerek konu araştırılmaya devam edilmiştir.⁵³⁴

3.3.3. Ahmed Hulusi Bey'in İhbarı

Bazı ihbarlar ise daha inandırıcı olması ve gerekli itibarı görmesi amacıyla önemli kişiler aracılığıyla Yıldız Sarayı'na bildirilmiştir. Örneğin kendi bilgisi olmadığı halde Çerkez İbrahim Bey'den aldığı bilgileri aktaran Şehremaneti Meclis azalarından Ahmed Hulusi Bey'in verdiği bilgiler oldukça dikkat çekicidir. Verilen jurnalde; eski Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın damadı olan Mahmud Bey tarafından bir cemiyet kurulmuş, Padişah'a cuma selamlığında bir suikast düzenleyerek Çerkez hükümeti kurmayı amaçlamıştır.

Suikast için Hüseyin adında bir kişi görevlendirilmiş fakat bu kişi görevi kabul etmediğinden öldürülmüştü. Hatta Mahmud Bey öldüren kişilerin ceza almaması adına İzmir Adliyesi memurlarına verilmek üzere İzmir Tabur Ağasına 250 altın vermiş ve hemen yerine suikast için yeni birini aramaya başlamış, sonunda da Eskişehirli Ahmed adlı kişi suikast için görevlendirilmişti.

Ahmed Hulusi Bey, bütün bilgileri Çerkez İbrahim Bey'den ve kısmi olarak Mâbeyn-i Hümayun doktorlarından Yusuf Zeki Bey'den aldığını dile getirmiş ve verilen jurnal üzerine hemen bir soruşturma başlatılmıştır.

Suikastı yapacağı iddia edilen Eskişehirli Ahmed hakkında Eskişehir kaymakamlığında yapılan tahkikatta, bir ara İstanbul'a geldiği sonra yeniden köyüne döndüğü anlaşılmıştır. Şahsın aynı zamanda akli dengesinin yerinde olmadığı cinnet halinde bulunduğu anlaşılmış, Ahmed'in bimarhanede tedavi altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Tahkikat sonunda ihbarın asılsız olduğu ve tamamen uydurulduğu anlaşılmıştır.⁵³⁵

⁵³⁴BOA, Y. PRK. EŞA, nr. 28/58.

⁵³⁵BOA, Y. PRK. UM, nr. 16/19.

Zabıta Müdürü Tevfik Bey, neden böyle bir jurnal verildiğini araştırdığında, İbrahim Bey'in Mahmud Bey'in karısı olan Fatma Hanım'ın Mısır'da vekillerinden biri olduğunu tespit etmiştir. Çerkez İbrahim'in görevini yerine getirirken haksız paralar kazandığı tespit edilmiş ve Fatma Hanım tarafından kendisine dava açılmıştır. İbrahim Bey, davadan yakasını kurtarmak ve zimmetine geçirdiği paraları kurtarmak için Fatma Hanım'a böyle bir iftira atmıştır. Kurguladığı senaryoyu acele bir şekilde Ahmed Hulusi Bey'e gelerek aktarmış hatta bu olay ortaya çıkarılamaz ise bütün mesuliyetin kendisine ait olacağını da söylemiştir. Böylece kurguladığı planın daha inandırıcı olacağını düşünmüştür.

Ahmed Hulusi Bey'in bu senaryoya inanıp İstanbul'a iletmesinde daha önce verdiği jurnaller için iki defa 50'şer ve bir defa 30'ar lira ihsan almış olması etkilidir. Daha önce olduğu gibi bu işten de bir ihsan kapacağını düşünerek bu journalı İbrahim Bey'den aldığını belirterek İstanbul'a bildirmiştir.

Tahkikat neticesinde iddiaların asılsız olduğu anlaşılmış ve Ahmed Hulusi Bey ile Doktor Yusuf Zeki Bey serbest bırakılırken, İbrahim Bey bir ay tutuklu kaldıktan sonra kendisine merhamet edilmesini isteyerek kefaletle özgürlüğüne kavuşmuştur.⁵³⁶

3.3.4. Madam Yoka'nın İhbarı

Bazı ihbarcılar ise çıkarları çatıştığı kişileri Padişah'a suikast düzenlemekle suçlamıştır. Böylece o kişilerin devlet nezdinde itibarlarını sarsarak kendi çıkarlarını korumayı hedeflemişlerdir. Haçador⁵³⁷ ile Madam Yoka Miliç,⁵³⁸ bir simli kurşun madeni imtiyazına ortak olmuşlar ancak bir süre sonra aralarında maden imtiyaz hisselerinden yüzde beşinin Yüzbaşı Ahmed'e Haçador tarafından verilmesiyle

⁵³⁶BOA, Y.PRK. AZJ, nr. 17/6.

⁵³⁷Grekor oğlu Haçador Elazığ'ın Bahçecik nahiyesinde doğmuştur. 60 yaşında olup Osmanlı Devleti'ne mensup bir Ermeni vatandaştır. 3 erkek 2 kız çocuğu olmakla birlikte eşi 2 sene önce vefat etmiştir. Oğullarından biri Bahçecikte okula giderken diğer 2 oğlu tamburculuk yapmaktadır. Bkz. BOA, Y. PRK. ZB, nr. 9/33.

⁵³⁸Aslen Karadağlı olup 23 sene önce İstanbul'a gelmiş ve Beyoğlu'na yerleşmiştir. 40 yaşında olan Madam'ın eşi Mösyö Filip olup 22 sene önce vefat etmiştir. Anlattıklarına göre ölüm sebebi Osmanlı'ya açık bir şekilde sadakat ve hizmet etmesinden dolayı Karadağ'da idam edilmiştir. Bkz. BOA, Y. PRK. ZB, nr. 9/33.

anlaşmazlık çıkmıştır. Bu nedenle imtiyazın kime verileceği konusunda dava açılmıştır. Dava devam ederken Madam Yoka, Haçador ile ilgili bir ihbarda bulunmuştur. Madam daha önce Haçador'u tanımadığını ve dört buçuk sene önce arkadaşı Luka aracılığıyla tanışıp maden imtiyazına ortak olduğunu söylemiştir. Üç sene önce ise Haçador'un başına sacdan yapılmış bir şapka ile etrafı fişek dşeli bir şekilde cuma selamlığına giderek padişahın teşrif etmesiyle fişekleri ateşleyeceğini söylediğini ifade etmiştir. Bu durumu Mâbeyn-i Hümayun memurlarından Kadri Bey'e ihbar etmiş ve o tarihten sonra her cuma Haçador'un suikast yapabileceğini düşündüğü ve onu engellemek için her selamlığa katıldığını iddia etmiştir.

Bu arada dört yıl önce farklı milletlerden ve Mâbeyn-i Hümayun memurlarından bazı kişilerin üye olduğu bir cemiyet oluşturulduğunu belirtmek gerekir. Padişah'a muhalif kişilerin evlerine bomba ve sahte evrak koyulan kişiler Padişah'a suikast hazırlığında gibi gösterilmiş ve istedikleri paraları vermezlerse ihbar etmekle tehdit edilmiştir.

Bununla alakalı olarak Beyoğlu'nda bir mağazada şantajlarda kullanmak için birçok bomba ve silah saklanmış, aynı mağazaya İstanbul'da cinayet işlemek üzere Rusya'dan Haçador'un akrabalarından bir şahıs gelmiştir. Durum, Mâbeyn-i Hümayun memurlarından Kadri Bey'e bildirilmiş ve araştırma için Yüzbaşı Ahmed Efendi görevlendirilmiştir. Ahmed Efendi'ye kontrol için mağazanın tam karşısında bir yer ile birlikte yanına yardımcıları tahsis edilmiştir. İlk gece 03.50'den sabah 08.00'a kadar mağazaya 9 kişi girmiş ve orada kalmış; ertesi gece bir iki kişinin refakatiyle bu kişiler mağazadan çıkmıştır. Üçüncü gün sonunda, mağaza gözetlemesi bırakılmış ve durum sonuçlandırılmadan yarıda bırakılmıştır.

Madam Yoka'nun verdiği ifade ile birlikte hemen soruşturma başlatılmıştır. Haçador'un alınan ifadesinde İstanbul'a sekiz sene önce geldiğini ve geliş sebebinin de şu an işlettikleri maden imtiyazını almak için olduğunu belirtmiş ve Madam Yoka'nın iddialarına şu şekilde cevap vermiştir. Sacdan yapılmış etrafı hasırla çevrili içi fişek dolu bir şapka ile selamlık resmine gideceğini, Padişah'ın yanına yaklaşp fişekleri patlatmadan şapkasındaki fişekleri göstereceğini dikkat çektikten sonra kendisine ihsanda bulunmasını isteyeceğini şaka olarak söylediğini, hiçbir şekilde

gerçekliğinin olmadığını ve Madam Yoka'nın amacının maden imtiyazından faydalanmasını engellemek olduğunu ifade etmiştir.

Alınan ifadeler ve yapılan tahkikat sonucunda Haçador'un üç sene önce şapkasına fişek koyarak Padişah'ın cuma selamlığına gelişi esnasında patlatacağını söylediğini, Yoka Miliç ile birlikte yanlarında bulunan beş kişi de doğrulamıştır. Yapılan tahkikat sonucunda, olayın o zamana kadar gerçekleşmemiş olması göz önünde bulundurularak Haçador'un bunu etrafındakileri etkilemek için söylediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yoka'nın cemiyet ile ilgili söyledikleri araştırıldığında o güne kadar şantajla hiç kimsenin parasının alınmaması, böyle bir cemiyetin hiçbir zaman var olmadığı düşüncesini güçlendirmiştir.

Madam Yoka'nın Haçador için söylediklerinin temelinde ona zarar vermek ve maden imtiyazından faydalanmasını önlemek vardır. Cemiyet ile ilgili söylediklerinin temelinde ise maden imtiyazının alınmasında Haçador'a yardım eden ve imtiyazda hissesi bulunan Ahmed Paşa'yı karalamak vardır.⁵³⁹

3.3.5. Şaban Efendi'nin İhbarı

Yapılan bazı suikast ihbarlarının isesebebi anlaşılamamıştır. İhbarlar gerçek sorunlarla birleştirilip sunulduğu için Mâbeyn-i Hümayun tarafından en ince ayırıtısına kadar araştırılmıştır. Kastamonu'ya sürülen Arnavutların kontrolünden sorumlu Şaban Efendi 20 Şubat 1904'te saat 01.30'da gönderdiği jurnalde, önceki akşam nöbetçi olan Kastamonu Redif Süvari Yüzbaşı Nuri Paşa'ya Redif Şevket Efendi gelerek Arnavutların affedilmedikleri takdirde Dersaadet Fesli Zühaf Taburu efradıyla bayram selamlığında Padişah'a suikast tertip edeceklerini, Kuzyaka nahiye kâtibi Tahir Efendi'den duyduğunu söylemiştir. Hemen, bölgede itimat edilen Hayreddin Bey, Mülazım Şaban, Şevket, Nuri, Tahir Efendi çağırılarak ifadelerine başvuruldu. Şevket Bey jurnalın kendi bilgilerinden oluştuğunu kabul etmiş, hatta Yüzbaşı Nuri, 3 Şubat akşamı Sanayi Mektebi Kırathanesi'nde otururken Tahir

⁵³⁹BOA, Y. PRK. ZB, nr. 9/33.

Efendi yanına gelerek çok önemli bir şey söyleyeceğini beyan etmiş ve hemen oradan kalkarak daha sakin bir yere geçmişlerdir. Kastamonu'daki Arnavutlardan sorumlu bir diğer kişi olan Miralay Rıza Bey ve diğer yerlerde sorumlu olan Tabur Ağası Şerif Bey, Tahir Efendi'yi sorgulamıştır. Tahir Efendi, Arnavut taburlarının II. Abdülhamid'e suikast düzenleyeceğini söylemiş, kanıtlaması istediğinde bunu şimdilik yapamayacağını ancak Mâbeyn-i Hümayun tarafından çağrılırsa konu hakkındaki her şeyi anlatacağını belirtmiştir. Nuri Bey ise evrak ile kanıtlamadığı sürece hiçbir şey yapamayacağını belirtmiş; olayın gerçek olmadığını anlasa da soruşturmaya devam etmiştir. Soruşturma; Kastamonu, Adana ve Halep vilayetlerinde bulunan Arnavutların kontrolü için, Üsküp'teki Alaybeyi Kemal Bey, bir Şurayı Devlet memuru, yaver Binbaşı Hamis Beyve adı geçen vilayetlerdeki Arnavutlardan sorumlu alaybeyleri ile ortak bir çalışma halinde yapılmıştır.

Kastamonu'daki Arnavutlardan Hacı Rüstem, Mülazım Ahmet Ağa, Yakovalı Latif Ağa, Halil Sipahi ve Müderris Hacı Murtaza ile görüşülmüş ve bu kişiler hiçbir şekilde Padişah'a bir suikast düzenleneceğini duymadıklarını ifade etmişlerdir. Tahir Efendi, yapılan yeni bir görüşmede Arnavutların suikast girişiminde bulunacaklarını yanlışlıkla yazdığını, böyle bir şeyi hiçbir şekilde duymadığını sadece Arnavutların Kastamonu'da kalmaya devam ederlerse kendi mahallerinde bir ihtilal planladıklarını, yine Fesli Zühaf Taburu efradıyla selamlık resminde Padişah'a durumları ve istekleri hakkında maruzat vereceklerini işittiğini belirtmiştir. Çelişkili ifadeleri arasında Fesli Zühaf Taburu'nda Arnavutların akraba, ahabap veya efrattan birisi ile haberleşip haberleşmediği sorusuna karşı verdiği cevap da vardır. Tahir Efendi bu durumu bilemeyeceğini ifade etmiş ve ısrar edildikçe çelişkili ifade vermeye devam etmiştir. Tahkikat sonucunda Tahir Efendi'nin ne amaçla böyle bir ihbarda bulunduğu anlaşılamamış ve söylediklerin tamamının yalan ve uydurma olduğuna kanaat getirilmiştir.⁵⁴⁰

⁵⁴⁰BOA, Y. PRK. ASK, nr. 213/42.

3.3.6. Mehmed oğlu Şerif'in İhbarı

Hayalperest bir şekilde yazılan jurnaller daha ilk seferde fark edilmiş, yine de araştırma yapılmıştır. Gerçek olay ve kişilerden yola çıkılarak yazılan ihbarlar, gerçekleşme ihtimali yüksek olduğu için daha ayrıntılı bir araştırmaya tabi tutulmuş, gerektiğinde kişiler tutuklanmış ve önlemler alınmıştır.

Filibe'de oturan Mehmed oğlu Şerif isimli bir kişi 30 Ekim 1903'te yazdığı mektupla Filibe'den iki Bulgar'ın Padişah'a Hırka-i Şerif ziyareti esnasında suikast düzenlemek için Dersaadet'e hareket ettiklerini, eşkâlleriyle birlikte Sirkeci sevkiyatı askeriye memurlarından Hakkı ve Yakup Efendi'ye bildirmiştir.

Şerif Efendi'nin oturduğu mahallede Makedonyalı komşusunun evine bazı akşamlar başka Makedonyalıların gelmesi dikkatini çekmiş ve bir gece evin duvarına tırmanarak bu kişileri dinlemiştir. Orada bulunan dört kişinin “*Şu halde Osmanlı padişahı hayatta oldukça Makedonya işlerinde muvaffak olamayız*” diyerek bir suikast planladıklarına şahit olmuştur. Suikastı kimin yapacağına dair kura çekilmiş, kuradan İstefan ve Drogan İvanot isimleri çıkmıştır. Yanlarına da isimlerini duyamadığı iki fedai verilmiştir. Suikastı tertip edecek kişilerin Ramazan'ın sekizinci günü İstanbul'a gitmeleri ve 15. günü suikastı gerçekleştirmeleri kararlaştırılmıştır. İstanbul'da nasıl hareket edeceklerine dair uzun uzun konuştuğundan sonra ertesi gün Filibe Kurşunlu Han'daki Mirço, Yayof'un dükkânında buluşmak için sözleşmişlerdir. Bunu duyan Şerif Bey onları takip etmek için balık alma bahanesiyle arkalarına takılmış ve onları dükkânda dinlemiştir. Dün akşam konuşulan konular tekrar edilmiş, dükkân sahibi Mirço'nun kardeşinin önden İstanbul'a gitmesine hususunda anlaşılmıştır.

Şerif Efendi'nin verdiği eşkâllere uyan Bulgarlar Edirne ve İstanbul'da tutuklanmış, Necip Melhame Paşa tahkikat için Filibe'ye gitmiştir. Yapılan ilk tahkikatta mektubun yazılış tarihi ile zarftaki mührün teslim tarihi arasındaki uyumsuzluk fark edilmiş ve Şerif Efendi, Necip Paşa tarafından tekrar sorgulanmış, söylediği yalanı devam ettiremeyerek bütün gerçeği anlatmıştır. Hakkı ve Yusuf Efendi kendisinin akrabası olup bu işin çok karlı olduğunu eğer başarılı olurlarsa hepsinin sefaletten kurtulacağını söyleyerek mektubu zorla yazdırmıştır.

Necip Paşa, Şerif Efendi'den hem yazılı bir itirafname hem de bir daha böyle bir mektup yazmayacağına dair söz almış, bir miktar da para vermiştir. Hakkı ve Yakup Efendi'de memuriyetlerinden azledilmemiştir.⁵⁴¹

3.3.7. Ohannes Karabetyan'ın İhbarı

Sefaretlere yapılan dikkat çekici bir başvuru ise Ohannes Karabetyan'ındır. Bu kişi Mısır Fevkalade Komiseri Gazi Muhtar Paşa'nın imzasını taşıyan bir mektup ile sefaretleri dolaşarak, padişaha suikast planlayan 7 Ermeni'yi takip ettiğini söylemiş ve takibe devam için sefaretlerden yol parası istemiştir. Sefaretler de Muhtar Paşa'nın imzalı mektubu olduğu için bu kişiye istediği parayı vermiştir. Liverpool Şehbenderliğine söylediğine göre; Truşak Ermeni fesad komitesi üyelerinden olup biri Dersaadet ahalisinden Ohan Ayratyan⁵⁴² ve Rusyalı Garnik Gulbekyan⁵⁴³ isimli iki şahıs İskenderiye'den Marsilya'ya oradan da Dersaadet'e gitmek için harekete geçmiş ve kendisi de bu kişileri takip için görevlendirilmiştir. Marsilya'ya ulaştıktan sonra Dersaadet'e gidecek olan bu kişiler bilinmeyen bir sebeple Paris'e gitmişler, orada 2 gün kaldıktan sonra Londra'ya geçmişlerdir. Paris'te bulundukları sırada ise sefaret müsteşarına görevini bildiren Ohannes, Londra'ya gitmek için yol masrafının karşılanmasını istemiştir. Müsteşar hem yol masraflarını karşılamış hem de Londra Sefiri Peter Efendi'ye tavsiye mektubu yazmıştır. Londra'ya giden müfsitler Chimagon⁵⁴⁴, Agop Gasparyan⁵⁴⁵, Menasyan⁵⁴⁶ ve tespit edemediği dördüncü bir şahısla buluşmuşlardır. Şahıslar burada 14 yıldır Londra'da yaşayan ve komisyonculuk yapan Artin Tekeyan namında bir Ermeni ile görüşmüşler ve oradan ayrılıp Manchester'e geçmişlerdir. Ohannes Manchester'a geldiğinde burada yaşayan dostu Ermeni tüccar Damasyan isimli bir kişinin “Upper

⁵⁴¹BOA, A}MTZ(04), nr. 106/32.

⁵⁴²Ermeni olup İskenderiye'den gelmiştir. 25 yaşındadır. Uzun boylu ari renkli ve bıyıkları yeni çıkmaktadır. Ermenice, Türkçe, Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Bkz. BOA, HR. SYS, nr. 2759/68.

⁵⁴³Rus ahalisinden olup İskenderiye'den gelmiştir. 30 yaşındadır. Orta boylu, kısa sakallı, siyah saçlı ve bıyıklı, beyaz tenlidir. İngilizce, Türkçe, Rumca bilmektedir. Bkz. BOA, HR. SYS, nr. 2759/68.

⁵⁴⁴Rus ahalisinden olup Amerika'dan gelmiştir. 30 yaşındadır. Orta boylu, sakal ve bıyığı siyahtır. Türkçe, İngilizce, Fransızca, Rumca bilmektedir. Bkz. BOA, HR. SYS, nr. 2759/68.

⁵⁴⁵Osmanlı'da Ermeni vatandaşı olup Amerika'dan gelmiştir. 20 ila 30 yaş aralığındadır. Uzun boylu, saç ve bıyığı kumral ve beyaz tenlidir. Türkçe ve İngilizce bilmektedir. Bkz. BOA, HR. SYS. 2759/68.

⁵⁴⁶Osmanlı'da Ermeni vatandaşı olup Amerika'dan gelmiştir. 20 ila 30 yaş aralığındadır. Zayıf, uzun boyludur. Saç ve sakalı siyahtır. Bkz. BOA, HR. SYS, nr. 2759/68.

Brook Street” sokağında Ermeni Kilise’sinin karşısında 33 numaralı evinde 2 gün kalmış ve Manchester’de bulunan fahri şehbenderliğe giderek müfsitlerin Marsilya ve Pire üzerinden Dersaadet’e gideceklerini ve kendisine Marsilya’ya gidecek kadar yol parası talep etmiştir. Şehbender elinde Muhtar Paşa’nın mührüyle yazılmış mektuptan başka bir evrak olmadığı için bu parayı vermek istememiş, Londra Sefareti’nden bu kişi hakkında bilgi isteyerek⁵⁴⁷ Ohannes’e beklemesini söylemiştir. Bundan birkaç gün sonra Liverpool Sefareti’ne gelen Ohannes, müfsitlerin Dersaadet’te veya Osmanlı limanlarının birinde ya Yunan ya da İngilizlere ait bir vapurda olduklarını, suikastçılar karaya inerse padişah aleyhinde faaliyette bulunacaklarını iddia etmiştir. Buna Ramazan-ı Şerif’in 15. günü Hırka-i Saadet ziyaretinde Padişah’a suikastta kullanmak için bir takım top ve malzeme içeren 8 sandığın Pire’ye gönderildiğini, Tokatlıyan ve Ramasyan isimli kişilerle iş birliği yapıldığını ilave etmiştir. Verdiği ifadeden sonra Liverpool’dan Paris’e kadar olan masraflarını karşılayacak kadar para verilmiştir.⁵⁴⁸ Karebatyan’ınverdiği isimler üzerine Yunanistan’da araştırılmaya başlanmış, fakat bu kişiler Yunanistan’da tespit edilememiş ve İstanbul’a gittiklerine ihtimal vermişlerdir.⁵⁴⁹

Manchester’e arkadaşının yanına dönen Ohannes Paris, Marsilya ve Pire yoluyla Dersaadet’e gideceği belirtmişse de, gitmeyerek⁵⁵⁰ yol parasını aldıktan sonra Liverpool’dan ayrılmayıp gezip dolaşmıştır.⁵⁵¹ Bundan 17 gün sonra Atina Sefareti’ne gelerek yine yol parası talep etmiş ve sefaret tarafından kendisine bu para verilmiştir.⁵⁵² Mısır’dan Atina yoluyla Dersaadet’e gelecek olan Ermenilerin takibini yapan ve birçok Avrupa şehbenderliklerine gidip para isteyen Ohannes Garabetyan’ın Atina’dan sonra Mısır’a gidip gitmediği araştırılmış,⁵⁵³ takibat sonunda 3 Ocak 1901 tarihinde Ohannes’in Mısır’a döndüğü tespit edilmiştir. Alınan

⁵⁴⁷Liverpool Şehbenderliği’nin talep ettiği tahkikat sonunda Ohannes, aslen Kayserili olup Ermeni Meselesi’nden dolayı ailesiyle birlikte İskenderiye’ye gitmiş ve burada manifaturacılık yapmıştır. Bu işi yapamayıp bir arkadaşıyla birlikte Londra’ya gitmişlerdir. Burada da işte başarılı olamayıp Avrupa’nın muhtelif şehirlerini gezmiş ve fakir olduğu için İskenderiye’ye geri dönmek için Ermeni Cemaatinden Varoyan isimli bir kişi kendisine yol parası vermiştir. Ohannes hiçbir cemiyete üye değildir. Ermenice ve Türkçe bilir. Bkz. BOA, HR. SFR.3, nr. 492/16.

⁵⁴⁸BOA, HR. TO, nr. 357/20., HR. SYS, nr. 2759/68.

⁵⁴⁹BOA, HR. SYS, nr. 2780/24.

⁵⁵⁰BOA, HR. SYS, nr. 2759/68.

⁵⁵¹BOA, HR. SFR.3, nr. 494/16.

⁵⁵²BOA, HR. SYS, nr. 2780/22.

⁵⁵³BOA, A.} MTZ.(05), nr. 14/131.

ifadesinde ise Zabıta Nezareti'ne hitaben yazılan Gazi Muhtar imzalı mektubu kendi çıkarına kullanarak şehbenderliklerden para talep ettiğini ve Dersaadet'e gitmediğini kabul etmiştir. Bunun üzerine görevini kötüye kullandığı için elindeki mektup alınarak kovulmuştur.⁵⁵⁴

3.3.8. Rus, Ermeni, İtalyan, İspanyol ve İngiliz Anarşistleri ile İlgili İhbar

Paris Sefareti'ne 1899 yılında Rus, Ermeni, İtalyan, İspanyol ve İngiliz anarşistlerin ortaklığıyla bir suikast planlandığı ihbar edilmiştir. İhbarda bulunan kişiye,⁵⁵⁵ tertibatın içinde olması, polis tarafından tanınıp güvenilmesi ve verdiği bilgilerde hiçbir çelişki olmaması sebebiyle inanılmış, gerekli önlemlerin alınması istenmiştir. İhbardan on iki gün önce Ermeni olaylarına karışan ve hürriyet fikriyle yönetimi değiştirmek isteyen, daha önce Tiflis'te mektep hocalığı yapmış bir Rus Ermenisi, Moskof anarşistlerinden Çerkesof ve Miyer, Londra'daki anarşist grubundan Kalvin müfsitliklerinden dolayı yakalanmıştır. Bundan dolayı padişah II. Abdülhamid'den intikam almak istemişler ve bir suikast planı hazırlamışlardır. Moskof anarşistlerinden Nazarbek ve Petro Killard'ın öncülüğünde Londra anarşistlerinden Çerkesof, Portet, Siyan Kabilla ve Dembski, Paris'e gelmiş ve müellif Killard'ın Nola Sokağı'nda 10 numaralı evinde 3 Nisan 1899'da toplanmışlardı. Bu toplantıya yukarıda isimleri geçen kişiler yanında Vartoryan namında bir Ermeni karısıyla birlikte, Attar isminde bir Şarklı ve Josef Roli namında bir Fransız'da katılmış, suikast bütün ayrıntılarıyla konuşulmuştur. Hatta yapılacak toplantılara o sene içinde Fransa'da bulunan Jön Türklerden Ahmet Rıza Bey'in de davet edilmesine karar verilmiştir. Suikastı gerçekleştirmek ve kullanılacak dinamitleri İstanbul'da yapmak için İtalyan anarşisti Siyan Kabilla seçilmiş ve İspanyol Portet'te ona yardımcı olarak görevlendirilmiştir. Bu iki şahıs İstanbul'daki yardımcıları vasıtasıyla suikasti 1899 Nisan'ın ikinci haftasındaki Cuma selamlığında gerçekleştirmeyi düşünmüşlerdir. Suikast öncesinde, Dersaadet'te karışıklık çıkarmayı planlamışlardır. Hazırlıklar için gerekli görülen 30 bin frankın 18 bin frankı Ermeni zenginlerinden fakirlere yardım adı altında toplanmıştır. İki

⁵⁵⁴BOA, A} MTZ. (05), nr. 14/134.

⁵⁵⁵Kısa boylu, siyah saçlı, 30-35 yaşlarında sakalsız bir adamdır. BOA, YPRK. EŞA, nr. 32/48.

suikastçı için de gerekli olan eşya ve akçe tedarik edilip onları karşılamaları için İstanbul'daki üç müfside haber verilmiştir.⁵⁵⁶ Siyan Kabilla⁵⁵⁷ “*Doktor Robrat*” takma ismiyle ve 834 numaralı İngiliz pasaportuyla, Portat⁵⁵⁸ ise “*Jol Martin*” takma ismiyle ve 32 numaralı Belçika pasaportuyla Dersaadet’e gireceklerdir. Yanlarında ise kabzası ağaçtan yapılmış ve üzerinde bir at resmi olan Belçika’nın *Liegen* şehrinde *Pieper* fabrikasında üretilmiş yedi patlar revolver ile üzerinde Fransızca “*MOC*” yazan *Solingen* fabrikasında üretilmiş ince, uzun, sapsız, oluklu bir nevi kama olan hançer ile birlikte içinde sadece sayılar bulunan şifreli bir muhabere evrakı vardır. Şifreli bir şekilde yazılan bu muhabere evrakı Emile Zola’nın “*Paris*” adlı romanının 1899 senesi 18. baskısının sayfa numaralarından alınarak oluşturulmuştur. Mektupta bulunan sayılar, romandaki sayfa numaralarını ifade etmektedir. O sayının karşılığı olan sayfanın ilk satırının ilk kelimeleri alınarak şifreli evrak çözülecektir.⁵⁵⁹ İstanbul’daki anarşitler ise *Pol Daralay* takma ismiyle kuyumculuk yapan Marsilyalı Berterand, Beyoğlu Caddesi’nde ya da yan sokaklarının birinde kumarhane işleten Rişo ve lisan hocalığı yapan Yorgancılar Sokağı’nda 38 numarada oturan Kerim adlı kişilerdir.

Muhbir verdiği malumatlar ile sefiri tatmin etmiş ve hemen kendisine 3 bin frank mükâfat verilmiştir. İhbarın gerçek çıkması durumunda ise padişah tarafından da ihsanda bulunulacağı belirtilen muhbir suikastın engellenmesi için elinden geleni yapmak istediğini, gerekirse takma bir isimle İstanbul’a gelip hafiyelik hizmetinde bulunabileceğini de eklemiştir. Bununla birlikte hayati tehlikesi olduğu için isminin ve verdiği bilgilerin gizli tutulmasını istemiştir. Eğer İstanbul’a çağırılacaksa bir an önce kendisine bilgi verilmesini yoksa Paris’ten ayrılması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁶⁰ Bu ihbarı yaptıktan sonra ne Paris’te ne de başka bir Avrupa ülkesinde kalamayacağını, cemiyetin ifşa olmasından sonra kendisini ortadan kaldıracaklarını bildiğinden eşiyile birlikte Amerika’nın küçük bir şehrine gitmek için 10 bin frank

⁵⁵⁶BOA, HR. SFR(03), nr. 478/31., Y. PRK. BŞK, nr. 59/22.

⁵⁵⁷30 yaşında, boyu kısa, endamı münasib, rengi esmer, yüzü çiçek bozuğu ve yüzünde büyükçe bir lekeye benzer ben vardır. Bkz. BOA, YPRK. EŞA, nr. 32/48.

⁵⁵⁸45 yaşında, İspanya-Katalonyalı, orta boylu, açık buğday tenli, gözlüklü, yüzü gözenekli ve yüzünde bir hastalıktan dolayı seyrime vardır. Bkz. BOA, YPRK. EŞA, nr. 32/48.

⁵⁵⁹BOA, Y. PRK. BŞK, nr. 59/22., HR. SFR. (03), nr. 478/31.

⁵⁶⁰BOA, Y. PRK. EŞA, nr. 32/48.

yani 400 İngiliz lirası verilmesini istemiştir. Sefaret verilen malumatların dolandırıcılık amaçlı söylenme ihtimali olduğunu bilmesine rağmen konunun önemine binaen paradan fedakârlık ederek şahsa istediğini vermiştir.⁵⁶¹

İhbar üzerine hemen tahkikata başlanmış suikast niyetiyle İstanbul'a gelecek olan şahısların pasaport numaraları ve eşkâlleri gerekli yerlere dağıtılmış, hem Avrupa'dan gelecek hem de İstanbul'daki anarşistlerin görüldükleri yerde tutuklanması emredilmiştir.⁵⁶²

Londra Sefareti'nden gelen şifreli telgrafta ise işin aslı ortaya çıkmış ve ihbarı yapan kişinin nitelikli bir dolandırıcı olduğu, söylediği her şeyin yalan olduğu anlaşılmıştır. Londra anarşistlerinden olan Dembski'nin zabıtaca bilinen eşkâli ile muhbirin verdiği eşkâl uyuşmamıştır. Bununla birlikte Dembski anarşist grubundan olsa da onun cinayet işleyecek biri olmadığı belirtilmiştir. Dersaadet'e suikast için gideceği söylenen Siyan Kabilla ise bundan 3 ay önce Londra'dan Amerika'ya gitmiştir. Portat ise hala Londra'dadır. Muhbirin bu iki şahıs için verdiği eşkâllerin de diğer söyledikleri gibi gerçekte örtüşmediği anlaşılmıştır. Muhbirin ismi malum olmadığı ve ifadeyi verdiği gün Paris'ten ayrıldığı için bulunması pek kolay değildi. Yine de sefaretten verilen izahat ve eşkâle göre Londra'da ve İngiltere'nin gerekli olan şehirlerinde tahkikata devam edilmiştir.⁵⁶³

3.3.9. Della Croce'nin İhbarı

1900 yılında Barselona Başşehbenderliği'ne aslında dolandırıcı⁵⁶⁴ olup kendini İtalya hafiye memuru olarak tanıtan İtalyan asıllı Amerika vatandaşı Della Croce, Avusturya İmparatoriçesi ve Fransa eski hükümet reisi Carnot'a suikast düzenleyen anarşistlerin bu defa padişaha suikast düzenleyeceklerini bildirmiştir. Croce, Paris'e gideceği sırada İtalya Kralı Umberto'ya bir saldırı yapılacağı haberi

⁵⁶¹BOA, HR. SFR.3, nr. 478/27.

⁵⁶²BOA, Y. PRK. BŞK, nr. 59/22., HR. SFR.3, nr. 478/33.

⁵⁶³BOA, Y. PRK. EŞA, nr. 32/62.

⁵⁶⁴İtalya hükümeti tarafından verilen bilgiye göre, daha önce bir hastanede sonrasında Milan Mahkemesi'nde çalışmış ve burada bir Fransız'ı 30 bin frank dolandırdığı için 3 sene, bir takım otelcileri dolandırdığı için de 6 sene hapis cezası verilmiştir. Bkz. BOA, HR. SYS, nr. 1761/34, HR. SYS, nr. 1760/52.

üzerine tahkikat yapmak için görevlendirildiği sırada bu bilgileri öğrendiğini iddia etmiştir. Della Croce için kendisine havale edildiği takdirde cemiyetin etrafındaki kişileri, programlarını ve gerekli evrakları kolayca temin edebileceğini beyan etmiştir. Suikast için Dersaadet'teki 4 İtalyan ve 1 Yunan vatandaşını yakalatmak için 10 bin frank, komite ile ilgili evrakı vermek karşılığında ise 30 bin frank ile kendisine yardımcı olacak birini istemiştir. Şüpheyi yer vermemek için istediği parayı evrakları teslim ettikten sonra alacağını, öncesinde kendisine bir senet verilmesi şartıyla kabul edeceğini bildirmiştir. Belgeleri vermesi ve fesad cemiyeti üyelerinin ortaya çıkarılması için İstanbul'a çağrılan Croce, yol ve otel masrafları karşılanmaz ise gitmeyeceğini geri Fransaya'ya döneceğini dile getirmiştir.⁵⁶⁵ Kendisine bunun üzerine 500 frank verilmiş ve İstanbul'a getirilerek "*Perapolis*" oteline yerleştirilmiş, onu takip etmesi için Cemal, Ömer ve Hacı Mehmed Efendi görevlendirilmiştir. Bu hafiyeler, Croce'nin her adımını takip ederek Beyoğlu Mutasarrıfı Mehmed Bey'e rapor vermiştir.⁵⁶⁶

Della Croce suikastın 17 Temmuz'da gerçekleşeceğini söylemiş ise de o tarihte her hangi bir olay olmamıştır. Bunun üzerine Della Croce, İtalya Kralı Umberto'ya düzenlenen suikasttan dolayı anarşistlerin Sırbistan'da ortalığın yatışmasını beklediğini söylemiştir.⁵⁶⁷ Croce'nin Dersaadet'te olduğunu öğrenen İtalya hükümeti Croce'nin bir suçlu olduğu için iade edilmesini istemiştir. Durumdan haberdar olan Croce, hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi Beyoğlu Mutasarrıfı Mehmed Bey'e yazdığı bir mektupta kendisinin daha önce karar kılındığı üzere Avrupa'ya gönderileceği vaadinin bir an önce gerçekleştirilmesini istemiştir. İtalya'nın verdiği malumat üzerine Croce'nin her adımı takip edilmiş ve saat saat ne yaptığı, nerelere gittiği ve kimlerle konuştuğu mutasarrıflığa bildirilmiştir.⁵⁶⁸

3.3.10. Bir Anarşistin İhbarı

Kendi anarşist olduğu halde Paris ve Londra Sefareti'ne farklı zamanlarda gelen bir şahıs, iki kişinin Padişah'a suikast düzenlemek için yola çıktığını haber

⁵⁶⁵BOA, Y. PRK. BŞK, nr. 62/62, HR. SYS, nr. 1760/52.

⁵⁶⁶BOA, Y.PRK. ZB, nr. 26/95.

⁵⁶⁷BOA, Y. MTV, nr. 206/88.

⁵⁶⁸BOA, Y. PRK. ZB, nr. 26/95.

vermiş ve bunun karşılığında kendisine akçe verilmesini talep etmiştir. Yapılan tahkikatlar sonucunda asıl anarşistin kendisi olduğu anlaşılmıştır.⁵⁶⁹

3.3.11. Avrupa Basınında II. Abdülhamid'e Yapıldığı İddia Edilen Suikast Planları

Sultan Abdülhamid'in kendine has politikası Avrupa'da çıkarılan gazetelerin ilgisini Osmanlı Devleti üzerine çekmiştir. Padişah'ın hastalığı, sağlığı, politikaları ve ona düzenlenen suikastlar ile ilgili birçok haber yayınlanmıştır. II. Abdülhamid'e muhalif olan ya da belirli noktalarda çıkarları çatışan kişi veya devletler basın yoluyla bazen yalan bazen de ağır hakaretler içeren makaleler kaleme almış, II. Abdülhamid'i yıldırmaya çalışmışlardır. Nitekim Avrupa ve Amerika basınında sürekli padişahın hasta olduğu,⁵⁷⁰ suikast düzenlendiği ve yaptığı politikaların eleştirildiği⁵⁷¹ makaleler yayımlanmıştır. Bu şekilde Avrupa kamuoyunda II. Abdülhamid'e olumsuz bir imaj çizilmek istenmiştir. Bu durumu engellemek için aslı olmayan haberler hemen sefaretlar aracılığıyla yalanlanmıştır.

Ülke içinde çıkarılan ve zararlı neşriyatta bulunan gazetelerse sansürlenmeye başlanmıştır. Matbuat-ı Sansür Müdüriyeti, ülkede çıkan gazete ve dergileri inceleyerek uygun olmayan kelime ve yazıları çıkarma görevini yürütmüştür.⁵⁷² Yurtdışında basılıp ülkeye getirilen gazetelerin de sadece zararlı içeriklere sahip olan nüshaları yasaklanmıştır. Örneğin, İskenderiye'de çıkan "*El-Harem*", "*El- Osmani*" gazetelerinin 21. sayısı, "*El İskenderiye*" gazetesinin 22. ve 23. sayısı, Mısır'da çıkarılan "*El Haber-i Ceride*" gazetesinin 25. sayısının ülkeye girişine izin verilmemiştir.

⁵⁶⁹BOA, Y. EE, nr. 136/118.

⁵⁷⁰Amerika'da 1884 yılının Nisan ayındaki gazetelerin birçoğunda "*Sultan Ağır Hasta*" başlığı ile padişahın çok ağır hasta olduğu ve delireceğinden endişe edildiği haberleri yazılmıştır. Bu haber üzerine hemen Hariciye Nazırı Ahmed Arifi Bey'den büyükelçiliğe bir telgraf gönderilerek, padişahın sağlığının gayet iyi olduğu ve tüm söylentilerin yalan olduğu söylenmiştir. Bkz. BOA, HR. SYS, nr. 58/28., Y. PRK. EŞA, nr. 36/21.

⁵⁷¹Courrier Des Etats-Unis gazetesinde, 3Ekim 1896 tarihli "*Hasta Adam*" başlığı ile yayınlanan makalede, ülkenin bayındır olmadığı ve hizmet verilmediği, kültürel çeşitliliğe müsaade edilmediği belirtilmiş ve Sultan'ın ülkedeki barışı kendi iradesi ile sağladığını düşündüğünü ve Doğu'daki siyasi durumun bir an önce ortadan kalkması gerektiğini belirtiyor. Bkz. BOA, HR. SYS, nr. 66/19.

⁵⁷²BOA, DH. MKT, nr. 2549/47.

Bazı gazeteler ise birden çok zararlı neşriyatta bulunduğu için birçok kez farklı sayılarının ülkeye girişi engellenmiştir.⁵⁷³ Yayınların zararlı olduğu dağıtımdan sonra fark edilse bile hemen toplatılmıştır. Örneğin; Selanik'te Fransızca çıkarılan “*Progra*” gazetesinin 12 Haziran 1907 tarihli nüshasında yapılan bir mülakatta “*Vilayet-i Selase*” konuşulmuş ve bu mülakatta sakıncalı görülen konulara değinildiği için adı geçen gazete ile beraber mülakat başka gazetelerde yayımlanmışsa onların da toplanması istenmiştir.⁵⁷⁴

Osmanlı ülkesine girmesi yasak olduğu halde zararlı yayın yapan gazeteler yabancı postalar⁵⁷⁵ aracılığıyla ülkeye getirilmiş, ecnebi kitapçılarda satılmıştır. Daha sonra Beyoğlu ve Galata'daki bazı gazino, birahane ve kahvehanede bu gazetelerin okunduğu anlaşılmış ve gazeteleri gören memurlar tarafından hemen toplatılması istenmiştir. Yayınların, başta İngiltere postanesi olmak üzere diğer yabancı postaneler aracılığıyla ülkeye girdiği anlaşılmış engelleyici tedbirler alınmıştır.⁵⁷⁶ Bunun yanı sıra bu tarz kitap ve gazeteleri satan kitapçılar hakkında hemen tahkikat yapılmış ve gerekli yaptırımlar uygulanmıştır.⁵⁷⁷ Yasaklı gazeteler bu yoldan başka yabancı konsolosluklar aracılığıyla ülkeye getirilmiş, ecnebi mekânlarında okunmuştur. Örneğin; Beyoğlu Tünel civarında kitapçı olan ecnebi Pançoli'nin yasaklı dergi ve gazeteleri Fransa Sefareti'nden aldığı ve başka kitapçıların da aynı şekilde kendi sefaretlerinden yasaklı yayınları temin ettiği anlaşılmıştır.⁵⁷⁸ Bunun gibi Selanik'te de Fransa ve İngiltere konsolosluklarından zararlı ve yasaklı olan neşriyatlar alınarak ecnebi kulüplerinde okunduğu tespit edilmiştir. Bu durumun engellenmesi için de gereken önlemler alınmış ve konsolosluklara ve sefaretlere uyarıda bulunulmuştur.⁵⁷⁹ Zararlı neşriyatta bulunan gazetelerin bir kısmına ise

⁵⁷³Bu gazeteler arasında Journal, Des Debats, Le Gauluis, Le Gazete Du Village, Journal Des Finances, Berliner Morgen Zeitung, Die Zeit, Die Warte, Die Vante Des Tempals bulunmaktadır. Bkz. BOA MF. MKT, nr. 693/23.

⁵⁷⁴BOA, DH. MKT, nr. 1196/55.

⁵⁷⁵Londra'da çıkarılan Hilafet Gazetesi'nin zararlı neşriyatta bulunduğu ve ecnebi postaları yoluyla ülkeye getirildiği için memurlardan daha dikkatli olmaları istenmiştir. Bkz. BOA, MF. MKT, nr. 649/47.

⁵⁷⁶BOA, DH. MKT, nr. 175/11.

⁵⁷⁷BOA, MF. MKT, nr. 339/47.

⁵⁷⁸BOA, BEO, nr. 1875/140560.

⁵⁷⁹BOA, Y. PRK. UM, nr. 38/83.

Osmanlı aleyhinde yazı yazmama karşılığında para verilmiştir.⁵⁸⁰ Örneğin; bir Fransız gazetesine bunun için 300 lira verilmiştir.⁵⁸¹

Padişah’a suikast yapıldığı iddiası ile Avrupa’da çıkan gazeteler sefaretler aracılığıyla takip edilmiş ve Haricîye Nezareti’ne malumat verilerek aslı olmayan haberler tekzip edilmiştir. II. Abdülhamid’e sözde suikast düzenlendiği ile ilgili yayınlanmış haberlerden bazıları şunlardır:

Rusya’da çıkan “*Novosti*” gazetesinin 1 Ocak 1880 tarihli nüshasında “*Times*” gazetesinin haberine yer verilmiştir. Bu habere göre Mâbeyn-i Hümayun’da nereden atıldığı belli olmayan bir tüfek sesi sarayda büyük bir heyecana neden olmuş, hemen serasker çağrılarak tahkikata başlanmıştır. Mâbeyn görevlilerinden hizmetlilere kadar herkes sorgulanmış fakat bir sonuca ulaşılamamıştır. Bu durum ise sarayda daha fazla tedirginliğe sebep olmuştur. Nafia Nazırı olan Damad Mahmud Celaledin Paşa Mâbeyn-i Hümayun’da 48 saat tutuklu kalmıştır. Bu haber tekzip edilerek gazetenin bu nüshasının ülkeye girişi yasaklanmıştır.⁵⁸²

Boston’da neşredilen “*Anarşist*” ve Londra’da basılan “*Feda-yı Hayad*” gazetesinin Nisan 1881 tarihindeki nüshasında II. Abdülhamid’e suikast için Brüksel’de bir fesad cemiyeti tesis edildiği yazılmış, maddi ve manevi destek talebinde bulunulmuştur.⁵⁸³

Avusturya’da çıkan “*Tageblatt*” adlı gazetenin, 5 Kasım 1882 tarihli nüshasında Hafız Mısri isimli bir Arap muhafız 3 Kasım Cuma günü selamlık resminde Sultan’a suikast teşebbüsünde bulunmuş, bundan dolayı hapse atıldığı iddia edilmiştir. Sultan II. Abdülhamid’in bu suikasttan çok korktuğu ve olayların araştırılması için Gazi Osman Paşa’nın görevlendirildiği yazılmış,⁵⁸⁴ Viyana sefareti aracılığıyla haber hemen tekzip edilmiştir.⁵⁸⁵

⁵⁸⁰BOA, İ. HUS, nr. 57/99.

⁵⁸¹BOA, Y. PRK. TKM, nr. 48/44.

⁵⁸²BOA, Y. MTV, nr. 136/4.

⁵⁸³BOA, HR. TO, nr. 116/9.

⁵⁸⁴BOA, HR. SYS, nr. 183/56.

⁵⁸⁵BOA, HR. TO, nr. 110/21., HR. SYS, nr. 183/57.

“*Nouvelle Presse Libre*” gazetesinin 1883 yılı Ocak ayındaki yayınlarından birinde II. Abdülhamid’e suikast düzenleyen Çerkezlerden bazılarının öldürüldüğü yazılmıştır. Bu haber üzerine hemen Londra ve Viyana Sefaretleri aracılığıyla olayın tamamen bir iftira olduğu söylenmiş ve haber tekzip edilmiştir. Olayın aslı ise Beşiktaş Yenimahalle’de birkaç kişinin askerler tarafından tutuklanmak istenmesi ile başlamıştır. Bu esnada bir arbede yaşanmış ve hemen Beşiktaş Karakolu’ndan bunun için destek talep edilmiş ve kavga sonlandırılmıştır.⁵⁸⁶ Bundan iki yıl sonra da yine Padişah’a bir suikast düzenlendiği ile ilgili bir yazı yazılmış, Dersaadet tarafından hemen yalanlanmıştır.⁵⁸⁷

Avrupa basını II. Abdülhamid’in attığı her adımı takip etmiş ve bunlardan bir anlam çıkarmıştır. Şöyle ki Marsilya’da çıkan “*Shafar*” gazetesinin Ocak 1883 tarihli nüshasında Padişah’ın artık suikasttan korkmadığı ve birbirini takip eden iki cuma günü selamıktan sonra, Beşiktaş’ın kalabalık caddelerinde gezdiğini yazmıştır.⁵⁸⁸

Bazı durumlarda devletler kendi çıkarlarını korumak, II. Abdülhamid’i zor durumda bırakmak, var olan siyasi meselelerden uzaklaştırıp, devletin enerjisini başka yere yönlendirmek için çalışmışlardır. Örneğin, İngiliz gazetelerinin “*Padişah’a suikast yapılmasına ramak kaldı.*” yolundaki haberleri, Fransız “*Debats*” gazetesi tarafından ele alınmış ve çıkan haberin asılsız olduğu dile getirilmiştir. İngiliz gazetelerinin yazdığına göre Çerkez askerler ittifak yaparak Padişah’ın dairesine girmeye çalışmışlardır. Çerkezlere karşı Arnavut muhafızlar mukavemet göstermiş, oluşan kargaşada her iki taraftan da birkaç kişi zayi olmuştur. Bu ittifakı ise bir kadın ihbar etmiştir.

Fransız gazetesi Debats’a göre, ilk olarak Padişah kısa bir süre önce zararlı gördüğü bir takım Çerkezleri Anadolu’ya sürgün etmişti. Bu yüzden Çerkezlerin İstanbul’a gelip suikast girişiminde bulunması imkânsızdı. İkinci olarak İngiliz gazeteleri suikast bilgisini İstanbul’dan Kahire’ye çekilen, oradan da Londra’ya gönderilen bir telgraftan almıştı. Bu haber doğru olmuş olsaydı bilginin doğrudan Dersaadet’ten gelmesi gerekirdi. Dolaylı şekilde gelmesi haberin güvenilirliğini

⁵⁸⁶BOA, HR. SYS, nr. 184/3.

⁵⁸⁷BOA, HR. SYS, nr. 184/26.

⁵⁸⁸BOA, Y. PRK. TKM, nr. 5/8.

düşürmekteydi. Yani bu iş tamamen İngiltere'nin Mısır meselesinden kaynaklı ortaya attığı, Padişah'ın saltanat ve hükümdarlığının tehlikede olduğuna dair bir izlenim oluşturmak niyetiyle yazılmış uydurma bir haberdir.⁵⁸⁹

13 Mayıs 1889 tarihinde “*Liberte*” gazetesinde de bu amaç doğrultusunda bir makale kaleme alınmıştır. Bu makalede İngiliz gazetelerinin her üç ayda bir İstanbul'dan geldiğini iddia ettiği ve Padişah'a suikast düzenleneceği ile ilgili bilgiler aldıklarını yazmışlardır. *Liberte*, muhabirlerinin konu ile alakalı çalıştığını ama suikast cemiyetlerinin ortaya çıkarılamadığını söyleyen İngiliz basınını yalan haber yazmakla suçlamıştır.⁵⁹⁰

Fransız basını İngiltere'ye Mısır'ın işgalinden dolayı cephe aldığı için İngiliz basınını yalan haber yapmakla suçlayıp II. Abdülhamid'in yanında görünse de çıkarları gereği kendisi de zaman zaman Padişah'a suikast düzenlendiği ile ilgili asılsız haberler yayınlamıştır. Böylece, II. Abdülhamid'e suikast düzenlendiği iddiası ülkelerin siyasetlerinin bir parçası haline gelmiştir.

Aralık 1891 tarihli Rus gazetesi “*Grajdanin*” de İngiltere'de bir gazetede neşrolan makaleyi eleştirmiştir. Bu gazeteye göre güya II. Abdülhamid'e suikast için bir cemiyet oluşturulmuş, keşfedilen cemiyetten birçok kişi tutuklanmıştır. Bu kişiler arasında Damad Mahmud Paşa ile birlikte biraderi ve yaveri de bulunmaktadır.

Grajdanin gazetesi İngiliz gazetelerin, İngiliz diplomatların bazı girişimlerinden önce veya sonra ortaya atılmış veya Şark'taki entrikalarından birini uygulamaya koymak için kendini haklı gösterme niyetinde olduğunu ve bu haberin de İngiltere'nin siyasi amaçları doğrultusunda yapıldığını yazmıştır.⁵⁹¹

1889 yılının Ramazan ayında “*Pall Mall*” gazetesinde ise II. Abdülhamid'in hal' edilmesinden sonra padişah olacak kişinin Reşad Efendi olduğu vurgulanarak, Yıldız Sarayı'nda harem ağalarının ve II. Abdülhamid'in göz hapsinde yaşadığı yazılmıştır. Yazının devamında Reşad Efendi'nin boğazda bir İngiliz kadını ile

⁵⁸⁹BOA, Y. PRK. TKM, nr. 5/59.

⁵⁹⁰BOA, Y. PRK. TKM, nr. 15/8.

⁵⁹¹BOA, Y. A. HUS, nr. 254/75.

karşılaşıp ona âşık olduğu ve onunla evlenmek istediği iddia edilmiştir. Bunu duyan II. Abdülhamid bu duruma müdahale ederek İngiliz kadını ülkeden hemen uzaklaştırmıştır. Yine aynı gazetenin 10 Mayıs 1889 (10 Ramazan 1306) tarihli nüshasında bu ay içinde Mâbeyn-i Hümayun'da kötü niyetli bir planın uygulanacağını Padişah duyunca çok üzülmüş ve konu hakkında konuşmak için İngiliz sefiri Mösyö White'yi davet ederek onun görüşlerini almıştır.⁵⁹²

1890 tarihinin Nisan ayında, Almanya'da çıkan "*Berlin Local Anzeiger*" gazetesi, Atina merkezli "*Efimeris*" gazetesinde çıkan ve Dersaadet'ten gönderildiği iddia edilen bir mektubu aynen kullanmıştır. Bu mektuba göre, Padişah'a karşı bir suikast tertip edilmiş fakat başarılı olunamamıştır. Bu haber üzerine hemen bir tekzip yayınlanmış, habere itimat edilmemesi istenmiştir. Bu haberi yazan muhabir ise takibe alınmıştır.⁵⁹³

Londra'da neşrolan "*Extrablatt*" gazetesinin 14 Mart 1892 Pazartesi günkü nüshasında, pazar günü Yıldız Sarayı'nda bir isyan çıktığını ve bu isyanda iki kişinin tutuklandığı yazılmıştır. Bu haber de Viyana Sefareti aracılığı ile hemen tekzip edilmiştir.⁵⁹⁴

Prag'da çıkan "*Politik*" gazetesinin 1 Mayıs 1892 tarihli nüshasında, Sofya'dan geldiği iddia edilen bir rapora dayanılarak Padişah'a ve Bulgar iktidarına karşı bir suikast düzenleneceği yazılmıştır. Aynı yazıda zaten II. Abdülhamid'in sağlığının da çok yerinde olmadığı, mantıksız hareketlerde bulunduğu yazılmıştır.⁵⁹⁵

Bern'de çıkan "*Der Bund*" gazetesinin 31 Mayıs 1892 tarihli nüshasında Ruscuk'ta suikast için bir cemiyet kurulduğu yazılmıştır. Bu habere karşılığı ise orada yaşayan Bulgarlar bir tekzip yazısı ile cevap vermiştir. Bu şekilde tamamen havadan atılan ve kötü niyetli kişiler tarafından yazıldığı aşikâr olan yazıların kendileri ile ilgili olmadığı vurgulanmıştır. Bölgedeki Osmanlı halkının Padişah'ın

⁵⁹²BOA, Y. EE, nr. 15/70.

⁵⁹³BOA, HR. TO, nr. 34/53.

⁵⁹⁴BOA, HR. SYS, nr. 186/8.

⁵⁹⁵BOA, Y. PRK. TKM, nr. 24/61.

sağlığına duacı olduğu belirtilerek suikast düzenlemeyi akıllarına bile getirmediklerini beyan etmişlerdir.⁵⁹⁶

17 Ekim 1894 tarihinde Cenova’da çıkan “*Journal De Geneve*” ve Almanya’da çıkan “*Gazette de Cologne*” gazeteleri iki şahsın Padişah’a suikast düzenlemek için Fransız vapuruyla Pire’ye geldiğini yazmıştır.⁵⁹⁷

Almanya’da çıkan “*Local Anzeiger*” gazetesinin 4 Aralık 1895 tarihli nüshasında Padişah’a bir suikast düzenlendiği ve suikastçıların tutuklandığını yazılmıştır. Bu haber hemen Berlin Sefareti aracılığıyla yalanlanmıştır.⁵⁹⁸

Rusya’da çıkan “*Odoskia Novosti*” gazetesinin haberine göre, II. Abdülhamid’e cuma selamlığına giderken bir suikast düzenlenmiştir. Fakat bu bilgi hiçbir şekilde konsolosluklarla paylaşılmayıp gizli tutulmaya çalışılmıştır. Haberin güvenilirliğini artırmak için yazar, Fransız Cumhurbaşkanı’na suikast düzenlendiğinde de haberin fırınlardan yayıldığını konsolosluğun 1 gün sonra haberi olduğunu eklemiştir. Aynı şekilde İran Şahı’na düzenlenen suikastın da konsolosluğa bildirilmediğini kanıt olarak sunmuştur. Suikast hakkında ayrıntılı bilgi vermeyen gazete sadece Padişah’ın çok korktuğunu ve güvenlik önlemlerinin daha da artırıldığını yazmıştır.⁵⁹⁹ Bu haber de diğer haberler gibi hemen tekzip edilmiştir.⁶⁰⁰

Paris’te çıkan “*Patrie*” gazetesinin 21 Mayıs 1896 tarihli nüshasında Padişah’a suikast için Ruscuk’ta bir cemiyetin kurulduğu ve bu cemiyetin Bulgar memurları tarafından keşfedildiğine dair bir haber çıkmıştır. Bu haber üzerine Bulgaristan hükümeti tarafından yapılan tahkikat sonucu böyle bir cemiyetin olmadığı anlaşılmıştır.⁶⁰¹

30 Ekim 1900 tarihli “*Daily Despates*” gazetesinde Manchester’de Padişah’a suikast düzenlemek için Ermenilerin bir cemiyet kurduğu ve bu iş için Amerika ve İngiltere’den Osmanlı sahillerine silah taşındığı yazılmıştır. Bu haber ihbar olarak

⁵⁹⁶BOA, Y. PRK. TKM, nr. 25/8.

⁵⁹⁷BOA, HR. SYS, nr. 28/69.

⁵⁹⁸BOA, HR. SYS, nr. 36/6.

⁵⁹⁹BOA, HR. SYS, nr. 1323/69.

⁶⁰⁰BOA, HR. SYS, nr. 1323/72.

⁶⁰¹BOA, Y. A. HUS, nr. 261/48.

kabul edilmiş ve hemen Manchester Şehbenderliği aracılığıyla araştırmaya başlanmıştır. Sonuçta, Londra ve Manchester’de böyle bir cemiyetin olmadığı hatta şehirde yaşanan Ermenilerin bu şekilde zan altında kalmaktan oldukça üzüldükleri anlaşılmıştır. Şehirde bulunan polis memurları tarafından da böyle bir cemiyetin olmadığı “*Manchester Evening Mall*” gazetesinde beyan edilmiş ve haberin yalan olduğu söylenmiştir. Yapılan tahkikat sonunda böyle bir haberin yapılma amacının ise Osmanlı Devleti’nden para koparmak olduğu anlaşılmıştır.⁶⁰²

Vienna’da neşrolan “*Correspondance Politique*” gazetesinin 5 Haziran 1897 tarihli nüshasında İstanbul’dan aldıkları bilgiye göre II. Abdülhamid’in cülûs yıldönümünde suikast için bir cemiyetin oluşturulduğu yazılmıştır. Cülûs yıldönümü olan 31 Ağustos’ta ise suikast niyetinde olan hiç kimseye rastlanmamış ve haber tektip edilmiştir.⁶⁰³

Genel olarak Avrupa basını, Osmanlı devlet politikasını eleştirerek II. Abdülhamid’e karşı oluşan muhalefeti artırmak, padişahı tedirginlik oluşturmak, dikkatleri başka yöne çekmek ve bazı fesad gruplarını harekete geçirmek için çalışmıştır. Bu haberler karşısında II. Abdülhamid, soğukkanlı tavrını korumuş ve gerekli tahkikatlar yapıldıktan sonra gazetelere cevap vermiştir.

⁶⁰²BOA, Y. PRK. EŞA, nr. 36/84.

⁶⁰³BOA, Y. PRK. TKM, nr. 41/7.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin otuz dördüncü padişahı olan II. Abdülhamid, diğer hanedan üyeleri gibi iyi bir saray eğitimi almış, anne ve baba sevgisinden yoksun büyüdüğü için içine kapanık bir çocukluk geçirmiştir. Tahta geçme ihtimali bulunmayan şehzadenin bu hali saraydaki diğer hanedan üyelerinden farklı bir yaşam tarzı benimsemesine, kendi halinde bir hayat yaşamasına sebep olmuştur.

Abdülhamid, amcası Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve ölümüne yerine saltanata gelen kardeşi V. Murad'ın ise aklını yitirmesine şahit olmuştur. Beklenmedik bir şekilde taht yolu açılan Abdülhamid, meşrutiyeti ilan etme şartını kabul ederek sultan olmuştur. Tahta çıkış sürecinde siyasi ortamı okumaya gayret etmiş, hükümdarlığının ilk yıllarında darbeci yöneticilerle çalışmış, zamanla bu kişileri yönetimden tasfiye ederek kendi iç ve dış politika ilkelerini oluşturmuştur.

II. Abdülhamidülkenin yönetim merkezini Bâbıâli'den alıp Yıldız Sarayı'na taşıdığı için Jön Türkler, Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları'nı uygulamak istemediği için ayrılıkçı unsurlar, ülke politikaları sebebiyle Avrupalı devletler tarafından sürekli eleştirilmiştir. Zamanla azınlıklar ve meşrutiyet taraftarları ülke içinde rahat hareket edemedikleri için Avrupalı devletlere sığınmışlar, gittikleri yerlerde teşkilatlanarak daha ağır bir şekilde muhalefete devam etmişlerdir.

Sultanı en çok meşgul eden iki konu Makedonya ve Ermeni sorunu olmuştur. Avrupalı devletler de bu durumu fırsat bilerek söz konusu iki sorunu kendi lehlerine kullanmaya çalışmışlardır. II. Abdülhamid, muhalif olanların yapacakları faaliyetlerden önceden haber alıp engellemek için Hafiye Teşkilatı'nı Mösyö Bonin'in layihası doğrultusunda yenilemiş ve geliştirmiştir. Bu teşkilat, Padişah'ın hem ülke içinde hem de dışında gözü kulağı olmuş, ülke politikaları gelen jurnallere göre şekillenmiştir.

İktidarda kaldığı süre boyunca tahttan ve canından olma korkusu yaşayan Abdülhamid'in ülkeyi parçalamaya çalışanlara karşı aldığı tedbirler döneminin önemli özelliklerinden biri olmuştur. İktidar sahibi tüm devlet adamlarında olduğu gibi II. Abdülhamid'in de pek çok düşmanı olmuş ve şahsına yönelik birçok suikast

planı düzenlenmiştir. Padişah hem kendisine yönelik planlanan eylemlerden hem de ülkenin aleyhine faaliyette bulunanlardan haberdar olmak için hafîye teşkilatı ile jurnalcılık ağını yurt içi ve yurt dışına yaymayı başarmıştır. Böylece kendisine yönelik suikast planları eyleme geçirilmeden ortaya çıkarılmış ve engellenmiştir. Bununla beraber padişahın konu hakkındaki hassasiyet ve vehminin farkına varan fırsatçılar,ihbarları II. Abdülhamid'den büyük paralar, rütbe ve hediyeler koparmak amacıyla kullanmışlardır.Padişahın her ihbara büyük önem vermesi, asılsız ihbarda bulunan kişileri cezalandırmaması şahsi çıkarları için asılsız suikast ihbarı veren kişileri cesaretlendirmiştir.Bunun yanı sıra Avrupa basınında da sürekli Padişah'ın sağlığının iyi olmadığı, kendisine suikast düzenlendiği ve bu girişimler sebebiyle akıl ve ruh sağlığının yerinde olmadığı yönünde haberler çıkmıştır. Asılsız ihbarlar vasıtasıyla Padişah'ın sürekli kendisine bir saldırı olacağını düşünmesi sağlanarak başka konularla ilgilenmesi engellenmek istenmiştir. Bunlar her ne kadar fiziksel bir suikast olmasa da padişahın akıl ve ruh sağlığına düzenlenen suikastlar olarak değerlendirilebilir.

Alınan önlemler her zaman başarılı olmamış,kimi suikastların önüne geçilememiştir. Bu teşebbüsler sultanın kendini korumak için aldığı önlemlerindaha da artırmasına yol açmıştır. Ermeni Taşnak Cemiyeti tarafından düzenlenen Yıldız Suikastı, Padişah'a düzenlenen en büyük suikasttır. En ince ayrıntısına kadar planlanmış ve uygulamaya konmuşsa da amacına ulaşamamıştır. Patlamada birçok kişi vefat ederken, yaralanan veya sakat kalanların sayısı da az değildir. Bu girişimden sonra olayın araştırılması için bir komisyon oluşturulmuş, ayrıntılı tahkikatla suçlular tespit edilmiş, fakat suikastı gerçekleştiren komitenin üst düzey yöneticileri, suikast günü ülkeden ayrılmıştır.

II. Abdülhamid'i öldürmeyi kafalarına koyan Ermeni ve Bulgarlar, birçok suikast planı daha hazırlamış, fakat planlar uygulanmadan ele geçirilmiş ve gerekli önlemler alınmıştır.

1909 yılına gelindiğinde kendisine düzenlenen suikastlardan kurtulan II.Abdülhamid 27 Nisan tarihinde, şeyhülislamın hazırladığı hal‘ fetvası⁶⁰⁴ ve Meclis-i Umumi’nin kararı ile tahttan indirilmiş⁶⁰⁵ yerine V. Mehmed Reşad padişah olmuştur.⁶⁰⁶

⁶⁰⁴İmâmü’l-Müslimîn olan zeyd, bâzı mesâil-i mühimme-i şer‘îyeyi kütüb-i şer‘îyeden tay ve ihrâc ve kütüb-i mezkûreyi men’ü hark u ihrâk ve beytûlmâlde tebzir ü israfıla mesâğ-ı şer‘î hilâfında tasarruf ve bilâ sebep-i şer‘î katl ü habs tagrib-i raiyye vesâir günâ mezâlimi itiyâd eyledikten sonra salâha rücû etmek üzere ahd ü kâsem etmişken yemîninde hânîs olarak emvâl ve umûr-ı müslimîni bi’l-küllîye muhtel kılacak fine-i azîme ihdâsında ısrar ve mukaatele îkaa etmekle menea-i müslimîn Zeyd-i mezbûrun tegallübünü izâle ettiklerinde bilad-ı islâmiyenin cevânib-i kesîresinden mezbûru mahlû tanıdıklarına dâir ahbâr-ı mütevâliye vürûd edip mezbûrun bekaasında zarar muhakkak ve zevâlında salâh melhûz olmağın Zeyd-i mezbûra imâmet ve saltanattan ferâgat teklîf etmek veya hal eylemek suretlerinden hangisi erbâb-ı hall ü akd ve evliyâ-yı umûr tarafından ercâh görülürse icrâsı vâcib olur mu? El-cevâb: Olur. Bkz. BOA, BEO, nr. 3727/279487.

⁶⁰⁵II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra Selanik’e gönderilmiş, Yıldız Sarayı’nda bulunan eşyalar ile bankalarda bulunan nakit para ile devreden temettuat hazineye devredilmiştir. Bkz. BOA, ML.

EEM, nr. 906/45. ML. EEM, nr. 766/52.

⁶⁰⁶BOA, HR.SFR.04, nr. 835/34.

KAYNAKÇA

a. Arşiv Kaynakları

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi(BOA), *SadaretEyalet-İ Mümtaze Bulgaristan Evrakı* (A.}MTZ(04)), 167/29, 166/55, 92/87, 33/67, 106/32, 157/123,

BOA, *Sadaret Eyalet-i Mümtaze Mısır Evrakı* (A.}MTZ.(05)), 14/134, 35/37, 14/131.

BOA, *SadaretMektubi Kalemi Nezaret Ve Deva'ir Evrakı*(A.}MKT. NZD.), 356/69.

BOA, *Bâb-I Âlî Evrak Odası*(BEO), 7/524, 1886/141383, 1875/140560, 1896/142148, 2725/204356 3727/279487, 3364/252249, 3372/252854.

BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi* (DH. MKT.), 175/11, 270/86, 515/38, 1382/64, 2054/65, 2549/47, 1196/55, 1002/32, 2321/31, 1428/81.

BOA, *Şifre Kalemi Belgeleri* (DH.ŞFR.), 349/66.

BOA, *Dahiliye Nezareti Tesri-İ Muamelat Ve Islahat Komisyonu* (DH.TMIK.M.), 69/61, 204/10, 272/69.

BOA, *Emniyet-İ Umumiye Müdüriyeti Belgeleri* (DH. EUM.), 7/1.

BOA, *Haricîye Nezareti Londra Sefareti Belgeleri* (HR. SFR.3), 264/12, 478/27, 478/31, 478/33, 492/16, 494/16, 559/5.

BOA, *Haricîye Nezareti Sofya Sefareti Belgeleri* (HR. SFR.04), 220/26, 223/63, 243/41, 245/2, 388/76, 398/94, 454/78, 566/18, 597/51, 835/34.

BOA, *Haricîye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri* (HR. SYS.), 28/69, 36/6, 58/28, 66/19, 183/56, 184/3, 184/26, 185/8, 186/8, 199/11, 218/6, 1323/69, 1323/72, 1479/10, 1760/50, 1760/51, 1760/52, 1760/53, 1761/1, 1761/34, 1761/36, 1762/56, 1762/58, 1808/20, 1808/25, 1823/1, 1825/28, 2759/68, 2780/22, 2780/24, 2865/7.

BOA, *Haricîye Nezareti Tercüme Odası Evrakı* (HR. TO.), 34/53, 110/21, 116/9, 357/20, 497/20.

BOA, *Haricîye Nezareti Tahrirat Belgeleri* (HR. TH.), 159/3, 321/110, 322/98, 322/101.

BOA, *İrade Dahiliye* (İ.DH.), 710/49700, 848/70077, 935/74072, 1333/45.

BOA, *İrade Hususi* (İ.HUS.), 46/80, 57/99, 138/48.

BOA, *İrade Meclis-İ Mahsus* (İ.MMS.), 55/2431.

BOA, *İrade Taltifat* (İ.TAL.), 35/27.

BOA, *İrade Girid* (İ.MTZ. GR.), 23/868.

BOA, *Haricîye Nezâreti Umur-I Hukuk-I Muhtalita Müdüriyeti* (HR.UHM.), 368/14.

BOA, *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi* (MF. MKT.), 339/47, 649/47, 890/38, 913/53, 916/8.

BOA, *Maliye Nezareti Emlak-İ Emiriyye Müdiriyeti* (ML. EEM.), 766/52, 906/45.

BOA, *Meclis-İ Vükelâ Mazbataları* (MV), 18/40, 55/13.

BOA, *Şurayı Devlet* (ŞD.), 1537/42.

BOA, *Rumeli Müfettişliği Edirne Evrakı* (TFR. I. ED.), 8/760.

BOA, *Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı* (TFR. I.MN.), 7/636.

BOA, *Rumeli Müfettişliği Sefaretler Evrakı* (TFR. I.SFR.), 3/215,

BOA, *Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı* (TFR. I.UM), 6/526, 7/666, 11/1043.

BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı* (TS.MA.e.), 860/16, 1181/37.

BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı* (Y. MTV.) 71/30, 136/4, 206/88, 214/111, 251/134, 276/95, 278/196, 279/55, 280/17, 312/221.

BOA, *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı* (Y.A. HUS.), 162/96, 162/119, 163/107, 240/99, 254/75, 261/48, 292/2, 295/8, 299/6, 302/2, 400/137, 456/108, 490/10, 490/17, 490/39, 490/48, 490/50, 490/69, 491/14, 492/118, 498/95.

BOA, *Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı* (Y.A.RES.), 3/24.

BOA, *Yıldız Esas Evrakı* (Y.EE.), 15/112, 15/70, 15/113, 19/41, 21/36, 23/36, 85/1, 85/2, 85/3, 85/4, 85/7, 97/52, 106/7, 136/118.

BOA, *Yıldız Esas Defterleri* (Y.EE.d.), 995, 1082.

BOA, *Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı* (Y.EE. KP.), 12/1115.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat* (Y.PRK. ASK.), 213/42, 231/53.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal* (Y.PRK. AZJ.), 17/6.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı* (Y.PRK. AZN.), 1/16, 1/35, 22/56, 24/38.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Başkitâbet Dairesi Maruzatı* (Y.PRK. BŞK.), 1/69, 13/20, 45/40, 56/23, 59/22, 62/62.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik* (Y.PRK. EŞA.), 28/58, 28/94, 31/136, 32/48, 36/6, 36/21, 36/84, 49/45, 32/62, 38/19.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Haricîye Nezareti Maruzatı* (Y.PRK. HR.), 19/74, 19/76, 20/68, 30/54, 34/90.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı* (Y.PRK. MK.), 2/1, 9/8, 9/96.

BOA, *Yıldız Meşihat Dairesi Maruzatı* (Y.PRK. MŞ.), 1/2.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi* (Y.PRK. MYD.), 16/94, 26/31.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Name-i Hümayunlar* (Y.PRK. NMH.), 1/67.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı* (Y.PRK. PT.), 13/69.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Şura-yı Devlet Maruzatı* (Y.PRK. ŞD) 3/50.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği* (Y.PRK. TKM.), 5/8, 5/59, 15/8, 14/69, 24/61, 25/8, 28/61, 41/7, 48/44, 49/77, 49/81, 50/64, 50/76.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Umumi* (Y.PRK. UM.), 16/19, 35/54, 35/94, 38/83.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı* (Y.PRK. ZB.), 4/116, 9/33, 15/68, 26/95.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Komisyanlar Maruzatı* (Y.PRK.KOM.), 14/69.

BOA, *Zabtiye Nezareti Evrakı* (ZB.), 30/32, 47/10, 414/78, 456/45, 488/65, 590/13, 595/44, 597/124, 616/112, 616/145, 618/114.

b. Süreli Yayınlar

Basiret, 20 Mayıs 1878, s.2.

Şuray-ı Ümmet, 1 Muharrem 1326, s.1.

Meşveret,”*Bıçak Kemiğe Dayandı*”, 2 Mart 1896, s.2.

c. Devlet Salnameleri

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, İstanbul 1296.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, İstanbul 1307.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, İstanbul 1312.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, İstanbul, 1890.

d. Kitaplar

ABDURRAHMAN ŞEREF, Tarih Musahabeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

ADANIR, Fikret, *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

AHMED SAİB, Abdülhamid’in Evali-i Saltanatı, Kahire, 1326.

AKSU, Noemi Levy, Osmanlı İstanbul’unda Asayiş 1879-1909, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

ALİ HAYDAR, *Mithat Paşa’nın Hayat-ı Siyasiyesi*, Temel Yayınları, 1997.

ALKAN, Necmettin, *Karikatürlerle Sultan II. Abdülhamid*, Kronik, İstanbul, 2018.

ÇETİN, Atilla, RamazanYıldız, *Sultan İkinci Abdülhamid Han: Devlet ve Memleket Görüşlerim*, Çığır Yayınları, İstanbul, 1976.

DEMİROĞLU, Faiz, *Abdülhamid’e Verilen Jurnaller*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1955.

DERİNGİL, Selim, *Simgeden Millete II. Abdülhamid' den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

DEVELİOĞLU, Ferit, “*Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*” Aydın Yayınevi, 25. Baskı, Ankara, 2008.

EKİNCİ, Ekrem Buğra *Sultan Abdülhamid’in Son Zevcesi: Behice Sultan’la Altı Ay*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.

GEORGEON, François, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Bertkay, Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti. İstanbul, 2006.

GÖYÜNÇ, Nejat, *Türkler ve Ermeniler*, yay. haz. Kemal Çiçek, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2005.

GRECE, Michel de *II. Abdülhamid Yıldız Sürgünü*, Çev. (D. Bayaldı), Milliyet Yayınevi, İstanbul, 1995.

HOCAOĞLU, Mehmet, *Abdülhamit Han'ın Muhtıraları*, Oymak Yayınları, İstanbul.

İBRAHİM TEMO, *İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayıncılık, İstanbul, 1939.

İLTER, Erdal, *Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytin İsyanları (1780-1880)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

İNAL, Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar II*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.

İRTEM, Süleyman Kâni, *Bilinmeyen Abdülhamid*, 1. Baskı, Temel Yayınları, İstanbul, 2003.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 1982.

KIRMIZI, Abdülhamid, *Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet idaresi 1895-1908*, 2. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008.

KOCABAŞ, Süleyman, *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı?*, Vatan, İstanbul, 1991.

KOCABAŞ, Süleyman, *Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı*, Vatan Yayınları, Kayseri, 1992.

KOCABAŞ, Süleyman, *Sultan II. Abdülhamit Şahsiyeti ve Politikası*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 1995.

KODAMAN, Bayram, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1987.

KOHEN, Selim, *Malumat-ı Etfal*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1328.

KOLOĞLU, Orhan, *Abdülhamid Gerçeği*, 2. Baskı, Gür Yayınları, İstanbul, 1987.

KURAN, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Basımevi, İstanbul, 1946.

MAHMUD CELALEDDİN PAŞA, *Mirat-ı Hakikat*, Kervan Kitapçılık Basın Sanayi Ve Ticaret A.Ş.İstanbul, 1979.

MARDİN, Şerif, *Jöntürklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

MAYAKON, İsmail Müştak, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, Sertel Matbaası, İstanbul, 1940.

MÜNİR SÜREYYA BEY, *Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 2001.

OSMANOĞLU, Ayşe, *Babam Abdülhamid*, Güven Basımevi İstanbul, 1960.

OSMANOĞLU, Yavuzhanlı, *Sultan İkinci Abdülhamid Han Hakkında: Meşhurların İtirafı*, 6. Baskı, Hamidiye Kitaplığı, İstanbul, 2015.

ÖZCAN, Azmi, "Sultan II. Abdülhamid'in Dış Siyaseti ve Uygulamaları" *Sultan II. Abdülhamid Dönemi*, Ed. Mehmet Bulut, Muhammet Enes Kala, Nuri Salık, Maşallah Narzaim, Erkam Matbaası, İstanbul, 2019.

ÖZTUNA, Yılmaz, *II. Abdülhamid*, Ötüken Neşriyat, 5. Basım, İstanbul, 2007.

PAKALIN, M. Zeki, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, C.I, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1940.

REY, Ahmet Reşit, *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.

TAHSİN PAŞA, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1931.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Deniz Harbi, C. III., Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1980.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekatı, C. II., Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985.

TUGAY, Asaf, *İbret-Abdülhamid'e verilen Jurnaller ve Jurnalciler*, Yörük Matbaası ve Yayınevi, İstanbul, 1962.

URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1976.

UZER, Tahsin, *Makedonya'da Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

UZUN, Fahri, *Rubabı Şikeste ve Tevfik Fikret'in Bütün Diğer Eserleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı *Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967.

YASAMEE, Feroze A.K. *Abdülhamid'in Dış Politikası*, çev.(Yusuf Selman İnanç), Kronik, İstanbul, 2018.

e. Makaleler

ADEMİ, Rahman, "II. Abdülhamid'in Balkan Siyaseti" *Sultan II. Abdülhamid Dönemi*, Ed.Mehmet Bulut, Muhammet Enes Kala, Nuri Salık, Maşallah Nar, Erkam Matbaası, İstanbul, 2019.

AKARLI, Engin, "II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 253-264.

ATMACA, Esmâ, "Orhaniye Kışlası Tarihsel Gelişimi Koruma Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

AYDIN, Mahir, "93 Harbi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, TDV Yayınları, Ankara, 1994, ss. 498-499.

AYDIN, Mahir, Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.9, İstanbul,1989, ss. 209-234.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, "93 Meşrutiyeti", *Belleten*, S.6, S. 21-22, Ocak 1942, ss.45-83.

BEYDİLLİ, Kemal, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesi'ne Dair" *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 9, 1989, ss. 77-99.

BEYHAN, Mehmet Ali, "II. Abdülhamid Döneminde Hafıyye Teşkilatı ve Jurnaller", *FSM İlmi Araştırmalar Dergisi*, S.8, İlim Yayma Cemiyeti, İstanbul,1999, ss. 65-83.

BİLGİN, Bülent, "Yıldız Sarayı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 541-544.

ÇELİK, Halil İbrahim, "II. Abdülhamid Döneminde Yönetimde Değişim", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, Haziran 2015, ss. 85-101.

ÇETİNSAYA, Gökhan, “II. Abdülhamid’in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 1, S. 39, ss. 353-409.

GENCER, Ali İhsan “Berlin Antlaşması”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, TDV Yayınları, Ankara, 2002, ss. 516-517.

GENCER, Ali İhsan “Hüseyin Avni Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 18, TDV Yayınları, Ankara, 1998, ss. 526-527.

GÖR, Emre, “II. Abdülhamid Dönemi’nden Bir İstihbaratçı Profili: Serhafiye Fehim Paşa (1873-1908)”, *Stratejik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 1, Ocak 2019, ss. 71-84.

GÖR, Emre, II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İstihbarat Ağı(1876-1909), *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, “Bulgar Eksarhlığı’nın Kuruluşu ve Statüsü”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, C. 17, 2018, ss. 350-361.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Bulgaristan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, TDV Yayınları, Ankara, 2002, ss. 396-399.

HANİOĞLU, M.Şükrü, “Meşrutiyet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara, 2004, ss. 388-393.

HANİOĞLU, Şükrü .“Jön Türk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, TDV Yayınları, Ankara, 2002, ss. 584-587.

HANİOĞLU, Şükrü, “İttihat ve Terakki”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, Ankara, 2002, ss. 476-484.

İLTER, Erdal, “Ermeni Meselesi’nin Doğuşu ve Gelişiminde İngiltere’nin Rolü”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 6, 1995, ss. 155-171.

İSKEFİYELİ, Zeynep, “Ermeni Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü: Hristiyanlık, Kilise ve Misyonerler”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 2, S. 1, 2007, ss. 231-255.

KOLOĞLU, Orhan, “Abdülhamid Basın Rejimi Deyimi Üzerine”, *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1994.

KURAN, Ercüment, “II. Abdülhamid’in Büyük Devletlere Karşı Uyguladığı Siyasetin Esasları” *Sultan II. Abdülhamid ve DevriSemineri (27-29 MAYIS 1992) Bildiriler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1994.

KURŞUN, Zekeriya, “Küçük Said Paşa”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1991.

KÜÇÜK, Cevdet, “Abdülhamid”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yayınları, Ankara, 1988, ss. 216-224.

ÖKE, Mim Kemal “Şark Meselesi ve II: Abdülhamid”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1982, ss. 247-276.

ÖZCAN, Azmi, “Sultan II. Abdülhamid”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. XII. 2002.

ÖZCAN, Azmi, Sultan II. Abdülhamid ve Hindistan Müslümanları, *II. Abdülhamid ve Devri Semineri (27-29 MAYIS 1992) Bildiriler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1994.

ŞEBER, Nurdan İpek, “Namlunun Ucundaki Padişah: II. Abdülhamid’e Karşı Planlanan Suikastlar”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 22/Bahar, S.1, 2012, s. 31-59.

ŞENDEL, Tunay, “İttihat Ve Terakki Cemiyeti’nin Sultan II. Abdülhamit’e Karşı Muhalefette Azınlıklarla Olan İlişkileri: İttihat Terakki, Rumlar, Ermeniler Ve Yahudiler’’*Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, S. 88, Şubat 2019, ss. 745-767.

TEKİN, Emrullah, “Hafiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 15, Ankara, 1997, ss. 115-116.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “İkinci Abdülhamid’in İngiliz Siyasetine Dair Muhtıraları”, *Tarih Dergisi*, C. 7, S. 10, İstanbul, 1954, ss. 43-60.

YÜKSEL, Ayşe Ersay, “Sultan II. Abdülhamid’in Sanat Hâmiliği”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. XXVI, 2017, ss. 261-293.

EKLER

Ek 1. Patlamadan sonra ölen kişilerin isimleri ve aileleri⁶⁰⁷

1. Merhum Lala Baha Bey: Ailesi Üsküdar'da İhsaniye Mahallesi Sultaniye Caddesi 18 numaralı hanede ikamet etmektedir. Haremi Fatma Hanım, kerimleri Fatma Zehra ve Ayşe Sıdika hanımlardan ibarettir.
2. Çilgözoğlu Hasan bin Ali: Ertuğrul Alayı 4. Bölüğü saka neferi olup Ertuğrul sancağında Mihal Gazi nahiyesindendir. Ailesi ise memlekette ikamet eden validesiyle birlikte bir kız kardeşi ve asker olan bir erkek kardeşinden ibarettir.
3. Tiziroğlu Osman bin İlyas: Ertuğrul alayı 1. Bölüğü 8. Takımındandır. Ertuğrul sancağının Söğüt kazası, İnhisar karyesindendir. Ailesi memlekette olup yalnızca validesi vardır.
4. Topçu Süvari alayının 1. Tabur 1. Bölük. 1. Takımından Yalhaçoğlu İsmail: Ailesi, Ertuğrul sancağı, İnegöl kazasında ikamet eden dul validesi ile 8 ve 12 yaşlarında 2 biraderinden ibarettir.
5. Hacıbekir oğlu Bekir bin Mehmed: Süvari 4. Alayı 4. Bölüğü serçavuşu Niğde sancağı Ürgüp nahiyesindendir. Haremi Fatma, validesi Emine, pederi Mehmed, biraderi Şükrü ve evli 3 kız kardeşi vardır.
6. Fındıkoğlu Emin bin Şaban: Asakir-i Şahane 1. Bölükten olup Tirebolu'ludur. Ailesi, 70 yaşında pederi ve validesinden ibarettir.
7. Arabacı Mehmed bin İbrahim: Kasımpaşa'da Bedreddin mahallesi, Ambar arkası sokakta 73 numaralı hanede ikamet etmektedir. Ailesi de Kasımpaşa'da aynı hanede ikamet etmektedir. Ayşe isminde bir zevcesi ile Kasımpaşa Tahtakale'de 10 numaralı hanede Arifan isimli ikinci bir eşi ve 17 günlük Safinaz isimli bir kızı bulunmaktadır. Kağıthane karyesi Tabya caddesinde 13 numaralı evde ise validesi vardır.
8. Rençber Fehim Ağa: Beşiktaş Teşvikiye mahallesi taşocağında numarasız hanede ikamet etmektedir. Ailesi, 70 yaşında Yusuf isminde bir pederi, Halime isminde validesi, Fatma isminde eşi, 8 yaşında Hüseyin isminde oğlu, 6 yaşında Meryem isimli kızı ve diğer kızı Hacer'den ibarettir.
9. Arabacı İsmail bin İbrahim: Nişantaşı taşocağında ikamet etmektedir. Ailesi, 17 yaşındaki oğlu İbrahim, 13 yaşındaki kızı Sıdika Hanım ve 6 yaşındaki oğlu Hikmet'ten ibarettir.
10. Arabacı Yanbolulu Mustafa Ağa: İstanbul Davud Paşa mahallesi Hakimoğlu Ali Paşa caddesi 35 numaralı hanede ikamet etmektedir. Ailesi, eşi Nefise Hanım'dan ibarettir.

⁶⁰⁷BOA, Y. PRK. ŞD, nr. 3/50.

11. Arabacı Nurettin: Kağıthane Tarabya caddesinde 6 numaralı hanede ikamet etmektedir. Ailesi eşi Zekiye, kızları 12 yaşında Saadet, 9 yaşında Rabia ve 5 yaşında Saim, oğulları 3 yaşında Mir ile 1.5 yaşında İhsan ve evli bir kızından ibarettir.
12. Arabacı Şerif bin Ahmed: Teşvikiye mahallesinde taşocağında numarasız hanede ikamet etmektedir. Ailesi, dul validesi Şefika, eşi Seime, 4 yaşında Kamile, 2 yaşında Maice, 6 yaşında Ethem isminde çocuklarından ibarettir.
13. Arabacı Pervarili İbrahim Ağa bin Mehmed: Tophane’de Selime Hatun mahallesinde bir hanede ikamet etmektedir. Ailesi; eşi, validesi, 5 yaşında Nuriye, 3 yaşında İsmail Hakkı ile Şerife isminde çocuklarından ibarettir.
14. Arabacı Osman Çavuş bin Mehmed: Murad Paşa mahallesinde 13 numaralı ahırda ikamet etmektedir. Ailesi, Selamine ⁶⁰⁸ karyesinde olup Ayşe Esma isminde eşi ve 2 yaşında Mehmed namında bir oğlu vardır.
15. Arabacı Oseb: Boğaziçi’nde Gözlüce Ali Paşa mahallesi Arpacı sokak 17 numarada eşi Bukina, 3 yaşında Otin isminde oğlu ve 1 yaşındaki kızı ile ikamet etmektedir.
16. Bakioğlu Aziz bin Osman: Beşiktaş’ta Sinan Paşa mahallesinde ikamet edip ailesi, pederi Sivas vilayetinden Osman ve kardeşi Fatma’dan ibarettir.
17. Bargirci Hafizoğlu Osman bin Hüseyin: Beşiktaş’ta Sinan Paşa mahallesinde 6 numaralı hanede ikamet etmektedir. Ailesi, Mamûretülaziz sancağı, Ebu Tahir kazasında sakin validesi Fındık kadınla biraderleri 5 yaşında Cebrail, 7 yaşında İlyas ve kız kardeşleri 14 yaşında İmran, 3 yaşında Fatma ve 9 yaşındaki Zeynep’ten ibarettir.
18. Karabekir oğlu Yusuf bin Süleyman: Beşiktaş’ta Köprübaşı küllhan odasında ikamet etmektedir. Ailesi, Sivas ahalisinden bulunup pederi Süleyman, zevcesi Zeynep, kızları evli olan Kumru, 15 yaşında Emine, 8 yaşında Fatma, Hatice ve 5 yaşında Hüseyin isminde bir oğlundan ibarettir.
19. Yıldız Sarayı tablakârlarından Mehmed Ağa: Beşiktaş’ta Abbas Ağa mahallesinde İhlamur caddesinde bir hanede ikamet etmektedir. Ailesi eşi Halime, 12 yaşında Recep 9 yaşında Recep Sabri, 2 yaşında Nuriye isimli çocuklarından ve validesinden ibarettir.
20. Ahmedleroğlu Süleyman bin Veli: Yanya vilayeti dâhilinde Berat kazasının Tomariçe nahiyesi ahalisindendir. Ailesi memlekette olup eşi Adile, 7 yaşında İsmail, 5 yaşında Ali ve 3 yaşında bir kızı ile 5 yaşında kız kardeşi ve 6 yaşında yeğeninden ibarettir.

⁶⁰⁸Yunanistan’a bağlı Arnavutların yaşadığı bir ada.

21. Operatör Cemil Paşa'nın uşağı Mustafa Ağa: Sivas vilayeti Hamidiye kazası ahalisinden olup ailesi memlekette ikamet eden ihtiyar bir pederi, dilsiz bir kız kardeşi ve Bekçi Osman namında bir biraderinden ibarettir.
22. Mehmed Ali Ağa bin Yusuf: Urfa ahalisinden olup memlekette ikamet eden Medine isminde bir validesi, Ortaköy'de Kasketli sokakta 4 numaralı hanede ikamet eden zevcesi ile 2 ihtiyar biraderi ve bir bekâr 2 evli kız kardeşi vardır.
23. Padişahın yaverlerinden İstanbulcu oğlu Mehmed bin Mustafa: Ailesi, Ankara Osmancık kazası dâhilinde Canbaz karyesinde ikamet eden Gürcü isminde bir validesiyle bir zevcesinden ibarettir.
24. Hafız Musa Efendi: Fatih civarında bir medresede ikamet eden Balıkesir sancağı İvrindi nahiyesi ahalisindendir. 11 yaşındadır. Ailesi memlekette ikamet eden pederi Zekeriya Efendi ile validesi ve 3 kız kardeşinden ibarettir.
25. Yük bargirlerinden Yunus Ağa Bin Hüseyin: Ailesi Konya dahilinde Niğde sancağı, Arabsun kazası, Yenesun karyesi, Camigir mahallesinde ikamet eden validesi Şerife ve eşi Fatma'dan ibarettir.
26. Mehmed bin Hacı: Beşiktaş'ta Sinan Paşayı Aşık mahallesi, Kumpanya sokağı 6 numaralı odada sakin Siirt sancağı Küfre kazasına tabidir. Ailesi memlekette ikamet eden validesi Saliha, eşi Semiya ve kız kardeşi Zekiye'den ibarettir.
27. Yeniçeri Mehmed bin Hacı Ali: Beşiktaş'ta koy içinde Hacı Mehmed Efendi'nin hanesinde ikamet edip Bitlislidir. Ailesi, memlekette ikamet eden validesi Sadu, kız kardeşi Halime ve zevcesinden ibarettir.
28. Fatih civarında Mehmed Paşa mahallesinden At pazarı civarında İsmail Ağa'nın nezdinde misafir olduğu anlaşılan bir çocuk. Hüviyeti anlaşılamadığı gibi ailesi de tahkik olunamamıştır. ⁶⁰⁹

⁶⁰⁹BOA, Y. PRK. ŞD, nr. 3/50.

Ek 2. Yıldız Suikastı'nda Sakat Kalanlar⁶¹⁰

1. Süvari 4. Alayın 1. Bölük 10. Onbaşı Kalınoğlu Ahmed bin Osman: Boğazlıyan kazası Bektaşlı karyesindendir. Olay sırasında sağ kolu sakat kalmıştır. Ailesi, memlekette bir zevcesi, 6 yaşında Şükrü isminde bir oğlu, Osman isminde bir pederi, bir biraderi ve kız kardeşinden ibarettir.
2. Arabacı Süleyman bin Hüseyin: Üsküdar'da Aşık Valide mahallesi Çavuşderesi caddesi 163 numaralı hanede ikamet etmektedir. Olay sırasında yaralanmış ve işitme yeteneğini kaybetmiştir. Ailesi, validesi, zevcesi Fatma, kızları Lütfiye, Refiye, 4 yaşındaki Hacer, kız kardeşi Ünzile, oğulları Yusuf ile 9 yaşındaki İsmail'den ibarettir.
3. Yıldız Sarayı'nda işçi Tostyalı Mustafa bin Ahmed: Sağ gözünü kaybeden Mustafa'nın ailesi memlekette bulunan zevcesi Behice, kızı Saliha, validesi Havva hanımlar ile kayınvalidesinden ibarettir.
4. Yıldız sarayı aşçılarından Hacı Emin Ağa: Beşiktaş'ta bir hanede ikamet etmektedir. İşitme problemi olan kişinin ailesi, zevcesi Melike, kayın validesi ve Ayşe, Ömer, İbrahim, Murad isminde 4 çocuğundan ibarettir.
5. Arabacı Karlıovalı Hüseyin bin İbrahim: Sağ kolu sakat kalan kişinin Nazen isminde bir kız kardeşi olmakla birlikte başka bir akrabasının olmadığı anlaşılmıştır.
6. Emlak Dellalı Sofranyus: İstanbul'da Keresteciler'de 507 numaralı dükkânın üstündeki oda da ikamet eden Sofranyus'un sol bacağı kopmuştur. Ailesi, dul kız kardeşi Antasya, yeğenleri Anna ve Maria, diğer kız kardeşi Sofya ve validesi Lawrin'den ibarettir.
7. Arabacı Ovnenik veledi Kırkor: Gedik Paşa'da ikamet etmektedir. Sol kolu sakat kalmıştır. Ailesi, eşi Araksi, kızları Aşarlovı ile Minya, kayınvalidesi ve pederi memlekette bulunan valide ve pederinden ibarettir.
8. Yıldız Tamirhanesi'nde hamal başlığında müstahdem Şahin bin İbrahim: Padişah tarafından kendilerine 300 kuruş maaş verildi.
9. Rençber Sivashlı İsmail bin Hüseyin: Padişah tarafından kendilerine 300 kuruş maaş verildi.

⁶¹⁰BOA, Y. PRK. ŞD, nr. 3/50.

Ek3.Yıldız Suikastındaki Patlamada Yaralanan Kişiler⁶¹¹

1. Ertuğrul Mızıka Bölüğü Mülazımı Evvel Mehmed Efendi
2. 5. Alay 3. Tabur 4. Bölük 9. Takımdan Ali Bin Ali
3. 5. Alay 3. Tabur 3. Bölüğünden Emin Bin Mehmed (Yozgat)
4. 5. Alay 3. Tabur 3. Bölüğünden Çavuş Bekir Bin Mehmed (Sivas)
5. 5. Alay 3. Tabur 1. Bölük 6. Takımdan Ali Bin Ahmed (Bursa)
6. 5. Alay 3. Tabur 1. Bölükten Çavuş Ömer Bin Mustafa (Mecidiye)
7. 5. Alay 3. Tabur 1. Bölük 6. Takımdan Ali Bin Mehmed (Bursa)
8. 5. Alay 3. Tabur 1. Bölük 3. Takımdan Nefer Durmuş Bin Halil (Çerkes)
9. 5. Alay 3. Tabur 1. Bölük 4. Takımdan Halil Bin Yakup (Yozgat)
10. 5. Alay 3. Tabur 3. Bölükten Şakir Bin Osman (Kırşehir)
11. 5. Alay 2. Tabur 2. Bölük 9. Takımdan Mustafa (Bilecik)
12. 5. Alay. 2. Tabur 2. Bölük 7. Takımdan Mehmed Bin İsmail (Ankara)
13. 5. Alay 2. Tabur. 1. Bölükten Çavuş Hasan Bin Davud (Kalkandere)
14. 4. Süvari Alayı 2. Bölük Serçavuş Bekir Bin Mehmed
15. 4. Süvari Alayı 1. Bölük 10. takımdan Ahmed Bin Osman (Yozgat)
16. 4. Süvari Alayı 3. Bölük 10. takımdan Hasan Bin Ömer
17. 3.Tabur 8. Bölük Jurnal Serçavuşu Mehmed Bin Hakkı (Karahisar)
18. Hademe-İ Şahaneden Erenköylü Hasan Efendi
19. Süvari 4. Alay 3. Bölüğü 10. Takımından Hasan Bin Ömer

⁶¹¹BOA, Y. PRK. ŞD, nr. 3/50.

Ek 4. Yıldız Suikastında İhmalkar Görülen Devlet Memurları⁶¹²

Memurların İsimleri	Rütbeleri
1. Fehim Efendi	Beyoğlu Polis Komiseri
2. Osman Nuri Efendi	Beyoğlu Polis Komiseri
3. Arslan Efendi	Beyoğlu Polis Komiseri
4. Yusuf Cemal Efendi	Beyoğlu Polis Komiseri
5. İbrahim Efendi	Beyoğlu Polis Komiseri
6. Mehmet Efendi	Beyoğlu Polis Komiseri
7. Hasan Efendi	Beyoğlu Polis Komiseri
8. Mustafa Efendi	Beyoğlu Polis Baş Komiseri
9. Hacı Cemal Efendi	Beyoğlu Bankaaltı Komiser Vekili
10. Mustafa Efendi	Beyoğlu Tersane İkinci Komiseri
11. Ahmed Niyazi Efendi	Beyoğlu Tersane Memuru
12. Hüseyin Hüsnü Efendi	Beyoğlu Polis Neferi
13. Haşim Efendi	Beyoğlu İkinci Sınıf Komiseri
14. Saadeddin Efendi	Beyoğlu İkinci Sınıf Komiseri
15. Rusçuklu Ahmet Efendi	Beyoğlu Üçüncü Sınıf Komiseri
16. Vityalı Efendi	Beyoğlu Üçüncü Sınıf Komiseri
17. Mehmet Arif Efendi	Beyoğlu İkinci Sınıf Komiseri Komiseri
18. Saadeddin Efendi	Beyoğlu Üçüncü Sınıf Komiseri

⁶¹²BOA, Y. MTV, nr. 280/17.

EK 5 .Yıldız Suikastı'nı tertip eden İstanbul İhtilal Heyeti Üyelerinden (sağdan sola) *Müteveffî Vıramşabuh Kendiryan* ve *Samuel Fayn nam-müstearını taşıyan müteveffî Kristofor Mikailyan*".⁶¹³

⁶¹³BOA, Y.EE. d, nr. 1082.

Ek 6 İstanbul İhtilal Heyeti üyelerinden (sağdan sola) “*mevkûf Belçikalı Edward Joris, firari madam Anna Nellenis Joris*”.⁶¹⁴

⁶¹⁴BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

Ek 7. İstanbul İhtilal Heyeti üyelerinden (sağdan sola) “ *firari Karl Yuvanoviç Aşod namını taşıyan Karabet veledi Ohannesyan, firari Terasa Yuvanoviç Torkam nam müstearını taşıyan Ardaş veledi Haçik Kapudanyan* ”. ⁶¹⁵

⁶¹⁵BOA, Y.EE. d, nr. 1082.

Ek 8. Yıldız Suikastı'nda görev alan kişilerden (sağdan sola) “*firari arabacı Sivaslı Mıgırdıç veledi Sarkis Garibyan, firari seyis Hasköylü Yervant Frankulyan*”.⁶¹⁶

⁶¹⁶BOA, Y.EE. d, nr. 1082.

Ek 9. Yıldız Suikastı'nda görev alan kişilerden (sağdan sola) “*mevkûf Jons Apartmanı kapucusu Sivaslı Manuk Ümityan, mevkûf kahveci Sivaslı Nişan Ohannesyan*”.⁶¹⁷

⁶¹⁷BOA, Y.EE. d, nr. 1082.

Ek 10. Yıldız Suikastı'nda görev alan kişilerden (sağdan sola) “*mevkûf arabacı Mıgırdıç'ın biraderi Gravye apartmanı kapucusu Ohannes Garibyan, mevkûf işlemeci İstanbullu Yervant Honenyan*”.⁶¹⁸

⁶¹⁸BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

Ek 11. Yıldız Suikastı'nda görev alan kişilerden (sağdan sola) “ mevkûf arabacı Mıgırdıç'ın yeğeni Oseb Topalyan, mevkûf kitapçı Babil Havz'a mensûb Ağya veledi Kahveçiyan”.⁶¹⁹

⁶¹⁹BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

Ek 12. Yıldız Suikastı'nda görev alan kişilerden (sağdan sola) “*mevkûf Avusturya Hastanesi kapucusu Arakil, müntehir lokantacı Hacı Nişan Minasyan*”.⁶²⁰

⁶²⁰BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

Ek 13. Yıldız Suikastı'nda görev alan kişilerden (sağdan sola) “firari kunduracı Erzurumlu Arşak, mekteb-i tıbbiye talebelerinden müteveffî Manuk”.⁶²¹

⁶²¹BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

Ek 14. Yıldız Suikastı'nda görev alan kişilerden (sağdansa) “ *mevkûf otel Kroker müstahdeminden Bitlisli Fero, mevkûf Sarkil Doryan nam müstahdeminden Manuk Ümityan*”.⁶²²

⁶²²BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

Ek 15. “*Jons Apartmanı kuyusundan çıkarılan bombalarla mezkûr kuyuya atılan meliniti havi çamurlar*”.⁶²³

Ek 16. “*Avusturya hastanesinden çıkarılan barut ve klorat dö potas ve dinamitli pamuk barutu ve dinamit kapsülleri ve barutlu kağıt ve bomba iş‘aline mahsûs tıplar*”.⁶²⁴

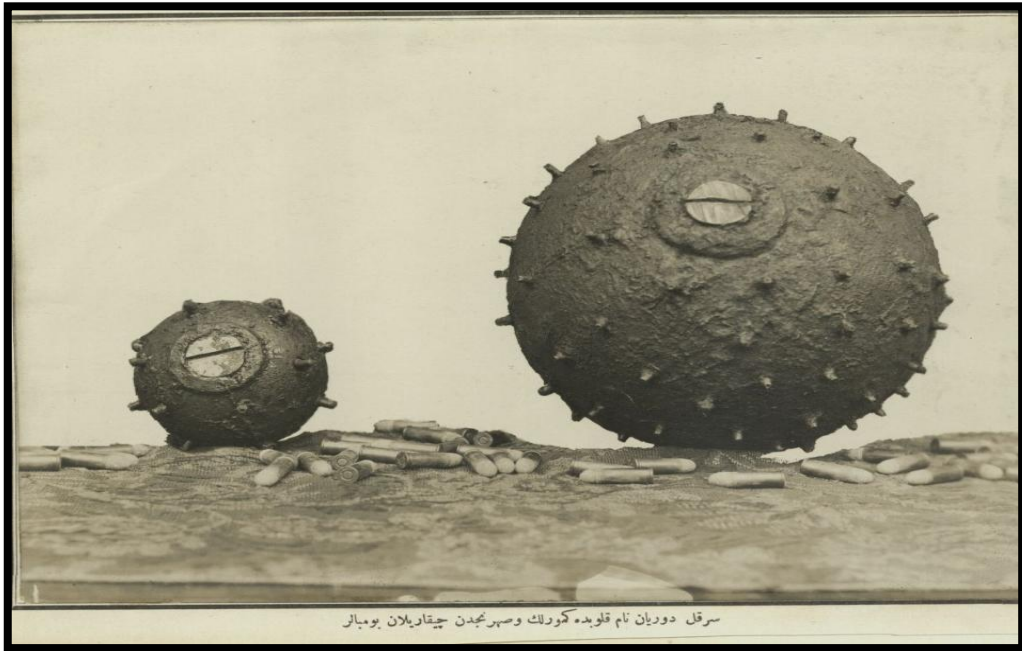
⁶²³BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

⁶²⁴BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

Ek 17. “Avusturya hastanesinden çıkarılan ve beheri birer kiloyu hâvî bulunan otuz iki melinit paketleri”.⁶²⁵

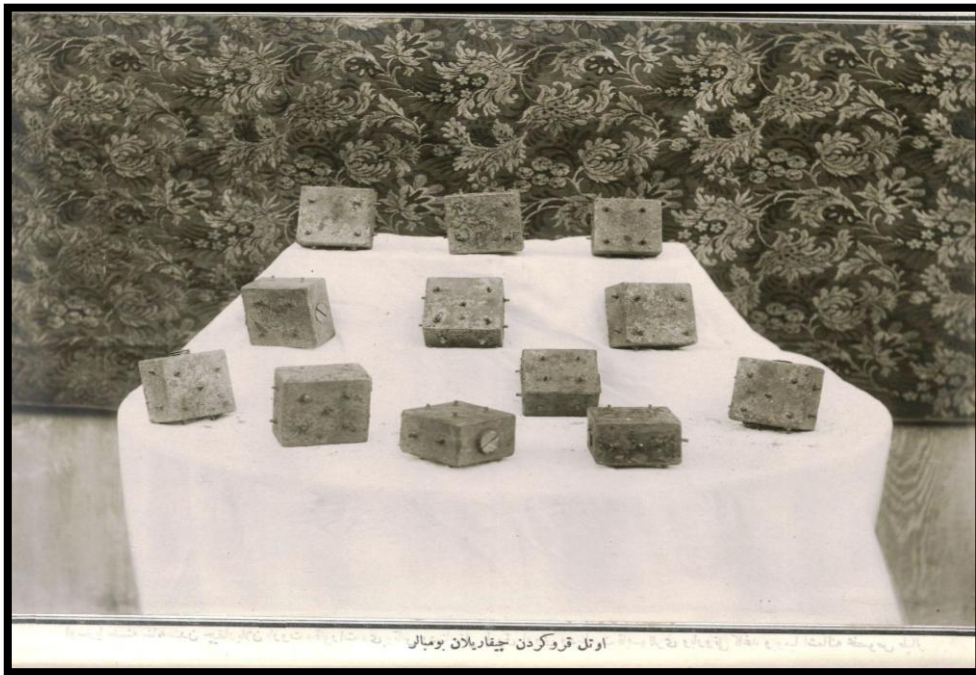
Ek 18. “Sarkil Doryan nam kulüpte kömürlük ve sarnıçtan çıkarılan bombalar”.⁶²⁶

⁶²⁵BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

⁶²⁶BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

Ek 19. “Otel Kroker’den çıkarılan bombalar”.⁶²⁷

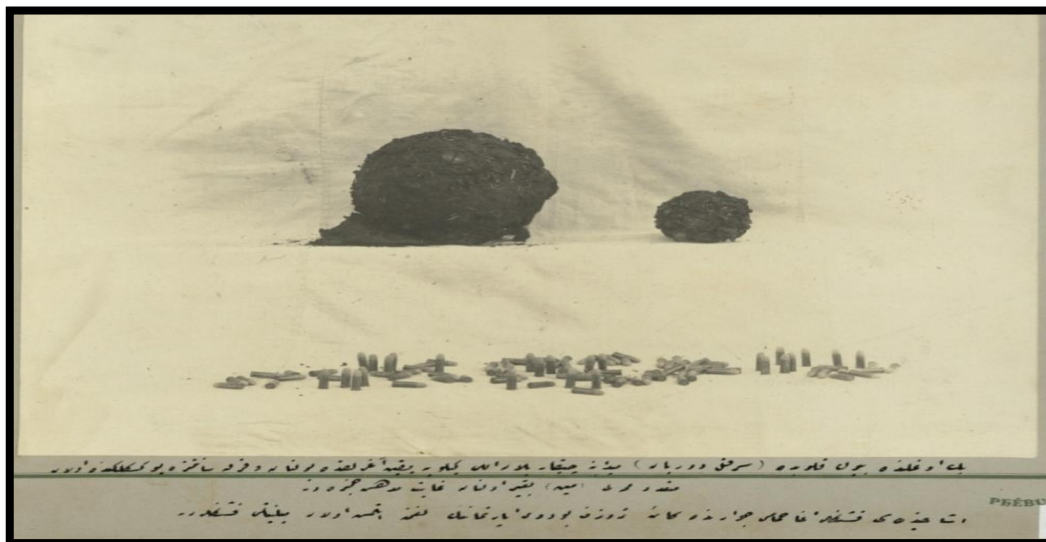
Ek 20. İngiltere Devleti teb‘asından Mösyö Jons’un apartmanından zuhur iden şişelerdir”.⁶²⁸

⁶²⁷ BOA, Y. EE. d, nr. 1082.

⁶²⁸ BOA, Y. PRK. AZN, nr. 24/38.

Ek 21. “Beyoğlu’nda büyük kulüpte(Sarkil Doryan) meydana çıkarılan elli kiloya yakın ağırlıkta bulunan ve kırk santimetre büyüklüğünde olan müteaddid mahalli (min) tağyir olunan gayet müddehir zımparadır. Aşağıdaki fitiller Esmâ Hamamı civarında kâin Jozef Podol apartmanının lağımına atılmış olan melinitli fitillerdir”.⁶²⁹

Ek 22. “İngiltere Devleti teb’asından Mösyö Jons’un apartmanından zuhûr iden şişeler”.⁶³⁰

⁶²⁹BOA, Y. PRK. AZN, nr. 24/38.

⁶³⁰BOA, Y. PRK. AZN, nr. 24/38.